

VÁNDORLÁSOK A SZEPESSÉGEN.

SZEPESVÁR

ÉS

KÖRNYÉKE

HRADSZKY JÓZSEF-től.

IGLÓ.

NYOMATOTT SCHMIDT JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1884.

**Külön lenyomat a Magy. Kárpátgyesület X. és XI. Évkönyvében megjelent
„Vándorlások a Szepességen“ című értekezésemnek.**

Midőn a Magyarországi Kárpát-egyesület 1875-ki Évkönyvében megjelent „A mongolok betörései Magyarországra és a Menedék-kő“ című értekezésemnek a X. és XI. Évkönyvben „Vandorlások a Szepességen“ címe alatt leendő folytatására eltökéltem magamat és czélül „Szepesvár és környéke“ leírását kitűztem; szemem előtt lebegtek mind azon nehézségek, melyek vidéki szerzőre gazdag könyvtár hiánya miatt súlyosodnak. S ez szolgáljan mentességemül, hogy itt-ott még hézagok vannak.

Szepesvárnak monographiája, melyet útmutatóul felhasználnom lehetett volna, mai napig nem lévén, a különböző szerzőknél elszórtan található adatok s chronologiai támaszpontok összeböngészésére szorúltam, míg a még most is fenálló várromok leírása személyes megtekintések és mérések eredménye.

A történelmi részt illetőleg alapúl Wagner „Analecta Scepusii Sacri et Profani“ okmánygyűjteményét vettem azért, mert ennek adatai közhitelű okmányokból merítvék, miről a leghíresebb magyar történészek, mint Katona, Fejér és többen, kik szintén azokat felhasználták, szavatolóim. Azonkívül oly szerencsés voltam, hogy némely adatot eredeti, eddig közénem tett kéziratokból is meríthettem

Minden történelem-csinálási vizsketegtől menten az eseményeket úgy adtam elő, a mint azokat a részemről felhasznált források feljegyezték. Ezzel csak azt akarom mondani,

hogy, a mennyire a rendelkezésemre állott anyag tekintetbe jön, ismeretlen dolgokat nem mondtam.

Hogy egyes eseményeket, melyek fontosságuknál fogva talán bővebb elbeszélést igényeltek volna, csak körvonaloztam, annak mentségemül szolgáló oka abban rejlik, hogy egyesületünk nem kizárólag történelmi társulat, s hogy ezért a szerkesztőség nagyobb tért nem bocsáthatott rendelkezésemre. Mind az által az egyesületnek nagy hálával tartozom, hogy Évkönyvébe felvettették jelen értekezésem.

Szepes-Váralján, 1884. júniusban.

Hradzky József,

TARTALOM.

Előszó.

	Lap.
Darócz	1
Lőcse	2
Görgő	6 16
Koncsán és Dolyán	16
Nemessán	6
Klinek, Almás	6 99
Szepesváralja	7 16
Drevenyik, Hotkócz	9
Zsegra, Dobravola	10

A vár.

Keletkezésének ideje bizonytalan	11
A középkorban épült várakhoz hasonló	13
A tatárjárás előtt és után a vár környékén létezett falvak	15
A XVI. századtól kezdve a vár vidéke keveset változott, csak alakja	17
Az építkezés módja és anyaga	19
A vár utolsó beosztása. A talaj emelkedése és a várba való bejárat	20

Földszint.

I. 1—13 folyó szám	21
II. 29 - 31 f. sz.	22
III. 28 14—36 és 34 35 36 f. sz.	23
IV. 37—47 f. sz.	24
V. 48—96 f. sz.	25—36

Emelet.

VI. 57—96 f. sz.	36
--------------------------	----

Utójegyzetek.

Clastrum magnum	38
Harang	39
Várkapolna	29 39
Kút	23 39 39
VII. Csontmaradványok. Temető	40
A várban talált tárgyak	9 39 40

II

	Lap.
VIII. A vár minden helyiségei fedél nélküliek	41
IX. A várnak régebbi időből való leírását nem ismerjük. A vár hadi felszerelése 1638 és 1711	41—42

Szepesvár grófjai és Szepesvármegye főispánjai, várnagyjai stb.

A várgrófságok intézménye	42—46
Szepesvár területe	46
Szepesvár első grófja ismeretlen	47
Borics herceg	47

1202.

Tamás várnagy. Ruttker várgróf. Kálmán herceg	47
Gyula. Fülöp. Arnold főispán. Kis megye	48
A lándzsások lakóhelyei. Jordán várnagy. Detricus főisp.	49
István várn. Torony	30 32 50 94
Palota	35 50 94
Mihály főisp. Lőrincz főisp. Loránt várgf. Polán és Rikolf testv.	50
Moys várgf. Rolandus. László főisp.	51
Kuzel várgróf Jakab prépost. IV. László király bevonulása a várba	52
Ünnepélyességek	53
Vásár	54
Bald főisp.	55

1308

Miklós várn. és főisp. Venczel elfoglalja Szepesvárt. Róbert Károly által elűzetik	55
Csák Máté	56
Rozgonyi ütközet. Drugeth II. Fülöp főisp. A vár ostromlása. Usz Miklós hőstette. Drugeth Vilmos főisp.	57
II. Tamás főisp. II. Miklós de Peren főisp. Bogus várn. I. Konya János főisp. András főisp. Isip. várn. Péter főisp. és várn. I. Szapolyay. II. Jakab. János	58
Balázs várn.	60

1409.

György várn. II. Jakab főisp. és várn. II. Berzeviczy Péter főisp. Kázmérfalvi János. III. Perényi János. A husziták pusztításai	60
I. Rozgonyi György főisp. I. Rozgonyi István főisp. Saffranecz kapitány. Perényi Péter	61
Giskra elfoglalja a várat és Axamithot teszi várkapitánynak. Berchal de Dobra. Giskra visszamegy Csehországba. Bratri	63
Giskra ismét visszatér Magyarországra. Gregorius Marcus várn. Szapolyay Imre örökös főispán	64
Mátyás királytól kapja Szepesvárt. Kazinkay László várn. Pár- Lagy várn. Martinus de Frych várn. II. Szapolyay István	65
Goblinus György várn.	67

1500.

IV. Szapolyay János örökös főispán. később magyar király	67
Derencsényi az osztrákoknak engedi át a várat. Laszky Jeromos főisp. kapja a várat János királytól	68 86

	Lap.
I. Thurzó Elek főisp. kapja Szepesvárt I. Ferdinándtól	68
I. Ferdinánd engedi át Szapolyay János Zsigmondnak Szepesvárt. V. Thurzó János	69
Alatta a vár hadi szerekben nagy hiányt szenvedett	70
Pawsehner várparancsnok kegyetlenségei	71
Scharskó rabló	72
I. Thurzó Szaniszló. Erőszakoskodásai. Ripscher várkapitány	73
II. Thurzó Elek	73, 87
A megye régi és új pecsétje	74
II. Thurzó Szaniszló	74, 87
Hajdúk a Szepességen	74

1603.

Thurzó Kristóf	74
Tharjány Demeter hasztalanul ostromolja Szepesvárt. II. Thurzó Szaniszló másodszer főisp.	75
III. Thurzó Szaniszló. I. Thurzó Ádám. I. Thurzó Mihály. Özv. Erdődy Zsúzsana újra behozza a várba a kath. istentiszteletet	76
III. Csáky István örökös főisp. I. Rákóczy György. Csáky István 1638. Szepesvárt kapja. Csáky Ferencz. - A pozsonyi „Judicium Delegatum“	77
IV. Csáky István. Tökölyi	78

1700.

Gróf Csáky Mihály. Csáky Zsigmond	78
II. Rákóczy Ferencz	79
Trencsényi Mátyás várszolga a várat Rákóczy híveinek feladja	79
Forgách Simon fogoly	33, 80
Szentiványi Ádám várparancsnok. Hartleben tábornok Szepesvárt 1710 júl. 13 elfoglalja	81
II. Csáky György. VI. Csáky Miklós. Csáky Nepomuk János. A XVI szepesi város kerülete. Szentiványi József főisp.	82
Csáky József	83

1800

Gróf Csáky Antal, Csáky Manó, Csáky István, Csáky Károly, Csáky Tivadar, Csáky László örökös főispánok. Megye-főnökök. Csáky Gusztáv örökös főisp. A főispáni hivatal adminisztrátorai. Csáky Albin	83
---	----

Szepeshely.

A szepesi káptalan. Viszontagságai	85
A püspöki palota. Papnevelő intézet. Szepesi tanítóképző intézet	88
A székesegyház	88, 96, 107
Szapolyay kápolna	26, 91, 123
Hiteles hely	55, 92, 96

A szepesi káptalan prépostjai

A prépostság alapítási éve ismeretlen	94
---	----

1209.

Adolf. I. Benedek. Mátyás	50, 94
-------------------------------------	--------

IV

	Lap.
II. Benedek. I. János. Muthmer. Lukács prépost hat kanonoki állást sajátjából alapít. Baach Bertalan	95
Jakab előbb prépost, azután szepesi püspök	62
A kúnok feldulják a hiteles helyet. A káptalani pecsét elvész .	95
1301.	
Pál. Henrik. II. János	97
I. Miklós. III. Benedek. II. János Miklós	98
Fraternitas XXIV. Regalium Pastorum 99—103,	113, 117
Matricula Moler	100, 104
Matricula Goltz	100, 105
és Codex XIII. oppidorum	100
Charnói György prépost	106
1406.	
Domonkos. II. Palóczy György. III. Késmárky György	86, 106
Husziták a Szepességben. III. György Prágában éhhalállal mulik ki. III. Stock János	106
Alatta 1462 kezdődött épülni a jelenlegi székesegyház. Back Gáspár. IV. Meckhe György	107
1505.	
I. László. IV. Horváth János	108
A kath. egyház siralmas állapota a Szepességen. A hitujítás. A papok nyomasztó helyzete	109
Kretschmár Lőrincz prépost. Horváth lemondása. Várallyi Szaniszló prépost. Zsinat. Luther tanai 1536 a Szepességen kezdenek terjedni	110
Pétervárad Balázs prépost. A reformatio a Szepességen nagyon terjed	111
Péter prépost. Bornemisza prépost.	112
A szepesi prépostság fölötti kegyurasági joghatóság. A jogi viszonyok nagyon szomorúak. Concordia-könyv	113
Pethe Márton prépost. A kath. egyház jogainak visszaállítása a Szepességen. A Bocskay-féle vallási mozgalmak	114
1606	
Hosszúthóty prépost	114
Bethlen zavargásai. Több kath. község visszanyeri templomait. Thurzó Kristof visszatér a prot. vallásra	115
A fehér galamb	116
A XIV. kir. város testületének hitvallása. A prot. vallás állaudósítása a Szepességen	117
A prot. zsinat megtartása Szepesváralján	120
Xylander superintendensnek megválasztatik	121
Hivatalába való beigtatása a szepesi várkapornában. Díszebéd a várban. Forgách bibornok. II. Tarnóczy Mátyás Szepeshelyt gymnasiumot alapít.	122
V. Pálfalvay János. V. Bársony György. A úrnapi körmenet Késmárkon. Bársony prép. Turulukán. Több kath. község visszakapja templomait. A XIII. vár. prot. lelkészei hivatalaiktól megfosztatnak	123

	Lap.
Luzenszky Joachim prép. Sebestény prép. A Tökölyi-féle mozgalmak. Loca Articulata à Szepességeu III. Balogh Miklós prép. III. Mattyasovszky László prép. A protestánsoknak szabad vallásgyakorlat engedtetik	124
VII. Sigrai János	124

1703.

Rákóczy-féle vallási villongások	124
Brenner János préposttá kineveztetik. Pongrácz prép. VIII. Pelcz János prép Barkóczy prép. Máriássy Sándor prép. Zbiskó prép. A szepesi prépostságnak püspökségre való emelése, Császka György	125
Pažica	125
Sibra, Baldócz. Branyiskó	126
Mindszent. Kolbach. Szepes-Olaszi	128
Márkusfalva	129
Igló	130

I.

Vándorlások a Szepességen.

Németből *Hradszky József* után fordította: *Vidonyi József*.

(Egy melléklettel)

A mongolok betörése és a Menedék-kő (Lapis refugii) című értekezésünk kapcsán (Kárpátgyűlés Évkönyve II. évfolyam. 1875. 121 l.) folytatjuk körutunkat tovább. Mostani célunk „Szepesvár” és annak környéke.

Csütörtökhelyről körülbelül $\frac{3}{4}$ órányi távolságra éjszaka felé fekszik Darócz, tótul Drávecz, németül Autz. A falucska 58 házat és 449 r. katolikus tót nyelvű lakost számlál.¹⁾ Határa 2105 katasztrális hold; magassága 641 m.

Darócz ma egészen jelentéktelen hely. Oklevél szerint 1282. óta ismeretes, ezen időben László király a szász bíró (Comes saxonum) Helias, Jordán fiának, 100 ezüst márkáért (400 ezüst forint) és fél arany márka (két arany forint) évi fizetés mellett hűbérül adván.²⁾ Az említett okmányban „Dravetz”-nek neveztetett, a mi a német szóval Autz (autzen, ätzen=étetni) egyenlő, minthogy itt királyi sólymászok és madarászok laktak, a kik a vadászathoz a sólymokat szolgáltatták, és azok fiait étették.³⁾ A felső szepesmegyeiek mai napság is „Die Autz”-nak hívják e helyet.

Történelmileg megállapított az, miszerint Daróczon a Szt.-Antalról nevezett keresztes vitézek 1288-ban már zárda és kórházzal bírtak.⁴⁾ A kolostor alapítását Kokos mesternek tulajdonítják; ez t. i. fia volt a még most is virágzó Berzevicsy-családból származott Ricolfnak, ki Chydericus, Arnold gróf fiának megölése s különféle rablógyilkolás és zsarolás miatt bírói ítélet alapján 1307-ben hat zárda alapítására kötelezte-

¹⁾ Lásd: A magyar korona országainak az 1881. év elején végrehajtott népszámlálási eredményét. Szepesvármegye XLVII. füzet Budapest 1881. 16—68 lap. — A magyar korona országainak helység névtára stb.

²⁾ Supplementum Analectorum Seepusii Pars I. 225 l.

³⁾ Supplementum Analectorum Seep. P. I. 96 l. 50 sz.

⁴⁾ Anal. Seep. P. II. 9 l.

tett, ezek között volt a daróczi is. A többi öt zárda következő volt: Lechnitz (Veres-kolostor), Villa Canis (Hunfalva), Ewr (Sztráska), Krompach közel Richnóhoz és a sárosi Heinburg. Említett Chydericus, állítólag a komlósi keresztes vitézek prépostja, a hunfalvi templomban temettetett el.¹⁾

A kolostor előljárói közt, kik különböző időkben különféle neveket viseltek, mint: Comandatores, Magistri és Priores, 1313-ban bizonyos Remundus vagy Raymundus említetik. Az utolsó (1538) Joannesnek neveztetett. Ez nagy nyomorban élt, mert a kolostorhoz tartozó fekvő vagyont Rybi Sebestyén, Szepesvár igazgatója, sajátjává tette. Az említett javak később Lasky Jeromos által Tluk Menyhért birtokába jutottak²⁾. Tluk, eredeti nevén Skop, Skopec, cseh származású és híres kóborló volt, szünetnélküli kóborlása miatt nyerte Tluk gúnynevét, melyet Darócz birtokába jutván Dráveczkyre változtatott át.³⁾

Daróctól egy óra alatt elérjük Lőcsét. L ő c s e, németül: Leutschau, latinul: Leutschovia, tótul: Levocsa, dombon fekszik. Lipszky szerint 38° 6' 40" éjszaki hosszúság és 49° 0' 58" keleti szélesség alatt. Tengerszin fölötti magassága 572 m. 843 házat és 6603 lakost számlál. A város határa 16185 kat. hold. A nép alsó osztálya tótul, a polgári osztály azonban németül beszél, a társalgási nyelv a felsőbb társaságokban magyar. A lakosság túlnyomó része katolikus vallású.

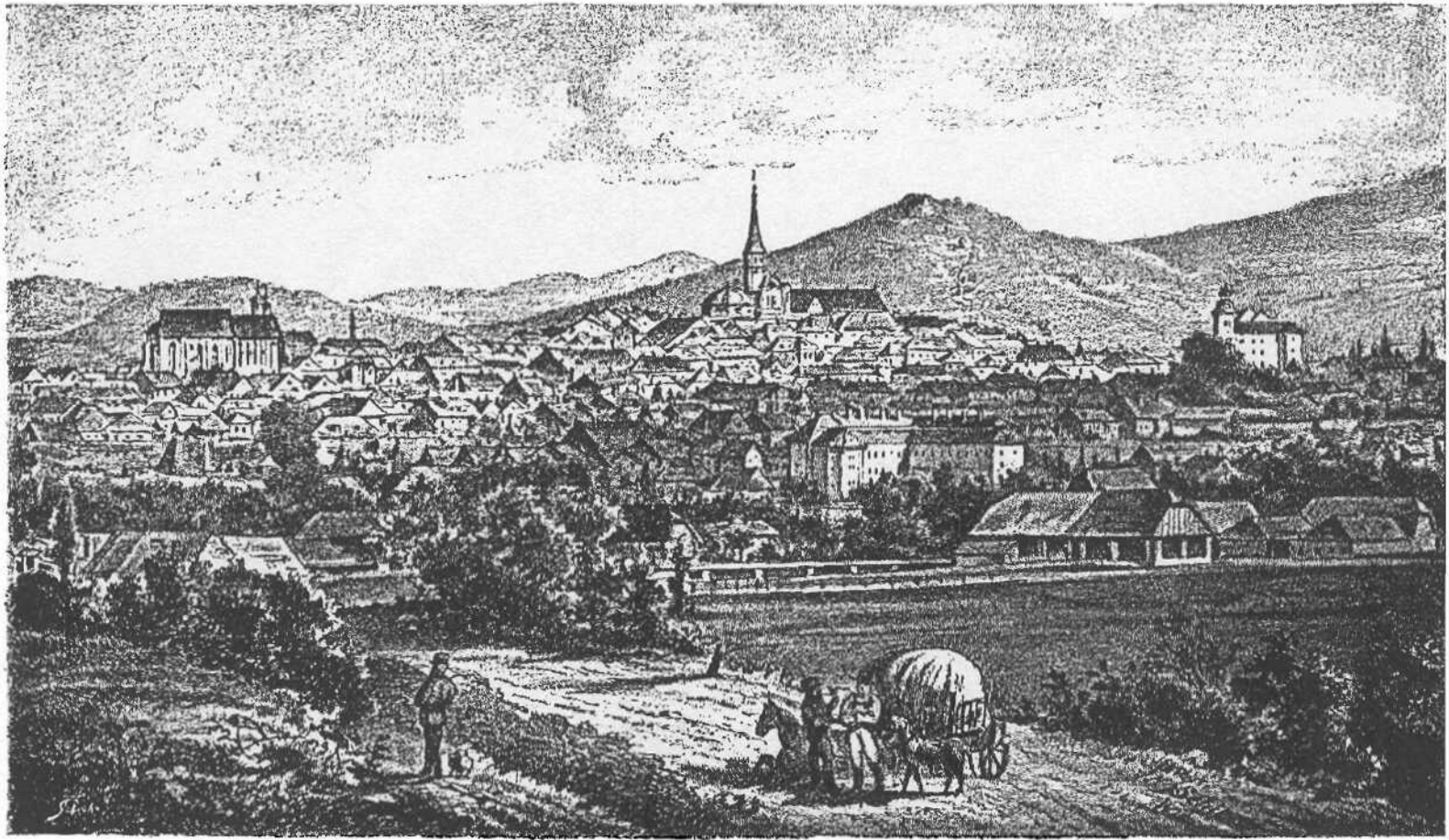
Lőcse Szepesm. fővárosa, a megyei hatóság és a törvényszék székhelye, van járásbirósága, adóhivatala, póstája és távirat-hivatala, nyolcz osztályú katolikus főgymnasiuma, állami főreáltanodája, felsőbb állami leánynevelő intézete, róm. kath. leányiskolája a Paulai Szt.-Vinceze nevére szatmári irlalmas nénék vezetése alatt, mind a kettőben a tanítási nyelv magyar; végre van kath., evang. és izraelita népiskolája, összesen nyolcz nevelő intézete.

A város épületei közül legelső sorban a Szt.-Jakabról nevezett róm. katolikus városi plébánia-templom tűnik ki. Első rangú, gyönyörű épület. Magyarország nagyobb templomai közzé tartozik. A középső hajó hossza 49 m.: az úgynevezett csarnok-templomok osztályához tartozik. Valószínűleg

¹⁾ „Jacet iste Chydericus interemptus in Ecclesia Hunsdorfiensi, dicitur fuisse praepositus Craeigerorum in Komlos“ (Lásd I. Elenchus documentorum . . . RR. PP. Camaldulensium M. C. Claustrum Lechnitz et ejus Bona concernentium, Conscrip. An. 1773. pag. 45 et II. pag. 85. Descriptio Historico-Oeconomica Carthusio S. Antonii Abbatis de valle Lechnitz Eredeti kézirat, mely a szepes káptalani levéltárban található.

²⁾ Anal. Sce. P. III. 163—172. l.

³⁾ Nagy Iván, M. O. Cs. II. köt. 395—3.

LŐCSE.

a tatárok elvonulása után a XIII-ik században alapított. Azon egy az éjszaki oldalkápolnában levő ablak kivételével a többi, számszerint 13, a déli és keleti oldalán van. Nehány ablakon üvegfestészet látható, mely Császká György, szepesmegyei püspök, ajándoka.

Két kapuja van, az egyik az éjszaki, a másik a déli oldalhajóban.

Szt. Jakab nagyoltára aranyos rajzával nagyszerű s talán a gótstylú oltárok közt az egész Osztrák-magyar monarchiában a legnagyobb. Az oltár egész a karzat bolthajtásáig nyúlik fel, mely magasság körülbelül 10 m. Ujabb kutatások folytán a löcsei illetőségű Pál mester építette e főoltárt. Sírköve néhány évvel ezelőtt a szentély falában fedeztetett fel; a felirat alapján s az oltárra vonatkozó egyéb útmutatások folytán Henszlmann azt következteti, hogy a nagyoltár 1510—1515 előtt előbb nem lehetett felállítva. Megtekintésre méltó a többi kis oltár is mind.

A faliképek közül, melyekkel a templom egykor gazdagon ékített, még ma is szemlélhető egynehány; ezek közül kettőt említünk meg: az éjszaki oldalhajó falán a sekrestye ajtaja mellett a keresztény irgalmassági cselekedetek, ez alatt mindjárt közvetlenül a hét halálos bűn. A színes képek jelképeket ábrázolván jobbról-balra tekintendők; a másik falikép Dorottya és társnői legendájára vonatkozik. (Vorogine Jakab szerint † 287 és Rabedeniera † 304 stb.)

Az oltár evangyelmi oldalán áll egy valóban csinos, mesterileg készült szentség-házacska, szabadon álló tornyocska alakjában, magassága 10—11 cm. Felállítása valószínűleg a XV-ik századra esik. Az idők folytán nagyrészt megrongált, gyönyörű művet 1863-ban egy löcsei képiró, Faragó, az elhalt Merklas, gymnásiumi tanár, utasítása nyomán kijavította, csak egy részének aranyozása hiányozván még.

A keresztelő-medenceze harangérczből való. Alakja régi kehelyformájú, különféle dísz-sujtások és kis domború alakokkal ékesítve, mint Krisztus a keresztfán, Mária és János, Péter és Pál apostolok. Oltára a XIV-ik századból való. Régibb, fából faragott templombútorai ma már, fájdalom, nagyon is megrongált állapotban vannak. Ide tartoznak: a padok, az imaszékek faragott mennyezetű s áttört lombozatú magas háttal. Ezen imaszékek egyike az 1494. évet tünteti fel.

A löcsei templom kevés idővel ezelőtt más orgonával birt. A régi orgona renaissance-stylben épült; a maga idején Magyarország legszebb és legnagyobb orgonája volt, szokatlan nagy czinsípjai 28 sorozattal s nyolcz fuvóval birtak, de 1830 óta az orgonát többé nem használták. A jelenlegit, ide érte

a réginek használható részeit is, kilencz mutatioval nagyobbítva, 6000 forintnyi költséggel a salzburgi Mozer Lajos 1869-ben építette. Januárhó 16-án adták át a nyilvános isteni tiszteletnek. Van 378 fa-, 1492 czinsípja, vagy is összesen 1870 sípja; a prospectusban lévő sípok a régi orgonából valók.

A szószéket renaissance-stylban Colmitz Keresztély állította fel (1626). A szép korona-gyertyatartó, mely a bécsi István székesegyházban lévőnek pontos utánzata, a löcsei oltár-egyesület ajándéka. A korona-gyertyatartó Estel E. aranyművestől ered, s 1879-ben készült.

A régibb sírkövek közül megemlítendők: Ulebach György † 1392, löcsei polgár, ki egy 1418-ki okmány szerint Krisztina feleségével a György-kápolnát alapította; továbbá a Thurzó-család sírköve, a jelenlegi keresztelési kápolnában (II. János †1508, Elek †1543, V. János †1559, II. Elek †1594, III. Szaniszló †1625, III. Kristóf †1614.)

Az 51 m. magasságú eredeti torony az ismétlődő tűzvészekről sokat szenvedvén 1792 egész a templom fedeléig, 1825-ben pedig tökéletesen szétromboltatott, s ugyancsak azon év folyamán egy másik torony alapja tétetett le. A tervet ehhez Mück Ferencz, löcsei építész, készítette. De az építés oly sokáig huzódott, hogy a kereszt a toronyra csak 1857-ben aug. hó 10-én tétetett fel. A toronyfala 45 m. és 51 cm., egész magassága 70 m. és 17 cm. Felépítése 85,000 forintba került.

A g y m n á s i u m i t e m p l o m a Lányi-féle krónika szerint Dank László gróf által Szent Lászlónak, későbbben a jezsuiták által az angyalok királynéjának volt szentelve. A régi iskola épületet Szelepcsényi György, esztergomi herceg-primás, 1672-ben emeltette. A jelenlegi 1768-ban egészen újból épült, 1844-ben pedig megnyitott. Első tanárai jezsuiták voltak, ezek után következtek a minoriták világiakkal együtt, később egyedül csak világi tanárai voltak; végre ezek után premontréiek és 1851-től világiak és papok. Megemlítjük még a m i n o r i t a - z á r d a t e m p l o m o t a felső kapu mellett, és a p i a c z o n a p r o t e s t a n s t e m p l o m o t.

A v á r o s h á z a 1615 előtt épült; közvetlen közelében a harang-torony áll, melynek alapköve a löcsei krónika szerint 1656-ban szeptember 12-én tétetett le.

A magán házak közül, melyekhez történelmi visszaemlékezések fűződnek, leginkább a Thurzó-családé emelkedik ki, melynek homlokzata e feliratot viseli: „Renovatum 1824“; e ház a főtér keleti oldalán áll. Az ujabban épült házak közé tartozik a megye-, a kávéház stb.

A sétatéren áll közvetlenül a h o n v é d - e m l é k, Faragó mintája után Prakfalván öntetvén ércbe 1876-ban. Ez emlék

a branyiszkói csata emlékére emeltetett. melyet 1849. év február első napjaiban a honvédsereg előcsapatja a császári katonákkal vívott.

Nem messze Lőcsétől, az ú. n. Máriahegyen (781-07 m.) Mária tiszteletére kápolna építettett 1247., kijavított 1696. Az idők folytán dűledező kápolna lebontatott és újból épült 1766. A görög kath. kápolna 1842-ből való. E kegyeletes helyet minden év július 2-án a búcsújárók áhitatos sokasága látogatja.

A körfal tövében, a város körül húzódó árokban jelenleg gyümölcsös kertek vannak s a legfinomabb asztali gyümölcs tenyésztetik bennök. Ezen kertek közül egyikében a Propstner-félében a kis kapu mellett, a körfalban ajtó látható; ez ajtóra egy női alak fehér éjjeli öltönyben van festve, a ki újjával a kulcslyuk felé mutat. Deák Farkas e fehér nőben Andrassy István, Rákóczy szepességi tábornoknak, kedvesét sejtí. kinek cselszövényei következtében a város a császáriak hatalmába került volna (1710. febr. 13.); a nevezett kis ajtón t. i. e nő eresztette volna be az ellenséget a városba, minek következtében Andrassy őrsége megadta magát. (Lásd „Századok“ 1872. 616—617. l.)

Sajnos, hogy a levéltár, hol a város alapítása s fejlődésére és nevezetes eseményekre vonatkozó fontos oklevelek voltak a régibb időből. 1550-ben a pusztító lángok martaléka lett. A jelenlegi városházi levéltárban van még így is sok fontos eredeti oklevél, mely úgy a város mint a megye történelmére, különféle időkben hadviselésére, továbbá a reformatio és egyes kiváló személyiségekre vonatkozik. A legrégebb okmány 1280-nal van jelezve, mely Alsó-Répás határjáró levele.*)

Jegyzet. Lőcse Szepesvármegye fiatalabb városai közzé tartozik s a Németországból bevándorlott szászok által, a kik a tatároktól való félelmökben a káposztafalvi erdőségekben, az úgynevezett Menedék-kőre húzódtak, a tatárok elvonulása után alapítottak. Előbb azonban Szepes Szombat, később Szepesváralja mellett a Drevenyik mészkő-sziklán akartak várost építeni, de minden fáradsalmuk különféle helyi akadályok folytán hajótörést szenvedvén, utóljára arra határozták el magokat, hogy a várost oda építik, a hol most Lőcse áll. Az év azonban, melyben a város alapítása megkezdett, ismeretlen. Általában a lőcsei krónika alapján alapítását 1245-re teszik. Úgyszintén az sem bizonyos, mikor épültek bástyái és körfala.

Közönségesen azt állítják, hogy körfala már 1394 előtt meg lett volna byzanti stílusban épült, ma már azonban nagyon is megrongált állapotban szemlélhető.

*) Anal. Scep. Pars I. 88. old. Anal. Scep. Pars II. 1. 7. 71 stb. oldalakon; továbbá 121 oldal stb. Momamenta Hungariae archaeologica volumen III. Pars. II. Lőcsének régiségei írta Henszelman Imre, Budapest 1878. Lőcse sz. kir. város Szent Jakab temploma. Lőcse 1862. Geschichte des deutschen Volksthum im Karpathenlande mit besonderer Rücksicht auf

Lőcséről Görgőre érkezünk (tótul Harchov), tengerszín feletti magassága 441 méter. Van temploma, 761 tótnyelvű lakosa, házainak száma pedig 134.¹⁾ Szántó földjeinek határa 2062 katasztrális hold. Görgő igen régi helység, mert már a XIII. század előtt is gyakran a királyi oklevelekben Gorgou elnevezés alatt említetik. Eredetileg az egész község a Görgey-családé volt. Ősök gróf Elyas, a Jordán fia, nevezett helységet jutalom fejében 1278-ban IV-ik Lajos királytól nyervén, melyért úgy ő, mint az utána következők köteleztettek évenként egy Ferto-t (egy negyedmárka, vagyis egy magyar forintot) fizetni.²⁾ Szepesség régi nemesei között a Görgey család a legidősebb. Eredeti okmány szerint 1256-ban nyerték nemességüket. A családi levéltárban van 21 Árpádkorbéli okmány (1000—1301) és 12 drb. hiteles másolat, összesen 33 drb. őriztetik meg és ezek közül 23 drb. 1872-ig sehol sem tétetett közzé Wagner s Bárdossy nevezett okmányok közül csak 10-et közöltek (Századok 1872. 216. oldal.)

Görgőről Szepeshely felé menve mintegy fél órányira a baloldalon kissé félre az országúttól észreveszünk két kis helységet: Koncsán és Dolyán-t (előbbi 553, utóbbi 538 m. magasságban) Együtt képeznek egy községet 25 ház és 224 tótnyelvű lakossal, a község határa 652 katasztrális hold³⁾

Távolabb az országút baloldalán Kolcsó helység egy részét érintjük (493 m. magasságban). E község 74 házat és 393 tótajku lakost számlál; határa 947 kat. hold.

Nem messze Kolcsótól, az országút jobboldalán van Nemesány (471 m. magasságban). Tótnyelvű lakosainak száma 249. Házainak száma pedig 44, határa 692 kat. hold.

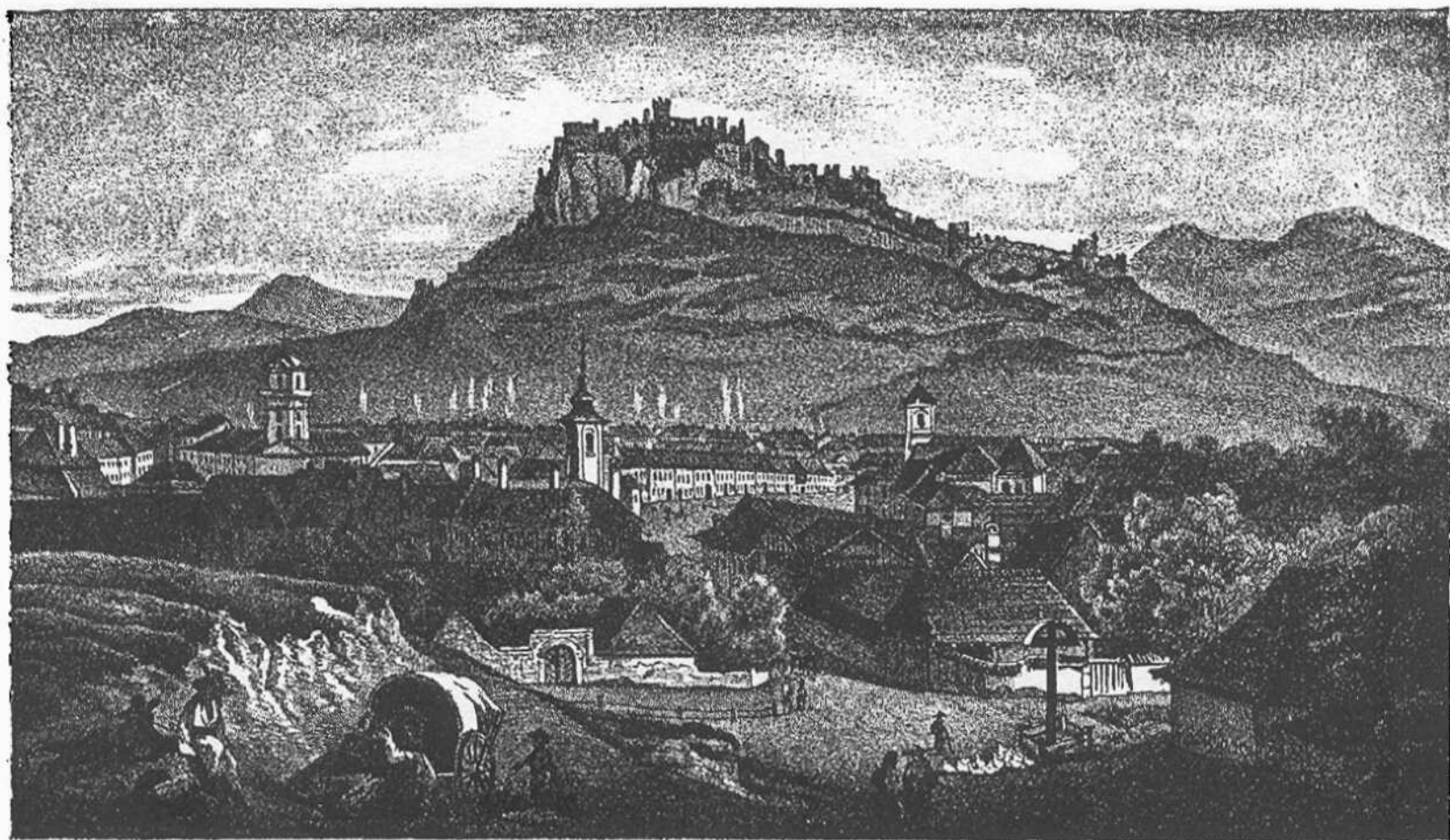
Nemesányt elhagyva, Klinek előtt haladunk el. Ez egy magában álló vendégfogadó az országút szélén. Klinek mellett kezdődik az úgynevezett Pazsicza, mely az országút jobboldalán egész a Káptalanig húzódik. Klinektől az emelkedés a domb legmagasabb pontjáig igen jelentékeny. Feljövet. balra látható nem messze az országúttól egy helység, névleg A l m á s,

die Zips. Studie von Dr. F. Krones. Graz 1878. A lőcsei magy. kir. állami főreáliskola értesítője az 1879—1881-iki tanévről XI. szám. Lőcse 1880. Századok XIX. füz. 1872. 580. l.

¹⁾ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei stb. szerkeszti és kiadja az országos m. kir. statisztikai hiv. Szepesvármegye XLVII füz. Budapest 1881.

²⁾ Anal. Scep. P. I. 118 oldal; Supp. Anal. Scep. P. I. 119 oldal Ferto ugyan azon oldal 41 nota 20. Századok 1872. folyama 220 és 221 oldal.

³⁾ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei stb.

SZEPES-VÁRALJA ÉS SZEPESVÁR.

tótúl Jablonov, nemetül Apfelsdorf, (481 m. magasságban). E község 173 házat és 1001 tót nyelvű tisztán római kath. lakost számlál; határa 4176 katasztrális hold. Almás ősidőktől mindég a szepesi prépostsághoz tartozott. A szepesi püspökség alapítása után 1776. jövedelme a püspökséghez tartozik. Almás a szepesi káptalan legrégibb helységeinek egyike e vidéken, megemlézése egyidejű a történelmileg ismeretes szepesi káptalannal összeesik.

Végre egy negyedórányi távolságra a keresztől (az Almás felőli szántóföldi útról) elérjük a szepesi káptalant — Szepeshelyet. Utunkat akár ezen, akár az országúton, mely a körfal körül a semináriumi épület előtt halad, folytathatjuk Szepesváraljára le.

Pihenő szállásul a városi kávéház — a keresztuton — kínálkozik. Kirándulásainkat e helyről tetszés szerint eszközölhetjük.

Szepesváralja.

Szepesváralja annyit jelent: „Szepesvár alatt“, szepesi vári város, szóval város a szepesi vár tövében. Német neve Kirchdrauf Kirchdorffal egyértelmű. Mind a két elnevezés történelmi eseményekre vonatkozik, melytől a város nevét nyerte. Szepesváralja, mely több századdal előbb származott, mint Kirchdrauf. Subarxnak is nevezve, a régi időkben azon házak összegét jelentette melyek a Várhegy nyugati oldalán voltak, és a mai várutczában vannak. Előbb, még mielőtt Szepesváralja község lett volna, a város mostani részeiben hivatalnokok és a vár szolganépsége lakott. Szepesváralja a Szepességen nevezetes hely volt. Itt tartotta a megye gyűléseit, e gyűlésekben intézte el a megye jogi és politikai ügyeit.¹⁾ Későbbben azonban a főgyűlések felváltva majd Lőcsén, majd Késmárkon tartattak.²⁾ Több mint háromszáz év óta azonban a megyei gyűlések egyedül Lőcsén tartatnak.

A szász gyarmatosok bevándorlása következtében, a kik a vár alatt telepedtek le, nagyobbodott Szepesváralja, lassacskán fejlődött ki azonban német községgé.³⁾

A város egy kies völgyben fekszik, Lipszky szerint 38° 26, 5'' hosszúsági és 48° 58' 40'' szélességi fok alatt. Tengersizin feletti magassága 335 méter. 1876 januárhó 1-ig mint szepesi XVI város a szepesi XVI városok közé tarto-

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 196. oldal.

²⁾ Weber Bochus után in opere M. S. Scep. General art. I. C. 7.

³⁾ Supp. Anal. Scep. P. I. 61 oldal.

zott, melyeknek Igló vala székhelye. Feloszlatásuk után úgy Szepesváralja mint a többi XVI szepesi város a megyéhez tartozik, rendes városi tanácssal látta el magát. Lakosainak száma 3417, nagyobb része tót, kisebb része azonban német anyanyelvű. Mind a három vallásfelekezetnek, úgy mint a katolikus, protestáns és az izraelitáknak meg van a maguk saját temploma, lelkészi hivataluk és népiskolájuk. A szép katolikus iskola 1879-ben épült. Van 534 háza, határa pedig 2343 katasztrális hold. A népesség e vidéken élénk kereskedést űz. Heti vásárok tarthatására jogot a város 1456-ban Lajos királytól nyert. Heti vásárai, melyeket csütörtökön tart. és országos vásárai a Szepesség leglátogatottabb vásárai közzé tartoznak. Országos vásárokat 1433 óta tart.

A város még most is álló legrégebb házai a XV. és XVI-ik századból származnak. A városháza bemeneti kapuja felett egy kövön a következő felirat olvasható bevágva: MAG. FOLLEREY UBER. HANT. NEM. — MAG. NICHT. LANK: EYN. GVT. REGIME(N)T: — BESTEN. (Hol tobzódás uralkodik, ott jó igazgatás sokáig nem tart.) ANNO. DOMINI. 1.5.4.6. RENOVATVM. 1875. Szepesváralja házainak nagyobb része, valamint pinczéinek boltozata homok-kőből építvék. csak az újabb időben emelt épületek vannak mészkőből. A főpiacz közepén áll az Isten anyja szobra — homokkőből. E szobor alapítója Lubomirszky Tivadar, a XIII város kapitánya. Hasonló szobrokat állíttatott Lubomirszky a többi (XVI? vagy a XIII) szepesi városokban is.

Régeinte Szepesváralján több rendbeli zárda volt, melyek azonban már elpusztultak.¹⁾ Jelenleg csak is az irgalmasok zárdája létezik, mely Magyarországon e rendnek ismert zárdái közt a legrégebb; Lubomirszky Szaniszló Heraclius által (1650) alapíttatott ki lengyel tábornok és akkor az 1412-ben elzalogosított szepesi városok kapitánya volt. Lubomirszky Szaniszló azon a helyen, a hol a mostani zárda áll, az irgalmas testvéreknek egy régi zárdaépületet ajándékozott, melyből idők múltán, többféle átalakítás után a jelenlegi zárda állt elő. A régi zárdaépület mellett volt egy kápolna is, de mely a jelenlegi templom építése alkalmával leromboltatott. Az első kő a zárdatemplom alapjához 1736-ban áprilishó 8-ikán tetetett le.²⁾

Szepesváralja³⁾ az előbbeni századokban, a szerencsétlen

¹⁾ Anal. Scep. P. I. 416. oldal.

²⁾ Anal. Scep. Pars. III. 139 oldal; és Prothocolum Ven. Conventus Varallensis Ordinis FF. Misericordiae. 15 oldal és stb. Kézirat. Eredeti okmány a zárda könyvtárában.

³⁾ A mészárosok ezéhének egyik jegyzőkönyvében említés történik, hogy a magyar koronát 1622. márcz. 26-án a városon át tovább szállították

háborukban, melyek várfalai alatt ismétlődtek, felette sokat szenvedett, mindazon által a Szepesség szebb városai közzé tartozik. Különösen az utóbbi két évtized alatt igen emelkedett.

Előbb említettük már, hogy Szepesváraljáról tetszés szerint eszközölhetjük kirándulásainkat, mind az által a kirándulásoknál a következő úti rendet ajánljuk.

Szepesváraljától délkeletre esik a történelmileg és botanikailag nevezetes mészkőszikla, a Drevenyik, régi okmányokban azonban Durnyiknak¹⁾ is neveztetett, a mi felfúvat jelent. Ezen elnevezés a mészkőszikla tulajdonságának eléggé megfelel, mert valósággal azt a benyomást gyakorolja ránk, mintha csakugyan fel volna fújva.

Köve szilárd, mészégetésre igen alkalmas, úgyszintén épületekre, valamint kőfaragó munkákra nagy mennyiségben használtatik. A szikla felsíkja körülbelől egy centimeter vastag hümussal fedett. A hegy egyik repedésében van az úgynevezett „Jégbarlang“.²⁾ A barlangba való juthatás nem nehéz. A felsíkről a vidékre való kilátás nagyszerű.

A szikla egy része gróf Csáky hotkóczy uradalmához tartozik. A többi része azonban a szepesi káptalan tulajdonát képezi. A termőföld a sziklahegyen igen csekély, csak a szepesváraljai oldalon az Aranyas-erdőbe nyúló lejtőségen, és köröskörül a sziklahegy lábánál nő törpe cserje, itt-ott egy erdei fa.

Megemlítésre méltó végre még, hogy az utóbbi időben a káptalani erdész, Leber S. úr fáradságának sikerült a Drevenyik körül a fáczántenyésztést a szabadban meghonosítani.

A Drevenyik déli lejtőségén van Hotkócz. Gróf Csáky István, 1638-ban márczius hó 25-én a szepesi várat III-ik Ferdinandtól hűbérül nyervén, a hová Hotkócz is tartozott. levelezéseiben, melyek Hotkóczon keltek, vagy Szepes-Újvárt, vagy: „In allodio Novo Scepus — Új-Majort — használ. Hotkócz jelenleg 12 házat és 136 tótnyelvű lakost számlál. Hátára 544 katasztrális hold. A hotkóczy kastély 492 méter magasságban van; az egy ősrégi és földszinti épület, melyet nagy szép francia modern liget övez körül; itt van Kosma és Damian csinos kápolnája is. A kápolna közelében van egy ravatal, itt nyugszik diszes koporsóban az utolsó negyvennyolcz előtti szepesmegyei főispánnak, gróf Csáky Tivadárnak, földi maradványa, meghalt 1852-ben. A kápolna körül több emlék

¹⁾ Supp. Anal. Scep. P. I. 95 old.

²⁾ Kárpátgyegesület Évkönyve, 1881. 417 oldal.

áll, feliratuk után itélve, mind a Csáky-családra vonatkoznak. Ezen emlékektől nem messze van egy remetelak; ajtaja felett ezen felirat olvasható: „Hic me non agitans populi fascis, nec purpura regum.“ A kastély közelében van felállítva öntött vasból egy ágyúcső, mely a várból került ide. A cső hosszúsága 2·24 centiméter; szájnyílása 9 cm. kerületű, a gyújtólyuk átmérője pedig 1 centiméter

A kastély mindég kedves mulató helye volt a vár urának. Simplicissimus útirajzában, mely 1683-ban Lőcsén jelent meg, azt mondja, hogy IV-ik gróf Csáky István, a szepesi vár ura ezen időben Hotkóczon lakott. A kastély egyik szobájában különféle régi butordarabokat mutogatnak; ezek közt van 6 drb. bőrrel bevont aranynyomásokkal ellátott szép, magashátú karszék, egy régi álló óra, más különféle vastárgyak, mint kés, kulcs, sarkantyú stb., melyek mind a várban találtak.

Megemlítésre méltó Trencsényi Csák Máté arcképe is, továbbá Chák Lászlóé, mely következő felirattal van ellátva: Comes Ladislaus de Chák. Comit. Comar. et Zolien. Supp. Com. Praesid. Levens et Tot. Supp. Capitan. Ind. Cur. Reg. in Hung. S. C. R. M. Cons. et Camerar. Ugyan e kép felül a jobb sarokban a következő jelmondattal van ellátva: Nec prosperis, nec adversis. 1650. — Ettől jobbra láthatni Szepesvár képét azon időből, midőn az a Csáky-család birtokába jutott; a vár a hotkóczi oldalról véttetett fel.

Hotkócztól délre fekszik Zsegra községe, (442 m.) 32 ház és 272 tótnyelvű lakossal. Határa 1154 katasztrális hold. Megtekintésre méltó temploma még 1275-ben épült;*) itt nyugszik alapítója is, gróf Sygrai János. A templom belsejében a falon igen régi és igen érdekes műtörténelmi drága fresko-festmények vannak, egyik részök Szent László (†1095) idejére vonatkozik; továbbá látható a sekrestye ajtaja felett a 12 apostol, a szentélyben pedig Sz. István és Sz. László életnagyságban. Figyelemre méltó e két kép már csak azért is, mert szemléltetővé teszi, hogyan ruházkodtak ezen időben a magyar királyok. Ezen festmények sok évvel ezelőtt mind bemeszeltetvén, csak az újabb időben sikerült Duchon János lelkésznek nagy fáradság után sajátkezüleg a meszet róluk eltávolítani és így újból napfényre hozni.

Zsegráról egy kis 139 tót nyelvű lakossal bíró Dobravola (422 m.) nevű helységen keresztül, az országúton a Drevenyik alatt és a Ribnyicsek mellett térhetünk vissza Szepesváraljára.

*) Anal. Scep. Pars. I. 103. 1.

A v á r.

A vár, melytől a megye nevét nyerte, régi okmányokban: Cips, Zips, Cepus, Scepus, németül közönségesen Zypser Hus vagy Zipser Hausnak nevezetik.*) Jelenleg latinul: Arx Scepus, magyarul Szepesvár, németül Zipser Haus vagy Zipser Schloss, végre tótul: Spisky zámek-nek nevezetik.

Amaz okmány pecsétjén, melynek erejénél fogva „Hildebrandus, Comes Saxonum et Jurati, ac universi Judices cum tota Universitate de Scypis“ Euzenbach nevű közös birtok egy része miatt a csütörtökhelyiek és Pál, egyik polgártársuk, között támadt peresügy Lőcsén 1295-ben szabályoztatott, következő körirat olvasható: S. Saxonum de Cips (Supl. Anal. 392 l), és a XXIV. Pastorum Regalium (királyi városok lelkészei) nagy pecsétnyomóján állott: „S. Universitatis Plebanorum de Cips (Matricula Goltz, 490 l.)

A vár, melyhez ezeréves történelmünk szerint sok visszaemlékezés s esemény fűződik, a magyarországi várak között egész 1710-ig a jelentékenyebbek sorában foglalt helyet.

Addig, míg a háború főfegyvere a nyíl és íj volt, Szepesvár mint határerősség stratégiai tekintetben is hatalmas védelmi pontja volt az országnak. Mely sorscsapás okozta a vár elpusztulását, villámcsapás-e vagy (mint Szepesváralján általában hiszik) 1780-ban egy mulatság alkalmával a várbeli vendéglőben kitört tüzvész-e, biztosan megállapítani lehetetlen.

A légköriek romboló behatása folytán teljes pusztulásnak induló várrom mészkő-sziklán áll, mely kelet, nyugat és éjszak felől meredek és járhatatlan, csak déli oldalán mutatkozik egy kis menedékes lejtőség.

Szepesvár régiségére avagy első építésére nézve semmi bizonyosat nem tudunk. Hogy a vár Pannoniának a rómaiak által történt meghódítása előtt állt volna, az nagyon kétséges, mivel épen történelmi beigazolása ezen állításnak mind e mai napig hiányzik.

Annyi bizonyos azonban, hogy e vár Pannonia Árpád által meghódítása előtt még nem létezett; mert ha létezett volna, mint Fessler véli, III. Béla névtelen jegyzője történelmi művében bizonyára megemlítette volna. Anonymus mindazon várakat névszerint sorolja fel, melyek a magyarok

*) Supl. Anal. P. I. 31 l.

bevándorlása előtt állottak Pannoniában.¹⁾ Arpád vitéz tetteit elbeszélvén, egyedül a roppant nagy erdőséggel bővelkedő Zepusról emlékezik meg.²⁾

Sokan azt tartják, hogy Borsu, Bunger egyik fia, a ki Álmos és ennek fia Árpáddal jött Ázsiából Pannoniába, lett volna Szepesvár építője.

Eme felfogást maga Anonymus-azon állítása is megerősíti, mely szerint: Borsu a Szepességet kapta Árpádtól ajándékul, a ki a galicziai határon egy várat épített.

Ha tehát ezen állítás az igazságnak megfelel, úgy Szepesvár fennállásának idejét ezer évre tehetjük, minthogy 1884 és 1889 közt immár ezer éve lesz annak, hogy a magyarok Álmos vezérlete alatt Magyarországon megtelepedtek.

Nehány oklevél, valamint több író, mint például Melczer Jakab szerint, a Borsu által épített határvár nem állt volna ott, a hol jelenleg romjai szemlélhetők, hanem a Sztráska és Késmárk közti tájékon. E szerint azon hely, hol a kérdéses határvár állt volt, talán ott volna keresendő, hol ma napság Sztráska községe van. Sztráska (a német Nehre, Nagy-Ewr-ből származik) magyar nyelven ma is Örnek neveztetik, a mi máskülönben őrházat is jelent. Ezen régi magyar elnevezés nyelvi jelentősége Ewr, Oer.³⁾ betűszerint a még ma is szokásos tót Sztráska⁴⁾ elnevezésnek megfelel, a mi hasonlóképen őrházat jelent.

Azon nézet tehát, mintha Szepesvárt a Németországból bevándorlott szászok építették volna tributumuk fejében.⁵⁾

¹⁾ Bánya, Bihar, Bolondócz, Borsova, Diósgyőr, Galgócz, Gömör, Gyelovár (Szamosvár), Harum, Keve, Nyitra, Orsova, Sóvár, Szatnár, Trencsin, Vasvár és Veszprém. A magyarok építették: Bars, Csongrád, Himesudvar, Szabolcs, Tas (Sárvár), Várad és Zólyom-ot. A telepedés, után azonban a következő várak épültek: Csanád, Csákvár és Pata. Bizonytalan ámbár, de még is úgy látszik, hogy ezen időben épült: Pest és Poroszló. (Lásd: Czobor Béla: Magyarország középkori várai. Bpest 1876. 37 old.)

²⁾ Az LII. fejezetben azt mondja Anonymus: „Et subiugaverunt sibi (Árpád et sui milites) Omnes habitatores terrae a Crisio usque ad fluvium Zogena, et usque ad Silvam Zepus.“

³⁾ Anal. Scep. P. I. 408 l.; továbbá Századok 1872. 217, 681 és 683 lap.

⁴⁾ A Sztráska elnevezésnek, mely a magyar Oer-ből lett tótra fordítva, hasonmása e Stóla nevű falu Poprádtól nyugatra (856 m.), magasságra az ötödik helység a Szepességen. Szék tótul annyi mint: stolec, németül Sitz vagy Residenz. Ujabb vizsgálódás folytán ismeretes, hogy a Poprád jobbra elterülő vidék, a Kárpátoaktól le egész Savnyikig „Széknek“ neveztetett és magyarok lakták azt. Ezen hely tehát, közvetlen a magyarok bevándorlása után Felső-Magyarország egyik főhatárvára volt. (Lásd a Benedek-rendnek széki apátságának alapítását Münnich Sándortól. Szepesi Hirnök 1881. október hó 15. 42. száma.)

⁵⁾ Dr. Scherner A. K. Tátraführer. Breslau. 1881. 51. l.

mint ezt Scherner K. A. állítja, csak az esetben érdemelne hitelt, ha megbízható okmányok szólnának mellette. Azon állítás, hogy a mi kőből épült várunk katonai czélokra, védelmi szempontból ezer év előtt épített voltna, könnyen vonhatná magunkra a meg nem gondolt történelemcsinálás vádját. Hisz tudvalevőleg a legrégebb várak a VIII. IX. és X-ik században fából építvék, csak a XI-ik században állván be jelentékeny változás váraink építésében, mi eddig fából volt, erre ezután már gyakran követ használtak.

Megbízható azonban a várak régiségére vonatkozólag a laikusok számára ama vezérelv, mely szerint; mennél magasabbak és karesőbbek, mennél inkább koczka-alakra vannak az épületek összeszorítva, mennél vastagabb a fal, mennél kisebbek, szűkebbek ablakai s ajtai, mennél alacsonyabbak s keskenyebbek az egyes szobák és kamarák: annál régibb az épület, hogy e mellett azonban az alapító állása és gazdagsága döntő volt s hogy a vár urának csak fokozódott pénzereje következtében, tehát újabb időben emelték fel a tornyok büszke tetőit, ez nyilvánvaló.*)

Korszerinti határozott határvonalat, hiteles okmányok hiánya miatt, a vár régiségére nézve nem húzhatunk. Annyit azonban még is megállapíthatunk, hogy Szepesvár sok tekintetben a középkorban épült várakhoz hasonló. E szerint tehát sem lovag-, sem rablóvár, hanem katonai czélokra használt erőség volt.

Ezek után nagyon kétséges, vajjon a X-ik század előtt létezett-e már a kőből épült vár.

Mi azon véleményben vagyunk, hogy a várnak kőből épült legrégebb részei vagy a XI. század vége vagy a XII-ik század elejéről származnak. Ezen osztályhoz tartozandónak számítjuk az épület alapfalának egy részét 47. sz. (Lásd a mellékelt alaprajzot), továbbá a földszinti szobák alap- és homlokfalait, melyek 52—61 irányban húzódnak. Hogy az árok 31., az elővármű 29.28, a körfal 47-től kezdve 46, 37, 40, 40—41 irányban a rákövetkező építkezési időszakhoz tartozik, azon körülményeknek tulajdonítandó, mivel ezt az erősítési építkezések terjedésével a talaj minősége követelte,

*) Burgen und Schlösser unter der Enns. J. Scheiger Wien 1837. Über Bau und Einrichtung der Hofburgen des XII és XIII Jahrhunderts. Alvin Scholtz Posen 1873. — Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien. Anton Peter Teschen. 1879. — Die Ritterburgen. Rauheneck, Scharfereck und Rauchenstein, Herausgegeben von Franz Leber Wien 1844. — Vajda-Hunyad vára 1452.1681. 1866. szóban és képen szerkesztette és kiadta Arányi Lajos tanár Pozsony, 1867. — A löcsei bizottság jelentései. Csáky-nemesség löcsei levéltára 36—42 esomag. Arx. Scepus. Századok 1872. 519 l.

hogy így az említett elővárművek az erődítési vonalba jussanak. Mert, tekintve a XI—XIII. század előtt épült várakat, nagynehezen barátkozhatnánk meg azon gondolattal, hogy Szepesvárt oly terjedelemben tervezték, vagy pedig felépítették volna, mint ezt a fent érintett épületek kerülete mutatja; magától érthető azonban, hogy ezen építkezések a földszinti homlokfalak (52 53—61 bezárólag) kivételével különféle lebontások és újból felépítések által idők folytán sok tekintetben megváltoztak, nevezetesen akkor, midőn az első emeletet ráépítették. Végre megjegyzendő, hogy a vár, valahányszor „erősségnek“-nek kellett használni, századról-századra mindinkább veszített eredetiségéből. Okmányilag csak annyi konstatalható, hogy Szepesvár már 1120-ban létezett, mivel ezen évben Boris herczeg II. István mostoha testvére mint várgróf említették.

Régi okmányokból annyit még is kivehetünk, hogy a vár és környéke századokkal ez előtt egészen másként nézett ki, mint ma. A Vár- és az Éles-hegyet sűrű erdő borította, a lejtő minden része, mely a hegyet a déli oldalon a Drevenyik felől határolja, hársfákkal volt benőve. Említett rész, ámbár ez idő szerint semmiféle hársfa elő nem fordul, még is „Hársas“-nak neveztetik. A Várhegy, az Éles-hegy és a Drevenyik tövében mindkét oldalán sűrű bozót burjánzott.

A vár körül, mint a Szepesi-kerület akkori politikai és katonai kormányzat főhelyén, melyhez Óvár- (jelenleg a szandeczi kerület Galicziában) Újvár- (ma Sáros) Szepes- és Tornavármegyék tartoztak,¹⁾ jelentékeny közlekedési, az ú. n. királyi utak központosultak, innen ágazván Magyarország különféle kereskedelmi vidékére szét.

A felső-szepesmegyei királyi út, mint ez későbbben kelt okmányokból világosan látható, Lőcséről Almáson keresztül és Kolbach mellett, a vár keleti oldalán vezetett ebbe be. Itt a várfalai alatt, két ágra oszlott, az egyik a korotnoki erdőn, a Ruda-hegyen húzódván keresztül, mely ma az u. n. Branyszkói-hegylánczhoz tartozik. Egy okmány ezen útról azt mondja: hogy ezen az úton jártak Magyarországba „Quo itur versus Hungariam“²⁾; a másik ág Zsegrán, Boanón (ma Bujanov, dülő a szepes-olaszi határban). „Olazy“-ba (Szepes-Olaszi). innen Kolinfalva, (jelenleg Kolinócz) stb. Kassa felé vitt.

Százhuszonegy esztendő elmúlt volt azon idő óta, hogy Boris az első okmányilag ismert vár gróf volt, midőn 1241-ben

¹⁾ Supp. Anol. Scep. P. I. 34. 86, es 454. — Moldoviensis vel Szepiensis decimae indagatio stb. Joannes Bárdoşy Posonii 1802. 20 és 83 old.

²⁾ Supp. Anal. P. I. 422 oldal.

a tatár-csordák egy része a Szandeczi-szoroson át a Szepes ségre rontott. E vad harcosok dúlási dühének nem csak a földszinti vár, de sőt a Márton-hegyén lévő prépostság s ennek környéke mind áldozatul esett.¹⁾ Félelemből a mongolok elől a városok és falvak lakosai a szélrózsa minden irányában szétmenekültek. A szepességi németek, miként ismeretes, Illés gróf vezérlete alatt a Menedék-kőre húzódtak vissza.²⁾

A mongolok elvonulása után a megfélemlített lakosok egy része visszatérván előbbi, most azonban feldúlt tűzhelyeikre, újból építettek házakat s falvakat³⁾.

A hátramaradt parlagon heverő gazdátlan szántóföldeket a királyok érdemes egyéneknek adományozták. Ennek következtében új telepítések történtek.

Azon falvak, melyek napjainkban a vár környékén vannak, nagyjára már a tatár invázió idejében is léteznek, mert az idevonatkozó okmányok ezen községekről mint már hosszabb idő óta álló emlékezők. Ezen okmányok közül némelyet szabad legyen itt megemlítenem.

1243-ban IV. Béla Olazy Villa Italarum, Szepes-Olaszi várost a régi szabadalommal megerősítette.⁴⁾

Egy másik 1245-iki okmányban, melyben Mathias, szepesi prépost, gróf Sygrai János az általa épült zsegrai templom javára történt adományozását megerősíti, említettnek Sygra, Olsavka, Boan, Szlubicha (hegy), Chonrad, ma Hernád, továbbá Viccees, ma Vitéz Sárosban és stb.⁵⁾

1249-ben erősíti meg IV. Béla király a szepesi társas templomot Almás birtokában.⁶⁾

1258-ban IV. Béla adományozza Szepesváraljának Kalderbach, ma Kolbach községét.⁷⁾ Ugyanezen esztendőben tétetik említés a Castrum Nádoth, vagy Nádasról (németül Walchdorf és Eckersdorf, tótul Trsztyán).⁸⁾

1262-ben, különféle okmányban Aranyasch (ma Aranyoserdő) Durnyik, (ma Drevenyik mészkő-hegy) megemlézése fordul elő.⁹⁾

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 7.

²⁾ Lásd: A mongolok betörése Magyarországra és a Menedék-kő (Lapis refugii) a Szepességen. Hradszky Józseftől. A Kárpátgyesület Évkönyve. II. évfolyam.

³⁾ Merkwürdigkeiten der Freistadt Késmárk. I. 104—119 l.

⁴⁾ Supp. Anal. P. I. 30. l.

⁵⁾ Supp. Anal. Scep. P. I. 39—40.

⁶⁾ Anal. Scep. P. II. 279; továbbá P. III. 7. Supp. Anal. Scep. P. I. 159.

⁷⁾ Supp. Anal. Scep. P. I. 441.

⁸⁾ Anal. Scep. P. I. 80; továbbá Supp. Anal. Scep. P. I. 91. végre Littere metales de Gebel falva Belae regis de Anno 1258. Eredeti átirat 1319-ből Szepesváraljai városi levéltár.

⁹⁾ Supp. Anal. P. I. 94.

1278-ban már Gorgou. ma Görgő is előfordúl.¹⁾

1280-ban már létezett Doman, (ma Domanyócz).

1287-ben Kolcsva említetik (ma a nép nyelvén Kolcsó).²⁾

1290-ben egyenesen kitéteik, hogy Kolinfalván (Kohlsdorf, ma Kolinócz) a Kundert (ma Hernád) folyó híd vámját Szepesvár szedi be.³⁾

1293-ban kapott Pysin mester két aratrum (120 holdjával) szántóföldet nem messze a vártól.⁴⁾

Dolyán 1297-ben alapított.⁵⁾ Ugyanezen év folyamán a korotnoki erdőben a még ma is fennálló Korotnok alapított. Végre megemlítjük még, hogy Pongrácz, Fyoch fia, falva ma Pongráczfalva, 1297-ben szintén állt már.⁶⁾

Messze kellene eltérnünk célunktól ha mind azon helységek előszámlálnánk, melyek a XII. és XIII. században ezen vidéken már állottak. Csak azon helységekre szoritkozunk, melyek a vár legközelebbi környékén léteztek.

Rövid kitérésünk után felvesszük ismét elbeszélésünk fonalát ott, a hol elhagytuk.

A „Hospites nostri de Suburbio“ (váraljai vendégeink) így nevezetvén a szepesváraljai szász bevándorlók a királyi okiratokban, a mongolok elvonulása után a földmivelésre adták magukat, mire többek között azon körülmény is kényszerítette, hogy kötelesek voltak, évenként bizonyos természetmennyeket beszolgáltatni Szepesvárra.⁷⁾

Baldócz vidékén mocsáros földdarabot csapoltak le és itt épült a mai Baldócz.⁸⁾ Egy másik helység. Stokfalva, támadt a Pazsicza nyugati tövén, mely azonban már hosszú idő óta nem létezik.

A hotcendorfi, ma hotkóczi gyarmatosoknál dicséretkép említetik, hogy szántóföldeiket különös gond és szorgalommal mivelték.

A gyarmatosok szorgalma daczára azonban csak lassan haladt a szántóföldek mivélése.⁹⁾

¹⁾ Anal. Scepus. P. I. 118.

²⁾ Századok. 1872. 225; továbbá Anal. Scepus. P. I. 82 l. és Supp. Anal. P. I. 230.

³⁾ Privilegium a Ladislas rege super telemo in Kolinfalva. Mért nem kell Kolinócznál vámot adni. Eredeti átirat 1456-ban. Szepesváraljai levéltár.

⁴⁾ Supp. Anal. Scepus. P. I. 368 és az Aratrumra vonatkozólag ugyanott 37.

⁵⁾ Anal. Scepus. P. I. 444 és Supp. Anal. I. 415.

⁶⁾ Supp. Anal. I. 422.

⁷⁾ Litterae Palatini Nicolai de Gara, de exemptione vectigalium ad arcem Scepus pertinentium. Eredeti oklevél 1407. Kassán keltezett. Szepesváraljai városi levéltára.

⁸⁾ Münnich. Ein Jahr aus der Glanzperiode des Zipserschlosses. 1288.

⁹⁾ Privilegium de eligendo Sacerdote et extirpandis sylvis a Stefano rege. Átirat. Eredeti oklevél 1392. Szepesváraljai levéltár.

Midőn Henczman, szepesváraljai katolikus lelkész, a XIV. század első felében, a most Klastorszko nevű telken — ma Szepesváralja birtoka — a régi zárda-utczában a zsidó imaházzal szemben a Sz. Agostonról nevezett remeték számára kolostort, továbbá Sz. Erzsébet tiszteletére templomot és egy kórházat épített volt saját költségén, az említett telek és környéke sűrű¹⁾ bozóttal és cserjével be volt nőve. A régi árokban „Sztari Jarek“ kevés apró faházacska volt, melyeket, mellesleg legyen említve, fentebb nevezett Henczman a zárda részére megvett volt, későbbben azonban a zárda körül több ház épült, melynek következtében előállott a „zárda-utcza“ (Klastorszka ulicza), mely a temetővel egy irányban haladván, a Várhegy tövében annak nyugati oldalán van.

Míg azonban a vár környéke a fák és bozóttól megtisztult, nagy időbe került. A hol Szepesváralja legtermőbb szántóföldjei, az ú. n. Goldfurche (arany-barázda), terülnek el a város alatt, az országút baloldalán, Szepes-Olaszi felé, ott 1497-ben még sűrű bozót tenyészett.²⁾ Valamivel távolabb, az említett dűlön túl az országút jobb oldalán áll egy csinos kis erdészlak. Ribnyicsék a neve. Ez még csak nem is régen mint vendéglő kedves mulató helyül szolgált a Szepesváraljaiaknak; nevét (Ribnyicsék) az ezen vidéken Szápolyay Imre, Magyarország nádora, Szepesmegye született főispánja által 1465—1487 létesített halastavaktól nyerte, melyek azonban ma nyomát sem lehet már felfedezni.³⁾

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy a vár déli oldalán még a XVI. században is szép nagy kert volt.⁴⁾

A XVI. századtól kezdve a vár vidéke keveset változott. A szántóföldek évről-évre mindinkább jobban kiterjedtek. Azon dűlők, melyek a Várhegyet veszik körül, mind régi elnevezéseiket tartották meg, mint: „Proviant“, „Pod csigu“ (a magyar csigából.) a vár keleti oldalán a falak alatti úton; „Köpfsbild“ (lefejezési kép). Galgenberg (akasztó-hegy⁵⁾), stb. Ezen időn túl egy község sem keletkezett itt, és azok, melyek már akkor is fenálltak, ma is megvannak. Csak a vár alakja változott — fájdalom, míg rommá lett. S mint maga magának

¹⁾ Anal. Sceps. I. 416.

²⁾ Privilegium pro plebano Váraljaensi super metis Váraljaensibus, ad mandatum Eppi Strigoniensis peracta inquisitio et reambulatio facta, continens in se ex fassionibus testium descriptum terrenum oppidi Váralja, ex quo parochus Varaliensis decimam accipere solebat, peracta 1498. Eredeti oklevél a szepesváraljai levéltárban.

³⁾ Privilegium pro plebano Varaliensi etc. miut fent.

⁴⁾ Litterae metales oppidi Váralja cum arce de Scepus. 1581. Eredeti oklevél a szepesváraljai levéltárban.

⁵⁾ Lásd Szepesváralja régi és újabb telekkönyvét.

sírköve. bánatosan tekint a vidékre, az utazóra kiáltván le: Állj meg vándor; napjaim megszámlálvák.

Azon terjedelmes tért, melyet a várromok takarnak, egykor összefüggő mindenféle építmények foglalták el; a vár hajdan nemcsak nagyobbszabású háztartásra nyújtott elég kényelmet, hanem a tüzfegyverek behozatala előtt hatalmas erősség is volt.

A főfal, mint általában a várépület csaknem minden fala, sziklás alapon nyugszik s ezzel mintegy össze van forrva. Az „ágyalások“-ra, azaz a szikla-alapban kifaragott helyekre, melyekbe az alsó koczkaköveket beillesztették, nem akadunk. Több helyütt a földből kibukkanó sziklákat a körfalba vették be úgy, hogy azok ennek a részét teszik. Általában, de különösen az első udvar körfala nem oly szilárd, mint ezt egy várerősség falától várni lehetne. A falak külső oldala, a tetőfal, a homlokzat, a falköpenyeg némi rendszerinti építést mutatnak, ellenben a belső fal egyszerű apró tört kövekkel van megtöltve. Ezen töltelék hasonló azon vakolathoz, melyet a középkorban használtak, ha mennél szélesebb falakat kellett előállítani. Ezen építkezési módot vehetni észre a vár azon részén is, melynek falait a legrégiebbekhez kell számítanunk. A kőanyagban nem igen válogattak, tört kövek, nyersen faragva képezték a körfal külső oldalát. Az újabb épületekben azonban már a mi építkezési módunk látható mindenütt. Fel-tűnő nagy kőtuskók, melyeneket más várakban találhatni, különösen azon helyeken, melyek az ellenség támadásainak leginkább ki voltak téve, Szepesvárbán nincsenek sehol. A falak több mint harmad része mészkő-, a többi pedig homokkőből áll, úgyszintén az ajtók és ablakok. Mészkő csak az újabb-kori építkezéseknél az ajtóívekhez alkalmaztatott. A különféle építési korszakok közül, melyeket a vár századok folytán meg-élt, egyik sem ragaszkodott bizonyos határozott kőfajta-hoz.

Jelentékeny téglá-építkezés Szepesvárbán elő nem fordul. Téglát csak a falak alkalmi tatarozásánál használtak, mint ez több helyen látható, például a körfal 48. táján. (L. a mel-lékelt s 1871-ben felvett alaprajzot.) A körfal ezen része mond-ják, hogy az utolsó ostromok egyikénél szenvedett sérülést. A téglák, melyek manapság találtaknak, különféle méretűek: a legnagyobb 11 cm. széles, 27 cm. hosszú és 7 cm. vastag.

A még meglévő boltozatok általában donga-bolthajtások, s csaknem kivétel nélkül mind lapos homokkőből valók. Ezek nagyon hasonlóak azon kövekhez, melyeket jelenleg Ordzovján helység környékén, nem messze Szepesváraljától, fejtenek s utcák burkoltatására használnak.

Helyenként, különösen ott, hol a falak felemelése szükségessé vált, a körfalak szögletei jelentéktelen nagyságú kockakövekből állnak. Ezek között kivételt képez — nagyságra vonatkozólag — a külső kapu (1).

A kaputoronynak (28) ívei és a fellegrvár kaputoronyának (53) bejárata tömör, nagy homokkő-kockákból, ellenben a külső kapu (1) négyszögletű kövei, valamint a kaputorony (37) s a kapu ívei (47, jelenleg teljesen befalazva) mészkőből épültek.

Lapos vagy négyszögletes kövek burkolatának nyoma az egész várban nem található. Az ajtószárat (illetőleg ezeknek végei), melyek a fellegrvár (58. stb.) felső emeletének dísztermében voltak, úgy látszik, a kovácműhelyekben képződni szokott salakokba falazták be, jelen sorok írója a dísztermében (60), hol az ajtó falai beépítve voltak, sajátkezűleg több salakdarabot törvén ki.

Kemenczére a vár egyetlen egy szobájában sem akadhatni, kemencze-cserép azonban sok helyütt található. Nagyobb része 1—1.5 cm. vastag, minden máz nélkül, ennél fogva nyilvánvaló, hogy régi. Az értekező talált egy cserepet, melyre az osztrák sas a hadijelvényekkel vala rányomva.

A szobák még ma is álló kőfalai között a belső falak, a fellegrvár dísztermét sem vévén ki, meszelve vannak. A festészetnek csak az egyik falon van imitt-amott észrevehető nyoma. Oly képek nyoma, melyek valami történeti eseményt ábrázolnak, sehol sem található.

A lakószobák, pinczék, erődítési czélókra szánt helyiségek stb. száma a következő módon oszlik fel. Az első udvarban van 17 helyiség, ezek között 9 istálló, a II-ik udvarban van 23, ezek között 1 pincze, 2 erődítési czélra szánt helyiség, 1 őrház stb.; a III-ik udvarban van 8 helyiség, ugyanis 2 erődítési, 4 lakószoba, 1 kamara a sziklába vágva és egy száraz malom lóerőre; a IV-ik udvarban van 81 helyiség, ebből esik a fellegrvár nyugati részére 3 erődítési, 35 helyiség a legrégebb és régi korból és 2 pincze: összesen 40. A keleti várrészre esik 31 különféle helyiség, úgymint lakószoba, kamara, konyha, 2 pincze és egy lóerejű száraz malom.

Ezen udvar közepén van tíz helyiség, ezek között a négy emeletes mentsvár (örtorony), egy várbörtön, összesen 129 külön helyiség. Leszámítva a négy udvart, a kis gátközt (29), a lovagterem melletti kis szabad tért (95) és a száraz árkot (31), mindössze van százharminczhat helyiség a legkülönfélébb czélokra, melyek közt csak 50 olyan, hogy építési szerkezete után gyanítani lehet, hogy egykor emberek használták, illetőleg lakták.

Szembetűnő azonban az, hogy az egész várban valamely építési remekmű nem található.

A várba való bemenet nem nehéz. Szepesváralja piaczat véve kijárási pontnak, fél óra alatt kényelmesen elérhetjük.

A vár utolsó beosztása szerint, a mint ezt mai állapota mutatja, öt udvarból állott: 1, 23, 29 (kis gátköz), 39 és 78, melyeket kaputornyokkal és elővárművekkel bíró falak egymástól elválasztanak.

Az egész várművet erős körfal futja körül. Ez azonban egyáltalában nem képez szakadatlan külön kerítést, hanem helyenként erre a lakásokul használt helységek falai is szolgáltak, a mi különösen a fellegvárban majdnem általános az eset, hol a körfal egyszersmind a szobák homlokzatát is képezi. A körfal azon részei, melyek külön magában állanak, illetőleg a mellvédő fal részei ormóhézagok és lövőrészekkel (kémlelőlyukak nélkül) vannak ellátva. Faállványok, gyilkoló folyósók a rések megett vagy olyanok, melyek vállköveken kiállottak a falból a támadó ellenség megkövezésére, olvasztott szurokkal, vízzel stb. leöntésére, ma nem vehetők észre. Még is hogy ilyenek léteztek, gyanítatja sok nyoma, szuroktartók azonban sehol sem találhatók a várban.

A körfal, a lövőrészek és a mellvédő falak vastagsága igen különböző. Helyenként, mint például a 3. sz. mellett 2·7 m.; 5. mellett 2·6 m.; a 13. sz. mellett 2·7 m.; a 30. sz.-nál azonban már csak 1 m. Így a falak magassága is igen különböző, például: az 5. sz. mellett körülbelül 7·77 m., belülről a magassága 5·88 m.; a 3-nál a mellvédő fallal együtt kívülről 10·24 m., belülről azonban csak 8·72 m. Némely helyen a körfal magassága még jelentékenyebben emelkedik, p. o. a 64. szám mellett kívülről 23 m.

A talaj emelkedése, melyen Szepesvár áll, igen jelentékeny. Az ajtó küszöbe (12. sz.) 48 m., a kaputornyoké (37 sz.) 60·39 m., végre a fellegváré (53 sz.) 83·87 méterrel magasabb, mint a külső kapu (1. sz.) küszöbe. A legmagasabb hely a várban az őrtorony párkánya (74. sz.), mely 19, 25 méterrel magasabb, mint alapja; a külső kapu földszinénél azonban (1. sz.) 103·51 méterrel magasabb.

A várba a szepesváraljai oldalon a külső kapun keresztül juthatni (1. sz.) és a botkóczy oldalról a kaputornyon át (28. sz.). A bejárási az ajtóhoz hasonló nyíláson (7. sz.), továbbá a sziklarepedésen (31. sz. e) a lakóosztályokba (34. sz. b), végre a sziklazugon vagy a körfal nyílásán keresztül (93. sz.) nem ajánlatos.

I.

1. A kaputorony felvonó kapuval. A torony főfala mészkőből áll, beomlott boltíve azonban homokkő. A külső kapu íve szintén mészkő; a kőkoczkák párkány-bevágásai rusztika. A kapu nyílása 2·8 m. magas, 3·3 m. széles; a torony mélysége 9·56. Az udvarra néző kapuívek hatalmas mészkő-koczkákból épültek; ezek legnagyobbika 1·3 m. hosszú és 0·76 m. magas. A kapunyílás tesz 2·66 m., szélessége 3·75 m. — 1 a. Felmenet a párkányfalhoz, 1 b. felül, a kapus lakása.

2. A fal magassága kívülről 8·72 m., belülről 5·31 m.

3. A fal magassága kívülről 9·6 m., a körfal szélessége 2·7 m., a mellvédő 2 m. magas és 0·75 m. széles. A lövőrések nyílása belülről 0·79 m. magas és 0·3 m. széles. A folyósó a mellvédő előtt 1·9 m. széles. A fal magassága belülről a földszinttől kezdve a folyósóig 5·38 m.

4. A körfal tornya a-nál 14·73 m. b.-nél 11·78 magas. A torony négy emeletes volt; mindegyik emelet 3·3 m. magas, belterjedelme 27 □ m. A torony homlokzatában, mely egyszersmind a körfalat képezte, itt ezen a helyen, az első emeleten van 1·65 m. magas és 0·85 m. széles ajtó, mely a loggiához vezetett, ez utóbbi 1·25 m. hosszúságra két vállkövön nyugodott, ebből egy m. a falban van, 0·25 m. pedig kinyúl. A bemenet az első emeletre egy az éjszakkeleti harántfalra néző, 1·73 m. hosszú és 0·80 m. széles köríves ajtón keresztül történt, de mely jelenleg be van falazva. A legfelső, harmadik emeleten van az árnyékszék. A torony nyugati fala összeomlott már. A déli fal három támaszszlopának alapja faragott mészkő. Különben az egész déli körfal hatalmas kőüvezekből áll.

5. A körfal kívülről 7·77 m., belülről pedig 5·88 m. magas.

6. A körfal egyik tornya. Ennek fala kívülről 17·79 m. magas, 2·05 m. vastag. Van ezen toronyban pinczeszerű, 4 m. széles, 4·9 m. magasságú lakóosztály, és e felett még három emelet. A legalsó emelet nyugati oldalán van egy, a második emelet éjszaki oldalán kettő, végre a harmadik emelet déli oldalán három ablak. Az udvarra néző fala összeomlott. A nyugati falban van két árnyékszék.

7. Ajtószzerű nyílás 1·79 m. széles és 2·53 m. magas.

8. Körfal, külső oldala 10·48 m., belső oldala 7·89 m. magas.

9. Oszlopok, az istállók maradványai.

10. Ismeretlen használatú építmény alapja (valószínűleg kutya-ól).

11. Támaszfal, éjszakkeleten 2.20 m magassággal.

12. Nagyobb ajtó nyílása, mely az alsó udvarból a második udvarba vezet (23. sz.) Jobbról a bemenet mellett, a falban van egy 0.6 m. széles, 0.5 méter magas csatorna. A keresztfal nyugati része 9.93 m., keleti része 8 m. magas, hosszúsága pedig 107.71 m.

13. Körfal, 2.7 m. vastag, külső oldala 7.7 m. magas. A körfal egy része (a 13. sz. környékén) mintegy 16 méternyi hosszúságban összeomlott. Ezen körfal a keresztfallyal (12. sz.) nincs szerves összeköttetésben, a keresztfalra csak támaszkodik, mi arra mutat, hogy a körfal (13. sz.) későbbi eredetű.

Az udvar nagyon egyenlőtlen, és számos ásatást sejtet. Ugyan ezen udvar tengelye (1—12 sz -ig) 184 m. hosszú, az alsó oszlopon alól (9. sz.) egyenes irányban az egyik körfaltól a szemközt állóig 85 m. széles.

II.

Az elővárművek közül különösen a 28—32. sz. tűnik ki, ezt magas, gyűrűalakú lövőrészekkel ellátott fal veszi körül. Külső oldalán fut végig egykor vonóhíddal ellátott száraz árok; vonóhídon keresztül az őrség intézte a kirohanást, itt fedezte a visszavonulását s eresztette be a segédcapatokat.

31. A száraz árok c) oldala egész a földszínig ki van kövezve. Mélysége 3.6, szélessége 7, hosszúsága pedig 54 méter.

32. A száraz árok előtt áll tizenegy, 5—5 m. magas gömbölyű falazott kerítési oszlop; két legerősebbike közt volt a kapu.

Ezen árkon keresztül d) mellett vonóhíd vezetett 20.76 széles és 24.22 m. hosszú szabad terre.

29. Gátköz (Zwinger) ugyanez

30. fallal van körülvéve, mely a) mellett 4.77 m., 31. b. mellett pedig 11.85 m. magas A fal alsó részében ablakok, felső részében pedig lövőrészek vannak.

A gátközben (29. sz. d) mellett, felül) négy és az árokban (31. sz. e) mellett) fekszik 9 nagyobb darab kötuskó, melyek villámcsapás következtében váltak le a sziklafalról, melyen a körfal (33. és 34.) áll.

A gátközből (29. sz.) közvetítette a kijárót az udvarra (23. sz.) a kaputorony (28. sz.)

III.

28. Toronykapu; ez két emeletes, homokkőből szilárdan épült. Jelenleg csak a négy főfala áll; sarkai faragott homokkőből valók. A keleti homlokfalban lévő csúcsíves bolthajtású kapunyílás 3·63 m. magas, 3·53 m. széles. A nyílást el lehetett zárni, mivel a falban észrevehetni a toló gerenda rekeszlyukát. A kapu felett volt egy nagyobb, ma befalazott nyílás, s e felett a homokkőbe vájt kémlelőlyuk. A nyugati kapu nyílása köríves, 3·48 m. magas és 3·53 m. széles.

a) A feljáró ajtó homokkőből álló körív, még ma is jó állapotban van, magassága 1, szélessége 1·41 m. E felett léteznek egy lövőréslyuk. A kaputorony felső részének mind a négy oldalán kis ablakok vannak, melyek közül kettő függőleges és ugyanennyi vízszintes vasráccsal bírt.

Itt nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy a kaputorony keleti homlokoldalán a vakolat rétegében számos apró lyukak vannak, melyeket állítólag puszkagolyók ütöttek az 1710-iki megszállás alkalmával, midőn a várat „Hartleben tábornok bevette.”

A kaputorony (28. sz.) baloldalán látszanak 14—22-ig újabkori építkezések romjai, a traditio szerint a Csákyak gazdasági hivatalnokainak lakóosztályai. A 15. sz. alatt van jó karban lévő bolthajtásos pincze, hossza 3·8 m., szélessége 3·2 m.

23. Udvar. Eléggé tágas, legnagyobb átlója 24-től 27 sz. irányában egész 28 sz.-ig 101 m., legnagyobb szélessége 12. sz.-tól egyenes irányban bezárólag 35 sz.-ig 64 m.

Az északi sarkán található magas falu helyiségek valószínűleg takarmány- és gabona-tárak valának.

24. Bejáró ajtó, 2 m. magas, 1·45 m. széles; földszintjén van pinczeszerű mélyedés. A falakban üszkös mestergerendák maradványait lehet észre venni, nyugati falán pedig számos lyukat állvány-gerendák számára; a fal felső része lövőréslyukakkal van ellátva.

25. A nyugati fal hossza 38·2 m. Ezen falban van különféle méretű 26 lövőréslyuk és négy keskeny ablaknyílás.

A földszinten sok a falhalmozott törmelék, mely az udvar (39. sz.) körfaláról hullott le; hasonlólag sok a körfal alapját képező szikláról levált görely.

26. Toronyszerű építmény, melynek ez időszerint már csak négy kőfala áll. Ez építmény belső felét tekintve, két emeletes volt. A fal felső része lövőréslyukakkal van ellátva.

Ezen építményben is sok törmelék található. A fentebb említett helyiségek (24. 25. 26) keleti falát azon függőleges szikla képezi, melyen az udvar (39. sz.) körfala épült.

Az udvar (23. sz.) közepén áll 27 falmaradék; ezek nagyobb fele 16.78 m. hosszú és 11 m. széles, kisebb fele azonban 10.70 m. hosszú és 10 m. széles.

Itt volt (a-nál) egy ajtó földalatti helyiségekbe, melynek célja ismeretlen, némelyek véleménye szerint a vár fegyvertára lett volna.

33. Sziklarepedés következtében támadt falelvállás.

34. Elővármű. Két külön térből áll, a nyugati fal és a keleti körfal, mely az elővárművet vette körül, lövőrésekkel bír. Az elővárműbe való bejutás a keresztfalban levő kapun keresztül történt. Ez úton (35. sz.) haladván és a felső sarok nyugati falhosszában a kapuba fordulván be, támaszfalhoz (a.) és udvarszerű térségre (b) érünk; innen szép kilátás nyílik a vidékre; különösen gyönyörűen látszik a szépehelyi székesegyház.

35. Kőbe vágott út; hossza a kaputoronytól (28. sz.) a toronyig (37. sz.) egészben véve 75 m. felül, az utóljára nevezett kapu mellett az út szélessége 3.13 m.

36. Sorompa, egyrészt kőfalból való, másrészt azonban a sziklába vágva. A sorompónak azon része, mely a kapuhoz (37. sz.) közelebb fekszik, kőfalból áll; ennek egy része jelenleg már összeomlott; a sziklába kivájt rész azonban még ma is jó karban van.

IV.

A középső udvarba (39. sz.) való bemenetel előtt áll (37. sz.) a magas, ez időszerint már csak négy főfalával, három emeletes kaputorony, kapuíve 3.63 m. magas és 2.75 m. széles s faragott mészkőből való. A 39. sz. udvarbeli kapuív kőkoczkái itt egészen hiányoznak. A torony homlokzata a földszinten megmértvén, szélessége 7.92 m., mélysége pedig a kapuív alatt 5.58 m., a 35. számú út felé néz, de igen megrongált állapotban van, minden pillanatban összeomlással fenyegetvén.

38. Támaszfal; 1880. nyarán kincskeresők egészen széthányták.

39. Udvar. 30 méternél hosszabb, legszélesebb része 10 méteren felüli.

40. Emeletes terem. A földszinti fal 1.83 m. vastag, délen és nyugaton egy-egy ablakkal bírván. Az alsó, régibb

része mészkő. Az emeletnek már csak a déli, nyugati és éjszaki fala áll, keleti fala régen összeomlott. A bemenet a földszintre a keleti, a felmenetel az emeletre az éjszaki falban van. Mint fekvése gyanítatni engedi, a vár őrének szolgálhatott lakásul.

41. Mélyedés a földbe, a) és b) falak, mindegyik 6.08 m. magas. A falak egész a földszinére kiépítvék. Itt állítólag száraz malom lett volna.

42. Kamara, a sziklafalba vágva, melyen a fellegvár helyiségei (54—62. sz.) állanak. A padozat belső térfogata igen kicsiny.

A keleti sziklafal padlója 2.80 m., a nyugatié 3.15 m. Éjszakon és délen a padló majdnem 3.9 m. hosszú. Magassága a padlójától a boltozat legfelsőbb pontjára 3.8 m. Ajtónyílása a nyugati falban van; 1.50 m. magas és 0.95 m. széles. Az ajtó három erős sarkon függött s el lehetett zárni.¹⁾

43. Fal alapja.

44. Támaszfal.

45. Szabad tér.

A nyugati oldalon lévő kőfal egyrésze az udvarba (23. sz.) omlott. E tér egyenlő magasságban állt a kaputorony (37. sz.) már összeomlott első emeletü bolthajtásának tetőpontjával.

46. Ablaktalan kamara; boltozatának egy része összeomlott.

47. Kapu köríves, faragott mészkőkoczkákból, igen szép munka. A kapuív zárókövén van címér, de fájdalom, már fel nem ismerhető. A kapu jelenleg be van falazva.

A 45. sz.-ból a kapun (47 sz.) keresztül egy

V.

48. szabad térségre érkezünk. A földszint valamivel magasabban fekszik, mint az ablaktalan kamara (46. sz.) boltozatának legmagasabb pontja. A körfal kívülről 9.72 m. magas, alapja 18.99 m. magasabban fekszik, mint az első udvarbeli oszlopok (9. sz.) alapjai. Innen (48. sz.) felséges kilátás nyílik a vidékre. Keleten húzódik az erdőborította Branyiskó-hegység, délen a Hernád mögött az erdőségek lépnek elő, délnyugaton a Király-

¹⁾ E sötét kamrát sokan tartják a vár löportárának. Fekvése s különösen az, hogy azon sziklafalba volt vágva, melyen a fellegvár terméi állottak, az érintett nézet ellen szól, mivel esetleges robbanás magát a fellegvárt levegőbe repítette volna.

A jelen sorok írója azt tartja, hogy ezen ezella az őrház volt, hová kellemetlen idő alkalmával meghúzta magát az őr vagy talán börtönféle.

hegy feje emelkedik ki, végre éjszak-keleten kevélyen terjeszkedik az óriási központi hegység, a Magas-Tátra. Mélyen a völgyben, lábunk alatt fekszik Szepesváralja, valamivel távolabb: Szepeshely a maga már négyszáz esztendő t számoló, tiszteletet gerjesztő székesegyházával, melynek déli oldalára a Corporis Christi vagy Szapolyaiana nevű gyönyörű kápolna támaszkodik. Komoly történelmi visszaemlékezések fűződnek e helyhez, ha a kápolna szemlélődése után az egykori fényes termék (Alaprajz 56—66 sz. és 96 sz. a. emeleten) felé fordulunk, melyekben Szapolyay István özvegye, a kegyes Hedvig, lakott, ki a fentebb említett kápolnát építette. A dísztermek, melyekben azon gondolat támadt, hogy a mindenség kormányzójának tiszteletére lakást kelljen emelni, már romban hevernek. A Szapolya-dynastia régen, örökre letűnt a világ színpadáról, ünnepeit nevükön kívül egyéb misem maradván utánok ránk. És nem messze azon idő, mikor őket ezen egykor oly fényes fejedelmi székhely elenyésző maradványai is követni fogják.

De elég legyen a szomorú visszaemlékezésből ennyi. térjünk vissza a kilátáshoz.

Szepesváralja felé fordulván, először észreveszünk jobbra Ribnyicsek, Baldócz, Buglócz, Nemessán, Kolcsó, Görgő, a további körszemlében Pavlyán, Pongráczfalva, Korotnok, Dubrava, Beharócz, Granacs és Zsegra községeket.

49. A köríves kapu, mely még ma is jó karban van.

50. Szabad tér.

51. Pusztá hely alapfalakkal.

48, 50 és 51 a vár legmagasabb helyeihez tartoznak.

52. Pinczeszerű helyiség, melynek homokkőből épült boltozata részben már összeomlott. Ezen bolthajtás legmagasabb pontja valamivel mélyebb, mint az 50. és 51. sz. felszíne.

53. A várkapu egyik tornya, mely jelenleg csak négy, igen megrongált főfalból áll. A körívnek egyes részei nagy homokkődarabokból állanak s nagy gonddal összeillesztvék. Általában a kapuívén látható munka a vár legszebb kőfaragó munkájához tartozik. A kapuboltozat nyílásának magassága 2·82 m., szélessége 2·53 m., mélysége pedig 1·93 m. A fellegvár udvarára nyíló kapuövet kiemelték és más célra használták. A kaputorony 83·87 méterrel fekszik magasabban, mint az 1. szám.

54. Lépcső-csarnok, jelenleg lépcsők nélkül.

55. Boltívezet homokkőből.

56. Egy 7·64 m. széles és 8·10 m. hosszú szoba. A homlokfalban, a nyugati oldalon, van 0·9 m. széles kémény, az udvari fal keleti oldalában pedig egy ajtó és egy ablak. E

szoba falában a vállkövek még láthatók, melyeken az első emeleti padló gerendái nyugodtak. Ezen szoba alatt van egy másik szoba, de a mely jelenleg egészen bedőlt. A déli falban még ma is láthatók a homokkőből épült ajtófélfalak felső része. 56 sz.-ból 1.42 m. szélességű s az éjszaki falban levő ajtón keresztül jutunk az 57. sz. szobába. E szoba 7.75 m. hosszú, nyugati fala 6.5 m., keleti pedig csak 3.8 m. széles; homlokzata 2 m. vastag, 1 m. vastag s 1.56 m. szélességű ablakkal. A rézsfalban van 0.8 m. magas és 0.52 m. széles fülke fal-szekrény számára; a keleti falban 1.10 m. magas és 0.6 m. széles ablak, az éjszaki falban ajtónyílás ajtószár nélkül. A boltozat homokkő, egy része azonban már beszakadt. E szoba éjszak-nyugati sarkában (a) van egy 1.56 m. területű tűzhely, elég jó állapotban. Ezen szobához külön bejárás (77. sz.) vezetett az udvarról.

A sziklarész, melyen a szoba áll, az udvar felszínétől (39. sz.) a szoba alapfaláig 7.41 m. magas, a homlokfalnak pedig egy része — szintén régi építkezés a sziklán — 5.69 m. magas.

58. Egy 6.92 m. széles és 9. m. hosszú szoba, nyugati falában egy ablakkal, boltozata homokkő, keleti fala bedőlt. Éjszaki falában van igen jó karban lévő homokkőből való ajtónyílás, ajtószárai az egész várban a legszilárdabbak. A kapunyílás belső világossága 2.03 m. hosszú és 0.9 m. széles. Ezen szoba alatt az udvarban (39. sz.) a sziklafalban található egy szikla-kamrát (42. sz.)

59. Egy 8.3 m. hosszú és 5.19 m. szoba, nyugaton ablakkal, a keleti falban pedig nagyobb nyílással. Ez az alsó ívezetes tornácra nyílik, boltozata homokkő, még meglehetősen jó karban van.

60. Helyiség, melynek övfala 1 m. széles, részint mész, részint homokkőből építve, két kamrára oszlik meg.

A keleti kamrába való menetel az alsó ívezetes tornácból történik; annak szélessége 7.79 m., hossza 3.65 m., van egy ablaka is, melynek tokja homokkő, még mindig jó karban lévén. Az ablaknyílás belső világossága 1.14 m. magas, 0.78 m. széles. Az ablakokban volt három tetőirányos és négy vízszintes vasrúd. A nyugati kamara 7.7 m. hosszú, 2.7 m. széles, egy kis ablakkal. Az éjszaki falban lévő ajtónyílás 2.4 m. magas, 1.2 m. széles. E két kis helyiség valószínűleg szertár-féle lehetett.

61. Kamara-szerű építmény, 7.75 m. hosszú s 5.05 m. széles. Két ablaka van, az egyik a nyugati, a másik az éjszaki falban. Az utóbbinak tokja még jó karban van, maga az ablak pedig öt vízszintes s ugyanannyi tetőirányos vasrúddal volt el-

látva. Boltozata, valamint a fal többi része is mész- és homokkőből való.

62. Lépcsőház, 5·89 m. hosszú, 4·6 m. széles; boltozatának egy része beomlott.

63. Garádics lépcsők nélkül; a boltozat alatt van két keskeny, fülkeszerű építmény 0·9 m. széles, ugyanoly magas nyílással.

64. Félig gömbölyű háromemeletes kiálló rész, alapjától kezdve falának magassága körülbelül 23 m. Falai mészkőből valók, jelenleg már nagyon omlófélben, különféle irányban vannak kicsi ablakok, melyek tokja faragott homokkő. Több, a régi időből származott ablakát befalazták, helyettük mások, nagyobbak töretvén.

A belső tér 4·49 m., belül az északi fal 4·67 m., a nyugati pedig 6·47 m. hosszú.

A földszint ablak nélküli szoba. A boltozat tetőpontján van négy, 0·35 m. széles, nyersen feldolgozott, összeillesztett négyszögletes homokkő-keret; világossága 0·5—0·4 m. tesz. Összehasonlítván ezt az erősségekben és várakban gyakran előforduló hasonló helyiségekkel, azt gyanítjuk, hogy ezen félelmet gerjesztő szoba valami inquisitio-kamara lehetett. E rettenetes börtön rendkívüli csekély tere csak egy-két lépést engedett a szerencsétlen embernek.

65. Szoba két bejárattal, egyike a lépcsőházból (62. sz.), másika a folyósóból, hossza 9·5 m., szélessége pedig 5·89 m., nyugaton egy nagy ablakkal, keleten két kisebbel. Éjszaki nyugati sarkában van kémény, mely a füstöt az ezen helyiség feletti soba (66. sz.) kandallójába vezette. Valószínűleg konyha lehetett.

66. Pinczeszerű helyiség. Bemenete a folyósóból nyílt oldalfalában, hol az ajtó van, mind a két oldalon kis fülkével, hasonló a mai pinczéinkben lévőkhöz.

67. Lépcsőház lépcsők nélkül, földszinten kijáró ajtóval a szabad térre (95. sz.) és egy másikkal az előcsarnok (94. sz.) felé. Jelenleg a lépcsőháznak csak északi és déli függőleges fala áll.

68. Ívezetes folyósó; 59. sz.-nál kezdődik s eredetileg 65. sz. felé húzódott a mint ez a bolthajtáson világosan látszik, csak későbbben a 67. és 94. sz. falakig meghosszabbítván Boltozata homokkő. Ennek későbbben emelt s 67. és 94. sz.-ra támaszkodó része már beomlott 5·5 m. hosszában. A folyósó 55·5 m. tesz: bolthajtásának még épségben lévő része a nyug. (66. sz.) és a keleti fal (69. sz.) legvégső északi sarkáig húzódik és sok helyütt igen rozszant. A folyósó szélessége különféle, az örtoronynál 4·32 m., legszélesebb helyen pedig 8·55 m.

A terrasseról az alsó folyósóba négy lépcső vezetett le. Ezen bejáráson kívül volt még egy másik az őrtorony és egy harmadik a kápolna mellett.

69 Szent Erzsébet kápolnája, gót stylusban épült, jelenleg már csak négy fala áll, boltozata már jóval ezelőtt beszakadván. Fala fejtett mészkő, külső sarkai azonban faragott négyszögletes homokkőből áll. Hossza a belső földszinten 11.85 m., szélessége pedig 6.38 m.

Az apsis déli oldalán két ablaka volt a kápolnának, 4 m. magas s 0.83 m. széles. A mű tömege mészkő, a belső falon mind a két oldalt egyenlő távolságban áll nyolcz gömbölyű homokkő-oszlop, melyeken a boltozat bordája nyugodott. Az oszlopok még ma is jó állapotban vannak. A nyugati keresztfal sarkában van csinos két vállkő homokkőből. A most nevezett falon létezett a chorus, hová a felső ívezetes folyósóról lehetett jutni. Vajjon volt-e még az alsó folyósóból a kápolnába más bemenetel, nem bizonyos, a kérdéses fal már összeomolván. Padozatát csontkeresők egészen szét dúlták. A kiásott sírmaradványok azt bizonyítják, hogy a kápolnában néhányat „örök nyugalomra“ tettek.

70. Sekrestye, omlófélben, 4.71 m hosszú s 3.12 m. széles. A sekrestyéből a déli falban létezett ajtón keresztül juthatni a kápolnába.

71. Vízartó, a kápolna és az őrtorony közt, az ívezetes folyósó előtti terrasse közepén. A vízartó közepén áll egy teljes köralakú erős oszlop, terjedelme 14.1 m. Ez oszlopon nyugszik a boltozat, mely mészkő, csak alapfala 0.03 vastag, 0.12 m. széles és 0.8 m. hosszú téglákkal van bevonva. A fal többi része, valamint ennek boltozata lapos homokkő, belső köralakú területének hossza 27 m., magassága 2.5 m. és szélessége 2.17 m.

A keleti oldalon a boltozat egy része az alsó térre omlott. A vízartóba való bemenetel nem nehéz, minden akadály nélkül érhetjük el fenekét.

A vízartó falán és az oszlop északi oldalán buján tenyészik *Marchantia Polymorpha*. Szorosan véve, a vízartóban semmiféle forrásvíz nincs, csak eső után vagy tavasszal, midőn a hó elolvad, gyűlik nyugati irányban egy helyütt a víz, mely aztán hosszabb ideig marad meg itt, mivel alja természetes sziklában vágott s így bele a napsugarak soha sem hatolhatnak.

Hol volt tulajdonképen a vár kútja, ennek nyomára még eddig nem bukkantak. Az a nézet, mintha a vízmedenceze fenekén rejtett ajtó lett volna, s hogy ezen át csiga-lépcsőn mélyen a föld alatt lévő forráshoz lehetett volna jutni, eddigelé még

nincs felderítve, mivel a kérdéses rejtett ajtónyílás sehol sem található fel. Valószínűbb azon nézet, hogy a várat vízzel csöveken látták el a dubravai forrásból; — Dubrava egy helység a Szlubicza alatt, két órányi távolságra a vártól. Ezen feltevés valószínűsége sokat nyer még az által is, mert a dubravai határban levő dűlőnek, hol a vízvezeték csövei lehettek, maig is Ruri (csövek) a neve. A vár egy helyrajzán, melyet a Löffelholz-féle hadtest egyik zászlótartója készített 1711-ben, a kút egy O-val jeleztetik, azon a helyen, hol jelenleg a 25. sz. helyiségben a szikla fenekén nagyobb tejedelmű mélyedés látható. Az érintett 25. sz. építmény Moler azon közleményével is megegyezik, mely szerint Pawschner várparancsoló, a fellegről Scharszkó rablócsapata egy részével viaskodván, a löportorony felrobbanása következtében az udvarból (39. sz.) az alsó várba a „kis vízcsarnok“-ba zuhant. Egyébiránt a leírt vízmedence béke idején igen jó szolgálatot tehetett. Esetleges megszállás alkalmával azonban az ellenségnek a vízvezeteki csövek szétrombolása nehézséget nem okozván, semmi haszna sem volt. Erre mutat ama körülmény is, hogy Csáky Mihály a Rákóczyaknak volt kénytelen a várat átengedni.

72. Falmaradvány, kútszerű építmény. (?)

73. Támaszfal a terrasse keleti végén, ennek jelenlegi felszínét pázsit fedi, területe 14·5 □ m.

74. Őrtorony. Donjon, nagyon szilárd s sziklán áll, jelenleg 19·25 m. magas, kerülete a föld felszínén kívülről mérve kis kinyúlásával együtt 40·5 m. A kinyúlás egy része azon természetes sziklának, melyen az ívezetes folyósó alsó részére néző fal nyugszik.

A homokkőből épült mellvédőfal kivételével többi része nagyobb darabú tört mészkőből áll. A fal vastagsága igen különböző, mert például: a bemeneti ajtónál 4·54 m., ugyanitt feljebb 3·57 m. széles, mely szélesség azonban az emelkedő magassággal egyenletes arányban fogy.

Említett bemeneti ajtó 6 m. magas és a földszíne felett nyugatra van. Az ajtóhoz falépcső vezetett, mely délről keletre húzódik a falon, négy fagerendán nyugodván, melynek megszűnt maradványai a falban mai nap is szemlélhetők. A garádics azonban oly módon volt alkalmazva, hogy szükség esetén el lehetett távolítani. A torony éjszaki oldalán van egy lövőrés; délkeleten a torony mellvédő fala alatt van napóra, melynek homlokán az arabs számok 7, 8, 9 és 10 még ma is láthatók.

A torony egyes emeleteinek padozata már egészen hiányzik. Általában az egyes emeletek a széles kőfalak következtében még eléggé kényelmes helyiségeket mutatnak. Az egyik

emeletről a másokra a főfalban épült s még ma is jó állapotban lévő garádicsok vezettek, ezekhez megint mészkőköcskákból álló, körívezetű, 1·95 m. magas, 0·6 m széles ajtónyílások. A falban még látható lépcsők mészkőből valók, s még jó állapotban vannak. Az első emeleten a földszint felett van 10 lépcső a falban, mindegyik 0·62 m. hosszú, 0·29 m. széles és 0·27 m. magas

Jelenleg a toronyba az éjszaki falban lévő 2·15 m. magas és 0·25 m. széles felső ívezetes folyósó nyílásán keresztül juthatunk, mely a belső falban 0·95 méternyire kitágul.

Felül a mellvédő falat tornácz futja körül, mely homokkőből való, 40 vállkővön nyugszik; a mellvédő falban — egészen fent — van számszerint öt meglehetősen széles nyílás. A torony megmászása a mellvédő fal párkányáig rendkívül nehéz, sőt életveszélylyel jár.

A torony földszintjén volt a várbörtön.

Említés nélkül nem hagyhatjuk, hogy sokat beszélnek földalatti folyósóról, mely a toronyból a Drevenyikre, mások szerint a Pázsicza, sőt a Branyiskóra titkos kijáráttal bírt volna. Ismeretes azonban, hogy az ilyen földalatti, órákig tartó titkos folyósók csak a költők és regényírók kedves gondolatai, melyek mennél gyakoribbak a képzelődésben, annál ritkébbak a valóságban. Szepesvárbán ily titkos folyósónak eddig még csak nyomát sem fedezhetvén fel, sokkal czélszerűbb azok létezésén egyelőre kételkedni. Az olyanokról, kiket az őrtorony, — máza után veres toronynak is nevezve, — börtönében fogva tartottak, vajmi keveset tudnak.

Thurzó Elek halála után (1543 aug. 6.) Báthori András, Thurzó vejére, szállott át Szepesvár rövid időre. Bizonyos Merze László volt ez időben a vár kapitánya; ez nem csak a vár patronatusához tartozó XI. szepesi város lelkészeit sanyargatta a vár részére beszolgáltatandó pénz- és természetnyekben álló adókkal, sőt még azt is megengedte magának, hogy a tudvalevőleg 1412 óta Lengyelországhoz tartozó városok lelkészeit is erőszakoskodásaival zaklatta, egymásután küldözgetvén ki várhuszárijait 1543 október 5-én formális rablásra, kirabolván a poprádi plébániát, Toperczer Antal lelkészt elfogatván; ugyanezt cselekedték a felkai Christoffal; Felkáról Szepes-Szombatra mentek, de innen a lakosok által elűzettek, majd Matheócz, Ménhard, végre Durándra kóboroltak; a plébániát mindenütt kirabolván, a felháborodott lelkészekkel méltatlanokodván, a várba hurczolták, hol börtönbe vetették őket. Erre a bebörtönzöttek 1543. okt. 15-én Moler, lőcsei lelkész és a XXIV. város Pastorum Regalium espereséhez fordultak, kérvén őt, hogy Merze László, illetőleg Báthori Andrással tegye magát

érintkezésbe. Ennek következtében a bebörtönzötteket 118 arany forint és 400 denár váltságdíj lefizetése mellett mind a „cloaca turris“-ból szabadon bocsájtották. Említett, valamint ehhez hasonló több erőszakoskodás a clerus állását igen megnehezítette. A panasz-levél, melynek megírásával Molert bízta meg a clerus, nem csak azért érdekes, hogy az akkori socialis viszonyokat éles vonásokban jellemzi, hanem azért is, mert a földalatti várbörtön minőségét közelebbről leírja; végre stilisztikai tekintetben is fontos, mert a Szepességben akkori használt német tájszólási kifejezéseket tárja előnkbe.

A panaszlevél következő képen hangzik:

Dem wolgeborenen Groszmechtigen Herrn Herrn Leonharden Freyherrn von Fels der röm: Behm. Mayt Hofrichtern Kamerern, Rate vnd ym Land zu Ungarn oberst Hauptmann et unseren Gnedigsten Herrn!

Freyntlichen Grusz zuvor mit wnsern demüthigen Gebet zuvor. Groszmechtiger und Gnediger Herr!

Dyweyl ych sampt der wirdigen Pristerschaft in kurtz vergangenen tagen an E. G. G. geschrieben habe vnd unsern anliegende Noth hertzlich als dem, den euer nach Gott u. könig. Mayt nicht wissen auf erden Zuflucht zw haben, den zw Ew. fürstlichen Gnaden angeklagt haben. — wy wyr armen Prister mit Gewalt noch in kegenwertigkeit des alten Herrn Probtes aus den 13 steten gefangen, in Pfarrhöfen geschlagen, verwundet und berobt seyn worden, und off Czypser Haws erger wen dy Dyb u. Mörder ym turm, ym Kot bys über dy Knöchel haben stehen müssen dy ganze Nacht, und sy vor grossen Gestank, kelt, und dass sy nicht lofft gehabt haben schyr umpkommen werden Wyr forchten, dass wyr nicht eyn solchen Probst krigten, der uns mit Gewalt von der heiligen christlichen Kyrchen abtreiben wollt, zum lutherischen, wieder-teufferschen Glauben

Darum bytten wyr armen Prister (der unser noch wenig ist) E. fürstlicher G. lautter umpb Gottes wyllen E. f. G. wollt uns könig. Mayt unseren G. H. befelen, dass ihre könig. Mayt yhm uns befohlen wollt haben, vnd uns arme Prister beschützen vnd beschirmen, sont wyrd uns yedermann reissen u. schynen nach seynen Wohlgefallen. Wyr wollen allemal wns syner Mayt u. E. G. als unsern G. H. befohlen, vnd Gott mit wnsern demütigen Gebet vor yhre Mayt, und E. G. gebeten haben.

Am 26-ten December 1543.

untertäniger u. demitiger
Caplan Moler.

(Folytatása a II-ik füzetben.)

A nevezetes foglyok közül, kiket a várban bebörtönöztek, a következő kettőt említjük. Ferencz, Csáky István fia, az első örökös főispán a Szepességen a Csáky-családból, 1638—1662, fogoly volt egy időben Szepesvárott, mert nem akarta atyja óhajtása szerint Katalint, hómonnai Drugeth János, volt országbíró özvegyének, Drugeth Annának, leányát feleségül venni, hanem saját szíve sugalata folytán Czobor Erzsébetet. E feletti bosszúságában édes apja a 21 éves Ferencz fiát börtönbe vetette, honnét hónapok múlva, s csak akkor, midőn atyjának szavát adta, hogy Drugeth Katalint veszi feleségül, eresztetett szabadon. Kiszabadulása után azonban keveset gondolt atyjának adott szavával, Erzsébetet vezetvén oltárhoz 1652 végén vagy 1653 elején, (Lásd Századok 1875. év 293—310. oldal.) Tíz évvel későbben vagyis 1663-ban Csáky István elhalálozván, Ferencz fia követte őt úgy az örökös főispáni méltóságban, valamint a teméntelen javadalmak élvezésében, melyeket részint örökölt, részint pedig az 1638-ban III-ik Ferdinandtól adományozott Szepesvárral együtt nyert.

Forgách Simon, II-ik Rákóczy Ferencz hadvezére, is fogva volt itt az 1606-ik év folyamán. Forgách, ki minden áron szabadulni óhajtott fogságából, egy kötél segítségével az ablakon keresztül leereszkedett, szerencsétlenségére azonban a kötél elszakadt, melynek következtében Forgách leesvén lábát törte.

Hol volt tulajdonkép a fogház-helyiség magasabb rangú foglyok számára, eddigelé ismeretlen; egyébiránt azt tartják, hogy a felső két emelet félkör-alakú kinyúlásának szobája (64. sz.) szolgált előkelő foglyoknak börtönül. Ezen véleményre engednek következtetni az eredetileg feltűnő kiesi ablakok is.

75. Az alsó folyosó, oszlopos boltozatok lapos homokkőből.

76. Négyzetes homokkő-oszlopok, melyeken az oszlopos boltozatok (75. sz.) nyugodtak.

77. Az udvarból való felmenetel az 57. sz. szobába.

78. A fellegvár udvara. Leghosszabb vonala az északi fal (körfal) irányában van a lovagterem (79. sz.-ig) mellett, 113.5 m.; szélessége igen változó, mert például a 77-ik és 83. sz. közt 23; a 73. sz. és 86. sz. között 7.73; végre a 93. sz. és 96. sz. közt már csak 7 m.

Az udvar-térsége elején (69. sz.), továbbá a körfal (90. sz.),

a lovagterem (96. sz.) és a száraz malom mellett (93. sz.) igen egyenlőtlen, a csontkeresők utóbbi időben rendkívül feltúrván.

A 79—93. sz. lakások bezárólag mind újabbkoriak, ugyanis azon időből származnak, midőn a vár a Csáky-család birtokába ment át. Általában ezen építmények a régiebbekkel szemben sokkal rosszabb állapotban vannak, mészkő-falai mind csak 1—1.25 m. vastagok. E helyiségekből gyönyörű kilátás nyílik a branyiszközi hegylánczra.

A 82., 83. és 85. sz. építmények kivételével a földszinten nincs egyetlen egy szoba, sem itt, sem az emeleten csak félig-meddig jó állapotban is, egyszóval, a még meglévő függőleges falak óriási lépéssel sietnek a tökéletes pusztulás elé.

A 79. sz. építmény déli falának csak alapfala, éjszaki falának pedig csak boltíve van meg.

80. Lakóosztály; a)-nál (boltív) jelenleg befalazva.

A szikla c), melyen ezen helyiség keleti fala nyugszik, 12 m., az ezen sziklán lévő fal pedig 10.57 m. magas, egész magassága tehát a földszinttől 22.57 m.

81. Szoba, melynek boltozata b)-nél még ép.

82. Helyiség, melynek boltíve a 81. sz. és 82. sz. közt még jó karban van.

83. Kamaraszerű szoba az udvarra egy ablakkal, a 79—93. sz. helyiségek közt a legjobb karban lévő. Nyugati fala 6.4 m., éjszaki 4.84 m., éjszakkeleti 6.38 m., déli fala végre 8.92 m. széles, magassága pedig 4 m.

Ezen helyiségben találja az esetleg zivatar által meglepett látogató a vár minden szobái között a legbiztosabb menedéket. Az értekező nagyobb társasággal az 1881. évi július 14. és 15-ki éjt itt töltötte.

84. Lépcsőház a földszinten az udvarra való nyílással; az emeleten lévő előszoba egy keletre néző ablakkal.

85. és 86. Kamaraszerű helyiségek.

87. Földszinten szoba egy nagy ablakkal, boltoza tamár beomlott; az emeleten nagy szoba keletre tekintő három nagy ablakkal.

88—89. Lakóosztályok, a mellékszobák dűledező félben.

90. 2.8 m. széles lépcső-ösvény; az éjszaki falban a garádics alatt bemeneti ajtó a még mindég jó karban lévő pinchébe 88., 89. és 87. sz. alatt.

91—93. Tárházak.

A 93. sz.-ra vonatkozólag megjegyzendő, hogy ezen helyiséget a vár utolsó lakója száraz malomnak használta, jelenleg már csak alapfalának maradványa van meg; 9 m. hosszú és 8.6 m. széles. 1880-ban június hava folytán az éjszaki fal mellett találtak a csontkeresők egy méternél valamivel mélyebben a föld alatt malomkövet, melyet annak idején valószínűleg daraörléshez használtak.

94. Előcsarnok két kis ablakkal; boltozata már beszakadt, jelentéktelen mű, építészeti szempontból a lovagteremmel semmiféle összhangzásban nincsen.

95. Szabad tér; a)-nál a sziklák közt a vártalaj a földszintig támaszoszloppal van ellátva.

A szabad térről pompás kilátás nyílik a vár körüli vidékre.

96. Lovag-terem (palatium); legjelentékenyebb építménye, úgyiszlván feje a várnak, a természet által alkotott függőleges, éjszak-keletről és nyugatról hozzáférhetetlen sziklán nyugszik. Ma már csak négy főfala áll, boltozata rég összeomlott.

A földszintre 2.55 m. magas és 2 m. széles ajtónyílás vezet. A hárántmenet (a. b.) 4.18 m. széles. A földszint boltozata nyugszik 4 négyszögletes mészkő-oszlopon, az ötödik, félig befalazott az éjszakeleti falban lévén. Az oszlopok talapzata 0.95 m. hosszú és 0.8 m. széles faragott kockákból áll.

A pinczéhez hasonló földszinti helyiséget két nagyobb és egy kisebb ablaknyílás, az éjszak-keleti falban ezenkívül még más két kisebb ablaknyílás a nyugati falban világítja meg. A földszinti falazat vastagsága 1.83 m., boltozata a lovagterem padozatát képezi.

A terem belső terének hosszúsága a földszinten megmértvén 22.96 m., szélessége pedig 12 m. A fal magassága mai állapotában a terem padozatától felfelé megmértvén átlag 11 m., az udvar felszínétől a körfallal átellenében (93. sz.) 15.75 m.

Falának vastagsága különböző, éjszaki fala 1.26, a keleti 1.20, a déli 1.30, a nyugati végre 1.26 m.

Van itt ablak minden irányban, de különböző méretűek, számszerint 16. A nagyobbak, melyek jelenleg befalazták, úgy látszik, várerődítési célokra szolgáltak, magasságuk 1.68, szélességük pedig 2.5 m. s nagy, szabályosan feldolgozott négyszögletes kövekből valók. Korra nézve azon ablaknyílásokat tartják a legrégebbeknek, melyek tokjai homokkőből valók.

A bemenet a lovagterembe valószínűleg a déli oldal erkélye alatt lehetett. Észre is veszünk itt egy 2·73 m. magas, 1·7 m. széles ajtónyílást, mely jelenleg azonban be van falazva. A keleti oldalon is találunk egy másik befalazott ajtót.

A terem belső falát kettős karzat vette körül. Az alsó hat homokkőtartón nyugodott, melyek a falból 0·4 méternyire kinyúlván 0·25 vastagok és 0·38 m. szélesek. Ezen tartókra 0·28 vastag gerendák voltak helyezve. A felsőkarzat tartókövei azonban feltűnően különböző vastagságúak, s torokpártázatokkal ékítvék; az alsók éles élűek.

A belső falon festmények nyomai láthatók: piszkos-veres négyszögek szürke árnyékolással.

Az északi fal külső oldalában páholyok vannak, ezeknek alja a teremével egyenlő magasságban van.

Az egész kőművesmunka mészke; sarkai kockákból, az erkély tartói homokkőből valók, nagyon rozszantok.

A „Palatium“ felépítését Szapolyay István országnádor és várgrófnak tulajdonítják 1487—1499; okot szolgáltatott erre Ulászló azon látogatása, melyet a magyarok és lengyelek 1494. lőcsei találkozásuk alkalmával Szepesvárbantett. Wagner azt állítja, hogy a várgróf az említett eseményt a Palatium falán le is festette. Fájdalom, e képnek ma már még csak legcsekélyebb nyoma sincs. Mellesleg röviden megenflítjük, hogy nem csak a most nevezett, de sok más a szobák falain volt festményt bemeszelték.

Különben annyi bizonyosnak látszik, hogy a pompát kedvelő Szapolyay István várgróf a fellegrvárban több díszes szobát újból, illetőleg alapjából építtetett, vagy a meglévők némelyikét dísztermékké változtatta át. (Lásd Anal. Scep. Pars III. 221. oldal.)

IV. Béla 1249. október 3-án kelt okmányának alapján azon nézetben vagyunk, hogy a lovagtermet, vagy amint az okmány nevezi, „Palatium“-ot és a „toronyt“ Mátyás, szépesi prépost, építette, mivel a nevezett okmányban világosan az mondatik, hogy IV. Béla Mátyás, szépesi prépostnak, Szepesvárott „Palatium“ és „torony“ építésére adott engedélyt. (Lásd Anal. Scep. Pars I. 194. oldal.)

VI.

Eddigi rajzunk általában csak a földszinti helyiségekre vonatkozik, úgy amint azok az alaprajzon fordulnak elő. Miután azonban a fellegrvárban lévő díszszobákat is említettük, melyek a felső emeletet képezvén, az 56—95. sz. földszinti helyiségekre épültek, engedessék meg nekünk, hogy ezen emelet szobáit egyszerűen és röviden érintsük, úgy amint azokat 1881. évi szeptember és októberben láttuk.

Egyúttal megjegyezzük, hogy a földszint folyószámaait könynyebb tájékozás végett az emeleti szobák leírásánál megtartottuk. Tekintettel arra, a mit már az 56. sz.-nál elmondtunk, hogy az említett helyiség felett még egy szoba volt két ablakkal, az egyik a nyugati homlokzatában 2·38 m., a másik a fellegvár keleti falában 1·24 m. magas.

57. Szoba a nyugati falban egy, a keleti falban egy másik ablakkal.

58. Szoba a nyugati falban egy ablakkal.

59. Szoba két ablakkal és egy kemerőzével, melynek kéménye a 60. sz. szoba közfalának keleti sarkában létezett. A szoba magassága a padlótól, mely maradványa után ítélve lúczfenyű deszka volt. tetejéig 3·55 m., a közfalon némi csekély piros festészeti nyomok észlelhetők. Az említett két ablak közt még egy befalazott harmadik is található, melynek magassága 1·25 m., szélessége 1 m. E szobából egy a közfalában lévő s 1·41 m. széles és 2 m. magas ajtón keresztül jutottak a következő szobába.

60. Ezen díszszoba, melynek négy fala még áll, csak egy 3·22 m magas, ablakkal bírt a homlokfalban s három részre oszlott. A meglévő ablakfalak homokkőből valók s lyukakkal el látvák a vasrácsok számára, a két ablakfülke mindkét oldalán volt egy-egy kőpad, de ezek már hiányzanak. A keleti falban van egy nagyobb fülké; kemenczének sehol semmiféle nyoma. A 60-ból a középfalban lévő ajtón keresztül a

61. sz. szobába jutunk, a nyugati és keleti falban egy-egy ablakkal. Az éjszaknyugati sarokban van az árnyékszék. A 61. sz. szobából a közfalban lévő ajtón által jutunk

62. előszobába; a lépcsőház alsó részének megfelelőleg a keleti fal itt is hiányzik. A kijárat a felső folyosóra egészen nyitott. E szobából egy ajtó a kiálló részre (64. sz.). egy másik az éjszaki falban lévő pedig a

65. szobába vezet, nyugati falában 2 méternél magasabb és 1·5 m. széles ablak s ablakkőpaddal, keleti falában az ívezetes tornác felé szintén egy ablakkal. Végre a

66. szobát érjük el a közfalban még jó karban lévő homokkő-ajtón keresztül. E szoba éjszaknyugati falában van 1 éi nagy ablak, fülkéiben mindkét oldalán pedig kőpadok. Tudvalevőleg ezen kőpadok az ablakfülkében az „asszonyok” elsőbbségi üléseihez” tartozván, használat alkalmával szép kézimunkával ékesített párnát helyeztek rájuk. Továbbá van ajtó, mely a két mészkörtartón nyugyó erkélyre vezetett ki. Ezenkívül létezett még egy ajtó a keleti falban, célja volt a folyosóval az összeköttetést eszközölni.

E szoba délnyugati sarkában volt kandalló, melynek boltozata két homokkőtartón nyugodott, ezek még ma is szemlélhetők. A kémény egyik része még egészen jó karban van. A két utóbb nevezett szobának pallója egészen hiányzik.

A felső emeleti szobák 56—66. számig bezárólag épen oly méretűek mint a megfelelő földszintiek, és a mint a falban lévő gerendalyukak mutatják, padozattal voltak ellátva.

67. A lovagteremhez vezető folyosó. A folyosó belsejét világosító ablak részben, a lovagterem sarokfalára támaszkodó ablak pedig egészen befalaztatott, s csinos paddal bír. Az ablaktokok ügyes kézre vallanak. Az említett pad és a tokok homokkőből való munka. A pad szép munkájú, előre ugró két gyámkővel, a tokok pedig a kőbe vágott mélyebb egyenközű vonalakkal ékesítvék.

68. Ívezetes tornác; pallóját jelenleg benőtte a fű; hogy miből állott hajdanában, ma már megállapítani nem lehet.

A felső ívezetes tornáczból ajtón keresztül lehetett jutni a kápolnába.

69—73. Emelettel nem bírtak

74. Lásd a földszint leírását

75. Lásd ugyanazt

76. A felső nyílt ívezetes tornác boltozatos oszlopai. A három nyílás mindegyike a pallótól a bolthajtás végpontjáig mérve 4.5 m. magas, szélessége (a pallón) 4.75 m., gerébfala 0.84 m. magas. A boltozatos oszlopok és gerébfal homokkő.

77. Bemenet az emelet nélküli szobába (57. sz.)

78. Udvar.

79. Lásd a földszintet.

80—92. Omló félben.

93. Lóerejű száraz malom.

94. Tornác.

95. Szabad tér.

96. Lásd a földszintet.

Utójezetek.

I. A Topographia Regni Hungariae Viennae. 1750. című munka szerzője a 452. lap érinti, hogy a várban Szt. Ágoston remetái lettek volna, s hogy zárdája miatt az egész vár „Claustrum magnum“-nak neveztetett.

II. Ugyancsak a fentnevezett szerző szerint a várkápolna el lett volna látva egy nagy haranggal. De vajjon hol volt tulajdonképpen a harang elhelyezve, az őrtoronyban avagy más helyen, meg nem határozhatjuk. Oklevél szerint annyi bizonyos, hogy gróf Csáky Miklós, Magyarország hercegprimása, a göllniczbányai-

aknak egy harangot ajándékozott 1742 előtt, illetőleg annak visszaszolgáltatását rendelte el. És erről a látogatási jegyzőkönyv is világosan megemlékszik (1752.) E mellett bizonyít a göllniczbányai nagy harang felirata is.¹⁾

A harang keletkezési évszámára nézve tehát biztosak vagyunk. Nem bizonyos, hanem csak valószínű a nép ajkán élő ama hagyomány, hogy a harangöntés idejében a bányák áldásban lévén a polgárok közül sokan, kiki módja szerint, több tallért dobtak az olvadó ércbe.

III. A kapuív (47. sz.) zárókövén czímer látható, de a czímertani jelvények már ki nem vehetők; továbbá a fellegvár körfalának keleti oldalában (48. sz.) van a) felé kívülről a következő felirattal ellátott czímer, „Renovatum 1733“, végre ugyan ezen körfal külső oldalán létezik egy czímer (80 sz. a) felé), felső sarkában van nagy latin „B“, ez alatt a sarokban évszám, melyből csak . . . 43 maradt meg, ezeken kívül az egész várban más jelvény nem található.

Az éjszaknyugati sark keresztfalán (12. sz.) lévő évszám tisztán fel nem ismerhető.

A fellegvárban a keleti körfal külső sarkában kívülről két ágyúgolyó van befalazva. Mondják, hogy a mohácsi csatából származnak.

A várkapolna (69. sz.) bemeneti ajtajától jobbra, körülbelül 2-5 méternyi magasságban a külső falon czinóber-veres festéssel írt 1464. évszám látható, azonban már igen megromlott állapotban. Ezen gyaníthatólag tatározási évszám összeesik Stock János prépost elhalálzásának évével, a ki 1462-ben a jelenlegi szepeshelyi székesegyház újjáépítését tervbe hozta s fel is építtette egész az ablakok párkányzatáig.

IV. Az 1638-ik évi leltárban (lásd alább) a vár kútjára nézve olvasható: „A felseő varban ket czatorna kut edgiken 2. veder, a masodikban egi.“ „Az also varban walo kuth két vasas vederéwel és kötélwel és egieb eszközökkel.“ „Az kuton walo aiton is egi jo lakat.“ A „Sapoli“ szobában, a többi ott őrzött tárgyak közt, volt „Egi eöregh kuthoz walo Hars kötely is.“ Végre a Csáky István, országbiró és főispán. alatt (1671—1699) készült leltárban ez áll: „In arce inferiori ahenum quadriangulare Cupreum Centenariorum circiter 9 Pro

¹⁾ „Ich der Uhr: Alten Bergstadt Göllnitz geweste Glocken bin durch allergnädigste Erlaubniss dero K. M. Mariae Theresiae Königin in Ungarn etc. etc. wie auch einer hochlöblichen Famili de Csak als unser gnädigsten Grundobrickeit Zulassung vom Zipserhaus wieder nach der Göllnitz zurückgebracht und mit Unkosten der ganzen Göllnitzer Gemein wieder reparirt und umgegossen worden. Anno 1742. „Sebastian Lecherer von Eperies in Göllnitz goss mich.“

conservanda aqua pluviali respectu incremationis alicuius semper habetur impletum.“ E hely csak azt mondja, hogy az alsó várban (alaprajz 23. sz.) volt egy négyszögletes, 9 mázsás katalan, mely az esővizet felfogta azon célból, hogy esetleges tűzvész alkalmával az oltáshoz a víz kéznél legyen. Ezen két adat azonban nem tartozik azok közzé, melyek alapján egész biztonsággal meghatározni, volt-e a várban kút, és mely helyen volt, mert víztartó tulajdonképen még nem kút.

VII.

A várépületek szabad földszínét kincs- és csontkeresők minden irányban át- és áttúrták. Ember- s állati csontmaradványok a vár minden részében ásáskor találhatók.

A bemeneti kapu (1. sz.) és a déli körfal tornya (4. sz.) közt az udvar külső szögletében volt valószínűleg a temető, ha ilyen egyáltalában létezett, mert itt akadtak ásás közben a legtöbb emberi csontmaradványra. A vár körfalán kívül (25. sz. táján) közel a földszínéhez szintén emberi csontok találhatók.

Konyhaeszközök maradványai leginkább a szabad téren, a lovagterem (96. sz.) és a száraz malom (93. sz.) közt, kerülnek elő.

Jegyzet. Hogy a várban ásásközben értékes tárgyakat találtak volna a kincskeresők, arról mit sem tudni. Azonban most is őriznek Szepesváralján egy a várból való öntött ágyút, mely felette durvaszemcséjű és nagyon kezdetleges kivitelű. A 60 klgos, nyolcz szögletű és 92 cm. hosszú cső kúppal végződik; kerülete a száznál 29 cm., 8 cm-rel tovább a kúp felé 42 cm. Gyújtó lyukja nem oldalt van, hanem fent; a cső belseje 87 cm. hosszú s a száj átmérője 0.5 cm., az 1 cm. mély serpenyő kerülete 2 cm. 11 cm. távolságban a szájtól mindkét oldalt egy-egy 11 cm. vastag és 12 cm. hosszú vízszintes füllel bír.

Nevezetes még egy karabély, melyet szintén a várban találtak. Ezen finom öntésű s 1566 évszámot viselő, nyolcz szögletű és 3.3 kgrammos fegyver oldalt bír gyújtó lyukkal. A cső hossza 30, mélysége 29 cm., kerület a száznál 14, a gyújtó lyuknál 18.8 cm. A cső vastagsága a száznál 1 cm., ennek átmérője pedig 2 cm. Ezen karabély nagyon hasonlít azon fegyveremhez, melylyel legelőször Alba herezeg 1507-ben látta el lovas vadászait.

Van még ezen karabélyon kívül Szepesváralján egy tör 1444 évszámmal, továbbá egy nagyobb és egy kisebb ágyúgolyó vasból, melyet a vár keleti oldalán 1881 június hó 18-án találtak 80. sz. irányában a fal alatt. Lengyel pénzek, különösen III. Zsigmond korabeliek; ezüst- és rézpénzekre Pro Libertate felirattal, tudvalevőleg Rákóczy-féle pénzek 1705-ből, sat. még ma is akadhatnak.

Megemlítjük még azt is, hogy az 1876-ben Budapesten tartott hazai mű- és történelmi kiállítási tárgyak között volt egy ezüst serleg is e kezdő betűkkel: „Sz. J.“ — állítólag Szapolyay János — „1529“ évszámmal. A hagyomány szerint ezen ezüst serleg a szepesi várból került. Mellékesen megjegyezzük azt is, hogy Szapolyay Izabella királynő gyűrűje is ki volt állítva, mely a következő feliratot viseli: „Izabella R. (egina) H. (ungariae)“ és „S (ic) F (ata) V (olunt)“ (Századok 1876 498. ol.)

VIII.

A vár minden helyisége fedél nélküli, általában kőműves munkálata rongált állapotú, csak itt-ott bukkanni egy-egy függőleges falra, mely még meglehetősen jó karban van.

IX.

A régibb időből oly leírást, mely kellő világításba helyezné a vár belső állapotát, avagy miként volt felszerelve ostrom idejében, nem ismerünk. A mint 1638-ban márczius 25-én Szepesvár királyi ajándékkép Csáky István birtokába ment át, ugyanezen évi július hó 5-én kelt hivatalos jegyzőkönyv szerint¹⁾ úgy a vár hadi felszerelése, valamint magok az épületek a lehető legelhagyottabb állapotban valának. Fájdalom, hogy az említett jegyzőkönyv oly általános kifejezésekkel van szerkesztve, melyek folytán lehetetlenség tartalmából csak félig-meddig is tiszta képet alkotnunk arra nézve, hogy a jegyzőkönyvben érintett helyiségek hol lehettek. Thurzó Mihály, a ki rendkívüli pénzzavarban lévén, lőcsei házait egyikét a másika után adogatta el, keveset gondolt a vár jó karban tartásával. Halála után vagy kétévi időköz következett, mely idő alatt a vár kincstári gondoskodás alatt volt. 1639. január 1-én Csáky István 42 katoná segélyével elfoglalta a várat, kapitányának hulaiczi Vadas Gábort nevezvén ki. A felső várban 21 katoná lett elhelyezve, itt volt a parancsnokló tiszt Csibey György is, a kit a kassai Csáky-család birtokában lévő eredeti oklevél „Decurio“-nak nevez. Csibey György havi fizetése 3 forint volt. Az alsó várban a katonák egy tizedes alá tartoztak. A tizedes neve Remetei Gábor, fizetés fejében 2 forint 80 krt kapott havonként. A vár és a hozzátartozó 123 község 85.000 forintnyi értékben Csáky István nevére iratván át, Vadas még örülhetett, hogy tíz hónapi várkapitány-sága alatt annyit hozható össze, hogy 42 katonájával kijöhetett. Ezen a vár elfoglalását érintő névlajstromból láthatni azt is, hogy ezen hadfiak a vár környékén ujoncsoztattak.²⁾

Egy deák, állítólag Szileziából, ki 1640-ben a késmárki ev. lyceumot látogatta, adott ki egy könyvet, mely 1683-ban Lőcsén jelent meg e cím alatt: „Magyar vagy dácziai Simplicissimus.“ Ez a Szepességről sokat ír; a várral azonban fájdalom röviden bánik e szavakkal: „Szepesváralján, mint a XIII város egyikének van káptalan és magas vár, mely Szepes-

¹⁾ Anno 1638 die 5-a Julii. Inventarium in Arce Scepusiensi. „Czaig-haz“ stb. eredeti oklevél a Szepes káptalan levéltárában.

²⁾ Egy magyar főúr a XVII. században, gróf Csáky István életrajza. Irta Deák Farkas. Budapest 1883. 129. oldal stb.

várnak neveztetik, de különben nem tartozik a XIII város egyikéhez sem, hanem gróf Schaky (Csáky) lakik itt, vagy a vár alatti kastélyban (Hotkócz)."

Huszonnyolcz esztendővel későbbben e könyv megjelenése után volt Löffelholz tábornok parancsnoksága alatt a Szepeségen egy osztrák hadtest, melynek egyik zászlóartója vett magának annyi fáradságot, hogy elkészítette úgy Szepesvár valamint környékének, mint: Hotkócz, Petrócz, Kohlbach, Szepesváralja és Szepeshely helyrajzát. A rajz czíme: „Grundriss und Gegend des in Ober-Ungarn in Zipser Comitatus gelegenen Schlosses Zipserhaus“ (Alap- és környék-rajza a felső-magyarországi Szepesmegyében fekvő Szepesvárnak.) A rajzoló a vár vidékének stratégiai pontjaira nagy súlyt fektetett, kitűnik ez abból is, mert az ország-, helyi-utak, patakok, a magánosan álló épületek pontosan megjelölvék.

Említett zászlóartó következőképen osztotta fel a várat: felső vár, most fellegrvár, alsó vár, jelenleg 23. sz. és 39. sz., udvarok, végre egy nagy térre, jelenleg az első udvar.

A toronykapu bejárata 1. sz. (lásd alaprajz) említett időben kövel el volt torlaszolva; az alsó várban (lásd az udvar 23. és 30. számát) 40. sz. a. volt a fegyvertár. A 33. sz. tájékán az udvarban (23. sz.) volt az alsó ágyútelep felállítva, 19—14. sz. omladozott kaszárnya, melyben most (1711) az alsó várórség van. Az alsó vár udvarából (38. sz.) ért az ember a jelenlegi fellegrvárba egy felvonóhid segítségével. A felső várban a kápolna, a torony és a lovagterem akkor még egészen ép állapotban volt, a lovagterem alsó helyiségei 1711-ben tárházakúl, a felsők lövészek elhelyezésére szolgálván. Általában különböző időkben különféle célokra használták a várat. A 93. sz. helyórségről az illető zászlóartó azt jegyzi meg, hogy az egy megrongált lóerejű malom volt. Ennek tőszomszédságában „egy üteg négy ágyúból és egy mozsár“, távolabb a 84., 85. és 86. sz. szobák előtt „két üteg a fedél alatt“, az 50. és 51. sz. helyiség előtt „hat kis ágyúból álló üteg“, végre a terrasseon a kápolna és a torony között valának „a többi ágyúk“ felállítva.

A) Szepesvár grófjai és Szepesvármegye főispánjai. (Ford Z. I.)

Mielőtt azon kiválóbb történelmi események jellemzéséhez kezdenénk, melyek Szepesvárra (Castrum Scepus), illetőleg Szepesvármegyére (Comitatus Scepus) vonatkoznak, a következőket kívánjuk még előrebocsátani.

A XI-ik század legkiválóbb népeinek, úgy mint a németek, francziák, angolok és lengyelek hadi és közigazgatási

rendszerének mintájára. Szt. István király is Magyarországot várgrófságokra (Castra) és közigazgatási kerületekre osztotta, melyek Comitatus vagy Provincia, de igen gyakran Parochiá-nak is neveztetnek.

A beosztás következtében minden vár a korona tulajdonának nyilvánított, illetőleg kisajátított, ha a vár magán birtok volt.¹⁾

A várhoz tartozó földek²⁾ egyáltalában nem képeztek összefüggő földterületet, hanem a várhoz tartozó földterület elszórva fekhetett 5—10 vármegyében is.

A várgrófság intézménye a hűbéri viszony alapján szerveztetett, mely viszony a királyi várak és bizonyos szolgálatban álló nép közt létezett, kik azt önhatalmilag fel nem oldhatták.

A várkatoná (várjobbágy) annyi hűbér földet kapott, hogy a zsold fölösleges volt — közönségesen „duo aratra“ (240—300 hold)

Ezen várföldek (Perpetuitates, Pheuda Castr) nem voltak elszakíthatók, annál kevésbé elidegeníthetők a vártól. A szolgálat élethosszig tartott és a hadkötelezettség átszállt az örökösökre. Nem volt megengedve a katonát az egyik várból a másikba áttenni. A várkatonának mindig készen kellett lennie, hogy hadba kísérje a királyt (comitari).

A katonaság és a vár szolgálatában álló népek (Castrenses, Civiles, Populi Castr, Conditionarii) egyáltalában nem voltak improduktív foglalkozásra. „fegyvergyakorlatokra“ szorítva, sőt ellenkezőleg földművelés és mesterség által tartoztak úgy magokat, mint családjukat fenntartani és hadi felszerelésöket megszerezni, egyszóval a vár építéséhez és fenntartásához szükséges mindennemű munkát úgy haború, mint béke idején teljesíteni.

A várispánság intézménye II. Géza alatt (1141—1161) érte el fejlődése tetőpontját, azóta lassan hanyatlásnak indult. Helyét későbbben a bandérium foglalta el, melynek segélyével Nagy Lajos (1341—1382) az országot oly hatalmi állásba helyezte, minővel azóta sohasem dicsekedhetett. A bandériumok későbbben az állandó seregeknek adtak helyet. A várispánság, katonai szervezetének megfelelőleg, hivatalnokai. (tisztek), a várkatonaság osztályából vétettek. Mindnyáját a főispán nevezte ki és neki voltak alárendelve.

A várispánság hivatalnokai voltak: 1. A várispán, (Comes

¹⁾ Századok, 1872. 459—461. old.

²⁾ A várgrófságok szervezetét illető adatokat átvettük a nem rég megjelent kitűnő munkából, melynek czíme: A magyarországi várispánságok története, különösen a XIII. században. Irta Pesti Frigyes, a magy. tud. Akadémia r. tagja, kiadja a magy. tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Budapest 1882.

Castri, Comes Castrénsis, Comes Jobbágyonum stb.) a legfőbb hivatalnok, katonai ügyekben az első személy a várban, tőle kapták alárendeltjei a parancsokat. Feladata volt, a várra felügyelni, a fegyveres népet hadra gyakorolni és a katonasággal hadba kíséreni a királyt; ő intézte az alája tartozók ügyeit, kiegyenlítettette a vár hivatalnokai, a nép és szabadok közt fölmerült viszályokat.

2. Udvarbíró (Comes Curialis.) Úgy látszik azonban, hogy épen úgy tartozott a megye polgári- és törvénykezési hivatalnokainak sorába, mint a vár hivatalnokai közzé. Jogi ügyekben ő volt a közvetítő akár a várbirtokot, akár a várnépet illetőleg.

3. Seregvezér (Princeps exercitus, Dux exercitus.)

4. Hadnagy, gyakran Hadnagio vagy Hodunogio (Major exercitus Castri) főtiszt, kinek alárendelve voltak a váron kívüli főtisztok.

5. Várnagy, (Praefectus Castri, Major Castri, Castellanus, Praepositus Castri, Rector Castri) a vár őrizése reá volt bízva.

6. Százados, (Centurio) behajtotta a személyadó egy nemét, mely a várispánságot illette, egyéb jelentékeny ügyeken kívül bírói ítéletet is hozhatott.

7. Tizedes, (Decanus, Decurio) feladata volt őrködni a közcsend felett.

8. Főhirdető, (Archipraeco, Major Praeconum) a királyi rendeletek vagy a hatóságokéit akár maga, akár pedig alárendeltjei (hírnök, Praeco) által közhírré tette a városokban és falvakban. Ő hajtotta be az úgynevezett ököradót, a királyi adó egy nemét, és neki kellett eszközölni a bíróság elé az idézést.

Írásbeli idézés helyett, mivel akkor kevesen tudtak írni, pecsétet használt, melyen bívalyfej volt (Fehér szerint medvefej.) A pecsét előmutatására kénytelen volt az illető a törvényszék előtt megjelenni.

9. Porkoláb (Janitor Castri.)

A hadinép gyalogságból és lovasságból állott, ezenkívül pedig voltak még a hajítógépek kezelői.

Mily nagy lehetett az összes hadinép száma, nem tudjuk.

Tekintve a várterület ismeretes terjedelmét, azon nézet lett elfogadva, hogy nem lehetett igen tekintélyes a hadinép száma.

Villányi Szaniszló a 72 várgrófság hadi erejét 25—30.000 emberre becsüli. Ezen számítás azonban nem látszik kétséget kizáró hitelességgel bírni. I. László (1077—1095) a német fejedelmeknek 20.000 lovast ígért IV. Henrik császár ellen és II. Géza (1146) 70.000 embert veszített, mégis 5 évvel később

ben 16.000 harczost küldött Oroszországba, egy év múlva pedig személyesen vezetett ugyanoda 70 ezredet.

A király a várjóságok jövedelmének egy harmadát bírta; mi III. Béla idejében 72 várgrófság után 25.000 márkát tett; továbbá minden várgróf tartozott megvendégelni évenként egyszer a királyt, s midőn ez az asztaltól felkelt, neki száz márkát ajándéknak adni. Mint már említve volt, azon földterületnek egy része, melyből a várispánság alakult, a várat illette. A jóval nagyobb rész királyi adomány útján a nemesség, az egyház és szabad polgárok tulajdonába ment át. Ezen területek tehát a várföldekkel együtt vármegyékre (Comitatus) osztatták. Ezek közigazgatási kerületek voltak; területükön a székváron kívül, melytől a megye rendesen nevét vette, voltak más várak is. A székhelyeken a tanácskozó gyűlések tartattak, melyeket vagy a király, vagy a főispán hívott egybe. Szepesmegyében századokon át Szepesvárálja volt a székhely és itt tartattak a gyűlések. A tanácskozásokban részt vettek a nemesség, a várispán, a vár hivatalnokai, a megyei tisztviselők; a gyűlésen a főispán elnökölt.

Működési körébe tartozott az államjövödelmek beszedése, melyek kezdetben természetményekből állottak.

Az állam ezen kettős szervezete mellett lehetséges volt, hogy a legfőbb hadúr az ország bármely részében gyors élelmezést talált seregének, teli csűröket, terményraktárakat, pinczéket, továbbá kellő mennyiségű barmot és előfogatot.

Azonban ezen másrésről nehézkes államszervezet idővel egészen megszűnt. A megyék ellenben megmaradtak és fejlődtek, megfelelőleg mindig a kor követelményeinek, egész napjainkig.

A vármegye élén jelenleg a főispán áll. (Supremus Comes, Perpetuus Comes.) Az örökös főispánságok megszűntek.

A főispán a megyének az állam által rendelt legfőbb hivatalnoka, kit a miniszter felterjesztésére a király nevez ki, illetőleg felmenti hivatalától. Jelenleg a főispán a végrehajtó hatalom képviselője, mint ilyen gyakorolja az ellenőrzést a megyei önkormányzat felett és örökös a vármegye által eszközölt állami közigazgatás érdekei felett. (XLII. törv. 1870. §. 53.)

Az ország politikai viszonyai megkövetelték néha, hogy az ország egyik vagy másik részében a várispán egyszersmind a főispáni méltósággal ruháztatott fel. Azért sok esetben nehéz a szepesi várispánt Szepesvármegye főispánjától határozottan megkülönböztetni és megfordítva, — és ez még annál nehezebb, mivel a legrégebb történelmi források, a királyi rendeletek, nem különböztetik meg szigorúan a vár- és vármegyeispánt, és a várispán is gyakran mint főispán említetik.

Mellékesen megemlíthető még, hogy László király egy okmányában (1274), melynek erejénél fogva Atrachyk fiai Gömörből nemesi rangra emeltetnek, bizonyos Pál mint szepesi bán fordul elő.¹⁾

Mely évben lett a szepesi tartomány vármegyévé (Comitatus), vajjon azonnal a várispánság szervezése alkalmával vagy később, nem bizonyos. Annyit tudunk mégis, hogy 1202-ben bizonyos Tamás, 1216-ban Dyonisius, 1223-ban Fülöp voltak Szepesvármegye főispánjai.

Tények igazolják, hogy Szepesvármegye a XIII-ik század előtt már létezett, természetesen a várispánság alapítása megelőzte a vármegyei intézmény életbeléptetését, mivel mindkettőnek egyidejű létesítésére a szükséges tényezők hiányoztak.

Anonymus szerint a Szepesség még túlnyomólag erdős terület volt.

A hazai történelem végtelen kárára a „Legenda S. Stephani“ című munka eddig még ismeretlen módon elveszett. A székesfehérvári káptalan őrzetére volt bízva. Róbert Károly Visegrádra vitette át és azóta eltűnt. Nagy Lajos 1349-ben kerestette ugyan az egész országban, de sikertelenül. Ezen könyvben fel voltak jegyezve az összes várak, a hozzájuk tartozó földekkel és helységekkel, és így e könyv a legjobban tanúskodhatott volna amellelt, létezett-e Szt.-István idejében „Zepus“ várgrófság vagy nem. — A „Codex Parisiensis“-ben, mely a XII. századból keletkezett és az 1184-ik évvel kezdődik, meg van az országos jövedelmek jegyzéke, melyet III. Béla készíttetett. Ebben előfordul egy adat, mely arról tanúskodik, hogy a magyar királyt illette 72 várgrófság jövedelmének egy harmadrésze, mi azon időben 25.000 márkát tett. Ezen jegyzékben valószínűleg meg volt említve a szepesi várgrófság is, mivel már 1202-ben szepesi főispánról tétetik említés, ámbar a „Castrum Scepus“ csak 1246-ban fordul elő névszerint megemlítve.

Meddig állott fenn a várgrófság, nem tudjuk. Pesti Frigyes szerint még a XIV. század első felében megvolt.

Annak eredeti complexumáról a Szepességen nincsenek adataink. A XIII. században magában foglalta: Heymuth (ma Arnóthfalu), Lethán, Ragyolcz (ma Ordzovjan), Kis-Tamási (ma Tamásfalu), a Poprádfolyó meliékén néhány névszerint ismeretlen helységet, továbbá Ewr (ma Sztráska, Nehre), végre Sygra (ma Zsegra) községeket. Ezen helységeken kívül, melyeket Pesti Frigyes „A magyarországi várispánságok története“ című művében a 441-ik lapon elősorol, hozzáadjuk még Hot-

¹⁾ Magyar történelmi tár IX. kötet. Pest. 1861.

kócz helységet. Egy peresügyben ugyanis, mely Hildebrand gróf, Lőrincz fia, és a „Jobbagiones de villa Hodkouch (Hotkócz) villae scilicet Castri között folyt bizonyos földterületért, melyről a hotkócziak állították, hogy őket illetné. „Jobbagiones eiusdem villae Castri“ per „Nicolaum, Vice-Comitem et Castellatum de Scepus, ac quatuor Judlium de Eodem“ elútasítottanak jogtalan kérelmökkel.¹⁾

Ki volt Szepesvár első grófja ismeretlen. Történelmileg csak annyi ismeretes, hogy Borics herczég, II. István király féltestvére, 1120-ban szepesi grófnak neveztetett ki.

Ki követte közvetlenül Boricsot, midőn 1127-ben Przemysl és Halics herczegévé lett, nem tudjuk.

Ezután 75 évre terjedő hézag van a szepesi várgrófok sorában. Csak 1202-ben fordul elő bizonyos Tamás mint Szepesvár castellánusa az ország akkori méltóságai közt az esztergomi egyháznak Imre király által aláírt adományozási okmányán.²⁾

Tamás után következett mint várgróf 1207-ben Ruttker, ki Rudiger, Rudgerus név alatt is előfordúl, születésére nézve német, a Berzeviczy-család törzsatyja, kinek fia Kakas, Kokos és Gallus-nak is nevezetik, — alapította a Szt.-Antal völgyben a Veres-kolostort. (Lásd bővebben az 1875-iki Kárpát-egyesületi Évkönyv 154. oldalán)

Rudiger várgrófsága II. András király uralkodásának első éveire esik, kinek neje Gertrud volt, ez utóbbinak befolyása következtében az államhivatalok németekkel, nagyobbára rokonaival töltettek be.

És csak így fejthető meg, hogy oly fontos állás mint a szepesi határ-várgrófság idegenre bízott.

A fő-államhivataloknak idegenekre való bízása általános elkeseredést szült az országban és eredményezte, hogy, míg II. András Palaestinában időzött, az elégületlenek Bánk Bán vezetése alatt a királyi lakra törtek és Gertrudot megölték.³⁾

1220-ban II. Endre király a szepesi provinciát fiának, a galičziai királyi trónról elűzött Kálmánnak, adományozta. 1226-ban a király Horvát- és Dalmátország, majd néhány év múlva Szlavónia és Bosznia herczegévé nevezte ki.⁴⁾

Egy későbbi, 1279-iki és IV. László anyja Erzsébet által aláírt okmányból is kitűnik, hogy a szepesi provinciát Kálmán

¹⁾ A Petróczy-család levéltára Szepes-Petrócson.

²⁾ Analecta Scepusii Pars III, 196. old.

³⁾ Ezen történelmi tény Katona József hazai írónak anyagul szolgált „Bánk Bán“ című remek szomorújátékának megírásához.

⁴⁾ Supl. Anal. Scepus. I. I. 53. old.

bírta.¹⁾ Kálmán meghalt azon sebének következtében, melyet a Mohi pusztán a mongolok elleni harcban kapott.²⁾

Kálmán alatt 1224 körül Szepesmegye ügyeit bizonyos Gyula, Bohrz fia és Miklós nádornak valamint Sopronvármegye főispánjának testvéré vezette.

Gyulát állítólag Fülöp követte 1225 körül, ki nádor volt és állítólag Szepesvármegye főispánja.

Ezután következett 1240-ben Arnold, a Görgey-család törzsatyja.³⁾

Azon időben, midőn Arnold „Comes“ az okmányok szerint Szepesvármegye első főispánja volt, IV. Béla királynak egy fontos rendelete jelent meg 1243 június 20-án, mely szerint a nemességnek ősi előjogai az ú. n. kis megyében — közönségesen „decem lanceatorum“ — megerősítettek.⁴⁾ A poprádi városi okmánytár 1-ső száma szerint kétségtelen, hogy a Poprád jobb partján levő terület egészen Savnikig „Szék“-nek hivatott és magyarok lakták. Ezen magyar telepet azonban gyengítette a tatárok betörése, úgy hogy később a tíz lándzsás városra szorult, míg a többi tartományt szlávok árasztották el. (Lásd a stólai benzés apátság alapítását Münnich Sándortól: „Zipser Bote“ okt. 15. 1881.) Ma a tíz lándzsás városban magyarok nem találhatók, a lakosság általában szláv.

Ezen szabadalmakat később I. Károly, II. Ulászló, I. Ferdinánd és több más király is megerősítette.

Miután az előbb említett okmány a nemességnek akkori társadalmi viszonyait is érinti, nem lesz érdektelen, ha e helyen rövid kivonatban közöljük.

Az okmány szerint a nemesség, illetőleg a lándzsások, kik nemesi származásúak voltak, mindennemű adózástól mentek valának, annak kivételével, a mivel az ország összes nemessége tartozott.

Továbbá az említett nemesség és a kis megye jobbágyai mentek voltak Szepesvármegye területén belől a vásárpénztől, vámilletéktől és a határvámtól, mely akkor Lengyelország felé Ó-Faluban (Altendorf) volt. Bíraskodási tekintetben a lándzsások és jobbágyok csak a lopás, monéta és a tizedet illetőleg tartoztak a „Comes de Scepus“ bírósága alá. Minden más csekélyebb ügyben saját bíráik előtt állottak, kiket magok válasz-

¹⁾ Anal. Scepus. P. I. 300 old. és Moldaviensis vel Szepesiensis Decimae Indagatio Joan. Bárdossy Posonii 1802. 6, 40—45. old. Diplomatorium Com. Sáros. etc. eruit Car. Vagner Posonii et Cassoviae 1780 288. oldal.

²⁾ Jahrb. des Ung. Karpathenvereines 1875. 130. old

³⁾ Anal. Scepus. P. III, 197. old. stb. Supl. Anal. Scepus. P. I, 79. old.

⁴⁾ Supl. Anal. Scepus. P. I, 34. old.

tottak. A nemeseknek megengedettett a párviadal a király jelenlétében, oly jog, mely Pest városának sem adatott meg.

Továbbá az említett szabadalomlevél szerint megengedettett a nemességnek, hogyha férfi örökös nélkül múlt ki a nemes, összes ingó és ingatlan vagyonát az örökölhette, a ki leányát, illetőleg nővérét nőül vette. Az örökös azonban kénytelen volt eleget tenni mindazon kötelezettségeknek, melyek az előbbi birtokost terhelték. A nevezetes okmány szabályozza egyszersmind a hadiszolgálatot a Kis-megyében. Minden négy nemes, (nobiles de castro Scepus), ki 8 aratrum (egy aratrum = 120 hold) földet birt, köteles volt a király által indított hadjárat alkalmával egy teljesen felfegyverzett katonát állítani. Különben azon intézkedés, hogy minden 4 nemes tartozott egy felfegyverzett katonát állítani, nem volt az egész országban egyenlően kötelező. Túrócz vármegyében 6 nemes tartozott adni egy katonát.

Mint a lándzsások lakóhelyeit a következőket említi ¹⁾ Bél : 1) Ábrahámfalva. 2) Levkócz, (Ladensdorf, Florisdorf is.) 3) Csencsicz, Csontfalu. (Tschenkendorf). 4) Primótz, (Primsdorf) 5) Mahalsdorf. 6) Komarótz. 7) Horka. 8) Szent-András. 9) Kissócz, 10) Hozelec. 11) Jánócz, 12) Philitz, 13) Bethlenfalva és 14) Hadusfalva (Hadersdorf) ²⁾

A lándzsás városok főhelye Ábrahámfalva volt, itt tartá gyűléseit a nemesség. A Kis-megye mint önálló municipium nem létezik többé, a XIX. század elején (1802) Szepesmegyével egyesítettetett.

Kálmán után I. Jordán következett, ki az előbbinek életében több éven át castellanus volt a várban. Jordán, mint tudjuk, a szepesi németekkel a tatárok dúlásai elől a „lapis refugii“-re (Schauberg, Lethonkew) menekült. IV. Béla minden irányban törekedett a sajói vérnep után gyógyítani a borzasztó sebeket, melyeket a tatárok pusztításai az országon ejtettek.

A tatárok visszatérésétől való félelemből iparkodott az ország várait, erősségeit jó karban tartani.

A tatárok kitakarodása után Detricus, Mikou fia, említetik 1256—1263-ig mint főispán. ³⁾ Ő volt egyszersmind Zólyom- és Liptómege főispánja. ⁴⁾ Detricust dicsérik, hogy fáradhatatlanul törekedett rendezett viszonyokat hozni létre a

¹⁾ Supl. Anal. P. I. 34. l.

²⁾ S. Weber Zipser Geschichts- und Zeitbilder. Leutschau. 1880 45. oldal.

³⁾ Századok, 1872. 219. old.

⁴⁾ Anal. Scepus. P. III. 138. és Knaus, Monum. Eccl. Strigon. T. I., 434, 492 stb. oldal.

Szepességen. A tatárok után ugyanis a földbirtokos viszonyok a városok, falvak és egyes családok között felette összezavarodtak; ezeket Detricus újra rendezte.)

1260 körül bizonyos Comes Stephanus Castellanus de Scepus említették. (Lásd Századok 1872, 218. old.)

Ezen időben esik Szepesvár palotájának és tornyának felépítése, illetőleg az építési engedélynek megadása.

A szepesi prépostságnak régibb idő óta megvolt a joga a nyilvános okiratok stb. őrzésére. Hogy ezeket a tatárok ismételt berohanása alkalmával megoltalmazhassa, IV. Béla 1249-ben Mátyás prépostnak megengedte, hogy az okiratok őrzésére egy tornyot, a maga és utódai számára pedig egy palotát építhessen a szepesi várban, a vár oltalmára és az egyház javára azon hozzáadással, hogy a hely és épületek, melyeket ott Mátyás építeni fog, az ő és utódai birtokában egyidőre meghagyandók ²⁾.

Detricus után fia Mikou (Mihály) következett a főispáni méltóságban 1264--1270. ³⁾ Zólyom- és Beregmegye főispánja is volt. ⁴⁾ Őt követte Lőrincz, 1273 körül szepesi és ujjvári főispán ⁵⁾.

IV. vagy Kún László idejében 1274-ben bizonyos Loránt ⁶⁾ a várgróf és főispán, Mark gróf fia, igen birvagyó férfi, kinek gonosztetteiről László király egy Polán és Rikolf testvéreknek szóló adománylevélben tesz említést. Miután a Vág mellékét, különösen Turóczot és Liptót borzasztóan pusztította, megjelent zsoldosaival Szepesvár előtt is, melyet inkább csellel mint hadi mesterséggel hatalmába ejtett. Erőszakos eszközökkel aláveté magának a Szepességet és Nyrföldet Gylnichbányával (Göllnicz) ⁷⁾.

E közben Magyarországon borzasztó polgárháboru támadt. Az ország nagy része Lászlót akarta mint királyt megtartani, a másik rész András herceget, a király testvérét, iparkodott a trónra emelni. Loránt kalandos természetű lévén, mint ilyen azok részére állott, kik András herceg érdekében küzdöttek. Ezért a királytól, kinek szolgálatában állott, számadásra vonatván, egyenesen kijelenté, hogy mint várgróf nem

¹⁾ Anal. Scepus. P. III. 198. l.

²⁾ Anal. Scepus P. I. 294. old. Anal. Scepus P. III. 7. old. és Suppl. Anal. P. I. 159. old.

³⁾ Anal. Scepus. P. III. 199. l.

⁴⁾ Századok 1872. 79. old.

⁵⁾ Annal. Scepus. P. III., 198. és 199. old.

⁶⁾ Anal. Scepus. P. I. 109. old. Anal. Scepus. P. III. 200. old.

⁷⁾ Suppl. Anal. P. I. 234. old.

függ senkitől, annál kevésbé tartozik számot adni bárkinek is tetteiről.

László király meghagyá tehát Polán grófnak és testvérének Rikolfnak, hogy a hűtelen Lorántot üzzék ki a várból, a mi a testvéreknek sikerült is. Loránt megszökött zsoldosaival és soha sem tért vissza Szepesvárhoz. A király megfosztotta méltóságaitól és összes javai elkoboztattak.

A hősi tettért, melyet Polán és Rikolf testvérek Szepesvár ostrománál tanúsítottak, 1278-ban IV. László királytól jutalomul Tokajt és Farkasfalvát kapták ¹⁾. Az első falu nem létezik többé, a másik jelenleg a Wieland-család birtoka.

Loránt elűzetése után 1275-ben Moys vagy Moyses a várgróf. Erzsébet, ki fiától, IV. Lászlótól, a „szepesi provinciát“ ajándékkul kapta, igen jó indulattal volt a gróf iránt. Moyses derék férfiú volt, az ő érdeme, hogy a vár javait, melyek a belső háborúk alatt elragadtattak, ismét visszaszerezte. Mielőtt Szepesvár grófja lett volna, sümeghi gróf volt. Moysesnek nem voltak férfiutódai, vagyonának nagy részét leányainak hagyta, kik a nyulak szigetén (Csepelsziget) a kolostorban mint apácák éltek ²⁾.

Rolandus vagy Rolandinus 1277 körül. Nemzetsége és tettei ismeretlenek. ³⁾ 1277-ben Ornd és Henon, szász grófok, közbenjárásával egy peresügyet egyenlít ki „a Szepességen S. Mertens egyházlakói és Risdorff szász lakói közt“ ⁴⁾.

1278—1282 László volt Szepesvármegye főispánja. Erzsébet királynő egy okmányából, melyben Mutmert, szepesi prépostot, 1279-ben megerősíti Marzelburg birtokában, Lethánfalva területén a Hernád mellett, úgyszintén azon falvak birtokában, melyeket IV. Béla 1250 okt. 19-én Martinsberg egyházának adományozott úgymint: Lethánfalva (Letzensdorf, Letanovce) és Heymuth (ma Arnótfalva, Harnutovce), kitűnik, hogy a „szepesi provincia“, következésképp Szepesvár is László főispán idejében Erzsébet, IV. László király anyjának, birtoka volt. A most említett adománylevélből kitűnik továbbá, hogy akkor három nemzetiség lakott a Szepességen: németek, magyarok és tótok. Az adománylevélben ugyanis a következőket olvassuk: „ad maiorem tamen certitudinem et cautelam inquisita et scita ve-

¹⁾ Supp. Anal. P. I. 128., 234., 117. és 118 l. Jegyz. 56. és Századok 1872. 221—222. old.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 201. old.

³⁾ Anal. Scep. P. II. 201. old.

⁴⁾ Supp. Anal. Scep. P. I. 117. old.

⁵⁾ Anal. Scep. P. III. 201. old.

ritate ab omnibus Theutonicis, Hungaris et Slavis in eadem Terra Scepus de gentibus comperimus¹⁾ ²⁾

1284-ben Kuzel, Kuluz névvel is előfordúl, születésére nézve kún.³⁾ Kuzel grófsága alatt IV. vagy Kún László 1288 május havában a Szepességre jött, a várba szállt és itt időzött több hónapig.

Kuluz vad, rakoncátlan férfiú volt, ki várnépével, mely még nagyobb részben pogányokból állott, szüntelenül zsarolta és sokat zaklatta a nyugati műveltséget épen akkor elsajátítani kezdő szepesi lakosokat.

A szepesi prépostság élén ezen időben Jakab állott, előbb prépost, később szepesi püspök. Jakab nagy érdemeket szerzett a három nemzetiség, a magyarok, németek és tótok, iskolaügyeinek fejlesztése és a gyarmatosítás terén. A magyarok közül sokan a pogány isteni tisztelet hívei voltak, a németek r. katolikusok, a tótok a görög egyesült egyház hívei voltak és Jakab prépost valamint a szepesi káptalan egyházi hatósága alá tartoztak.

Legyen szabad helyet adnunk azon gyanításunknak, hogy Jakab megbízást kapott László királytól arra nézve, tudassa Kuzel szepesi gróffal, hogy a király mint a vár ura abba szállani, illetőleg a Szepességet meglátogatni kívánja.

Márczius 4-én Jakab prépost fényes papi öltönyben és előkelő nemesektől kísérvé mint: Mohol, Polán, Dan, Pyuk, Prem, Helbrand, Geubel, Roxer és a szláv Tamás stb. felvonult a várba, hogy tudtára adja Kuzel grófnak a király jövetelét. Kezdetben nagyon meglepte a gróft ezen hír, de csak hamar visszanyerve nyugalmát, a gróf és ennek kísérete, a prépost és hívei elébe mentek a királynak, hogy megvédelmezzék a szerte kóborló kunok ellen.

„A következő napon, márczius 5-én 1288, IV. László király bevonult Szepesvárba. Elöl mentek a kunok, bús és vidám dalokat fujva kissé hajlott kürtökön, azután a kún nemesek sodrony ingekben, íjjakkal és tegezzel, hegyes szőrka-

¹⁾ Anal. Scepus. P. I. 297., 300. old. Századok 1872. 678. old.

²⁾ Erzsébetnek egy 1280-ban kelt okmányából világos, hogy tulajdon jogát a Szepesség felett többször gyakorolta. (Az épen említett okmány, mely a Görgey-család levéltárában őriztetik, csak 1782-ben tétetett közzé.) Erzsébet ugyanis Dominik kincstárnokot küldte a Szepességre: „ad reambulandas et mensurandas terras in Scepus”. (Mellékesen megjegyezhető még, hogy az említett okmányon vörös és zöld selyem zsinóron függő, jól fentartott pecsét van, következő felirattal: „Elisabeth: Dei: Gratia: Regina: Hungariae: S. Uxoris: Stephani: Regis: Quinti: Quarte Bele: Illustris: Regis: Filii”. (Századok 1872, 255. old.)

³⁾ Anal. Scepus. P. III. 13., 202. old. P. I. 83., 303. Századok 1872. 222. old. stb.

lapokkal, kis lovakon, végre a magyar nemesek, a szabad németek és szlávok birái, jól őrizve új arany és ezüst pénzekkel terhelt szekeret, melyen a kamara-gróf ült. A felső, keleti kapun (lásd az alaprajzot 28. sz.) vonúlt be a király és az ország legfőbb méltóságai, nagy örömrivalgás közt jutott László király a szepesi várba, hol reá a várórség és a 70 szabados várakozott. Az arannyal és ezüsttel telt ládákat egy halavány ősz barát vette át a toronynál, hogy azokat, valamint a Szepesség szabadalmait és birtokait illető okmányokat megőrizze.

A király és kísérete belépett az Erzsébet-templom magas bolthajtásu hűvös termeibe, mialatt kint a nép és katonák várták a király parancsait és kegyelmét. Az isteni tisztelet után az oltár mellől olvastattak fel az új szabadalmak, adományok és megerősítések, hogy mindenki azokhoz tartsa magát és a vitás kérdések is rendes törvényszék előtt nyilvánosan legyenek elintézhetőek, vagy istenítéletre a gróf vagy káptalan elé utasíttassanak. Az örvendő nép az udvarokban tanyázott, a király pedig tanácsosaival a királyi palotából a toronyba vonúlt vissza.

A szepesi prépost ajánlatára a még állandó lakásokkal nem bíró kunok és jászok, kik lent a tágas udvarban várták a király határozatát, azon várhelyiségekbe osztattak, melyek még kevés lakossággal birtak; mivel pedig a békés foglalkozásnak, az iparnak és földmívelésnek, tehát a művelődésnek kellett őket megnyerni, e célból Daróczon és Göllniczbányán kolostorok állíttattak.

A következő napon alig hogy megvilágította az első nap sugár a torony magas termeit, Jakab prépost is ott áll a halvány, fáradt, dobzódó király előtt; félelem nélkül kárhoztatja a király kicsapongó életét, komoly intésekkel hat lelkére, és a különben szellemes király öntudatra ébred, megnyugtatja a kunokat és tartós béke lakozik a Szepesség helyiségeiben.

Azok között, kik a szokásos és tartozó hódolatukat fejezték ki a királynak mint legfőbb uruknak a szepesi vár látogatása alkalmával, volt a Szepesség „összes nemessége“ Botys gróf vezetése alatt. Mindnyájan arannyal és ezüsttel hímzett szűk ruhát viseltek, drága kövekkel megrakva, és gazdag ajándékaikkal bizonyíták akkori gazdagságukat. Azután a németek hódoltak a löcsei szász gróffal, a magyarok, vezetve Bánfalvi gróf által, és a tótok Tamás gróf alatt. A Szepes-Olasziból és Tornából való „Latinok“ is eljöttek, mindnyájan megfelelő ajándékokat hoztak, a magyarok művészi szíjgyártómunkákat, az olaszok prémes ruhákat, a tótok fából készült eszközöket, a németek a föld terményeit, és húsvétkor nagy ünnep lett ezen hódolatok alkalmából.

Távol vidékekről zarándokoltak ide a vendégek, a termek megteltek, harczy paripákon ugráltak fel s alá a szolgák, a cisternák a legjobb borral voltak telítve, a tűz fölött ökrök, őzek, szarvasok és medvetalpak sülték nyárson farkasnyelvekkel, és este a maradékot a népnek adták, hogy Szepesvár pompájáról az ő s a legkésőbbi unokának is beszélhesse. Lent a völgyben ünnepélyes torna volt, a szép Addhais, a lőcsei Helbraud leánya, osztotta ki a jutalmakat a király oldala mellett; Kokos nyerte az első díjat, és később az ékes hajadon kezét is. Az ünnep után Göllniczvába ment a király, hol szintén örömmel tartózkodott.

Őszszel vásár volt a várban; ily napon korán reggel megszólalt a nagy harang, az alsó kapu megnyílt, és hosszú, végtelen sorban vonultak be vásári ládaikkal a kereskedők, iparosok, földművelők, szédelgők és játékosok is s végre mindenféle pór nép. Fent, szorosán a falnál voltak a magyarok baromnyájai, körülvéve lengyel alkuszoktól, kikre az „Ewrii“ (hátárörök) erősen ügyeltek. Jobbra és balra szűk kettős sorokban állottak a sátorok, gyakran telve a leggazdagabb árukkal vagy a mindennapiélet szükségleteivel. Az udvar közepén jól őrzött helyiségben trónolt a vásárbíró, ki előtt kellett kötni minden jelentékenyebb üzletet. A szögleteken ültek a pénzváltók, előttök a törvényes mérleg és a rovások, kik a különböző pénznemeket magyarázták, váltották, mert minden értéknek különböző denárai voltak. Ez az izraeliták és izmaeliták különös foglalkozása volt. A várfalvakon állott a várőrség, ébren őrködve, nem fenyegeti-e a várat megrohanás, de a váron belül is szigorúan büntettek minden csődülést.¹⁾

László több ünnepélyt adott a Szepesvárban való tartózkodása alatt, melyeknél a legnagyobb királyi pompát fejtette ki. Sok új szabadalmat is adott egyeseknek és községeknek, a régiék pedig ősi szokás szerint megerősítették.

Ámbár a király látogatása nagy áldás volt a Szepességre, mindamellett nem hallgathatjuk el az árnyoldalakat is, melyek abból következtek.

Ismeretes, hogy a király kíséretében Kunok, Neugarok stb. voltak. Ezen vad csordák megrohanták egy napon a szepesi káptalant és székésegyházat, elraboltak és kifosztottak mindent, mi kezeik elé került, és így elpusztították

¹⁾ Ein Jahrb. aus der Glanzperiode des Zipser Schlosses 1288 von A. Münnich, Lehrer in Poprad. Vorgetragen bei der zu Kirchdrauf am 7. u. s. w. Juli 1879 abgehaltenen XVIII. Versammlung des Zipser Lehrervereines.

a tartomány levéltárát is ¹⁾ a Szepesség és az ország végtelen kárára. (Lásd részletesen Jakab prépost alatt.)

1292—1300 Bald, Baald, Baldo, Balduinus. Valószínűleg olasz születésű, mint neve mutatja, pecsétjén a következő felirat olvasható: S(igillum) Baldo Comit(is) D(e) Scepus. Olasz származását még inkább bizonyítja az is, hogy unokaöccsének Svethnek, ki III. vagy velencei Endrének játszótársa volt Olaszországban, Sárosban jószágokat adományozott. ²⁾

Baldo mint kinevezett királyi biztos azon megbízást kapta III. Endrétől, hogy a szepesi kerületben „omnes terras et possessiones cuius-libet conditionis hominis“ vizsgálja meg, hogy mily czímen bírja mindenki birtokát.

Ezen körülmény rendezett birtokviszonyokra utal már az akkori időkben.

Egy 1294-ki okmány világosan mondja, hogy Baldo Libicza (Leibitz) közelében Késmárk mellett egy erdőt kiirtani és ott helységet telepíteni szándékozott. Ezen szándéknak ellentállottak a szászok, minek következtében visszavonta előleges intézkedéseit azon megjegyzéssel, hogy sem neki, sem a szászoknak a szándékolt helyen helységet alapítani nem szabad.

Baldónak tulajdonítják Baldócz helység alapítását, nem messze a szepesi káptalantól. ³⁾

1308. Miklós, Sigrá Dénesnek, Szepesvár várnagyának és Szepesmegye főispánjának fia.

1330 jan. 14-én III. Endre halálával sírba dőlt a dicső Árpád-házi királyok férfiága. Ennek következtében a királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre. Midőn választásra került a dolog, három trónkövetelő lépett fel: Venczel, cseh király, Bajor Ottó és Róbert Károly Nápolyból.

A három közül mindegyik igényt tartott a koronára, és fegyveres erővel igyekezett azt érvényesíteni. A három trónkövetelő mindegyikének meg volt a maga nádora: Venczelé Trencsényi Csák Máté, Róbert Károlyé Omode, Ottóé Kapos. Venczel fiával Magyarországra jött és rohammal elfoglalta Szepesvárt, melyből Róbert Károly a szepesi németek és Miklós, az elűzött várnagy, segélyével kiszorította.

A vár megrohanása alkalmával kitünteté magát Kokos mester, kinek vitézségéről megemlékezik Róbert Károly egy 1308-ban Czegléd közelében kiadott okiratában. Később 1327-ben Kokos mester, mivel gyermekei nem voltak, kérel-

¹⁾ Supp. Anal. P. I. 157. old.

²⁾ Anal. Scepus. P. I. 115. old. Századok 1872, 680. old.

³⁾ Anal. Scepus. P. III. 203. old.

mezi a királytól, hogy összes javait testvéreinek. Rikolfnak és Jánosnak, hagyassa. ¹⁾

A pártosok közt leghatalmasabb vala ezen időben Csák Péter fia, Mátyás, trencsényi gróf és az ország nádora. Felső-Magyarország nagy része felett ő uralkodott. Birtoka Komáromtól a Kárpátokig terjedt, 12 megyéből állott és Mátyusföldnek hivatott. Csák fejedelmi jogokat gyakorolt, pénzt veretett, jobbágyaira adót vetett ki, várában királyi pompát fejtett ki, sőt kinevezte az ország legfőbb méltóságait.

Csák akart az országnak királyt adni, azért Róbert Károly királyvá választását, mely 1308-ban november 27-én Pest mellett a Rákoson történt, semminek nyilvánítá, magát tekinté egyedülinek az országban, a ki hivatva van a királyválasztást eldönteni, és hogy szándékát keresztülvigye, nem riadt vissza semmi eszköztől. És valóban a legiszonyúbb pusztításokat vitte végbe az országban. Hatalmába ejté Sáros várát és annak parancsnokává Demetert, Miklós fiát, tette.

Kényszeríté a szepesieket, hogy Venczelnek hűséget esküdjenek, városaikat megszállta katonáival, elfoglalta Szepesvárt, Lublót stb., mely várak csak nagy vérontás után foglaltattak ismét vissza. ²⁾

Csák hatalma napról napra növekedett és pedig oly mértékben, hogy képes volt több éven át hadat viselni Róbert Károly ellen.

Végre elhatározá magát Károly, hogy saját várában fogja megtámadni Csákot.

Midőn Csák erről értesült, tekintélyes hadi népet egyesített maga körül, többek közt 1700 nehéz lovas felett rendelkezett. Így felkészülvén, sietett várparancsnokának segítségére, mire Károly Sárosvár ostromával felhagyott és Szepesvárra vonúlt. Itt a szepesi bandériummal erősíté csapatait, mely bandérium a szepesi nemességből és a XXIV város német lakóiból alakult.

Most a király Kassa felé indúlt, miközben serege a rhodusi lovagokkal erősödött; különösen pedig növekedett tekintélyben azért is, hogy Zách Feliczián a királyhoz csatlakozott. Zách kezdetben Csák pártján volt, miáltal méltóságokhoz és gazdagsághoz jutott. ³⁾ Róbert Károly, ki 1309 jun. 15-én harmadszor és 1310 aug. 27-én negyedszer is megkoronáztatott, a kassaiakon meg akarta bészülni Omode nádor halálát, minek következtében ezek Csákot hívták segítségül.

¹⁾ Anal. Scepus. P. I. 34. 124 és P. III. 204. old.

²⁾ Anal. Scepus. P. III. 204. old.

³⁾ Anton Bonfin. Rerum Hung. Dec. II. Lib. IX. 248—250 old.

Csák seregeit Demeter, Sárosvár kapitánya, vezette, vele voltak a meggyilkolt Omode nádor fiai is: ¹⁾ a királyi seregeket maga a király vezeté.

1312 június 15-én Rozgonyánál a Tarcafolyó mellett véres csatára került a dolog. Erről mondják, hogy a saji csata után egy sem volt oly borzasztó és kegyetlen. Csák már visszavonulásra bírta a királyi sereget, azt már majdnem megverte; de a döntő pillanatban jelent meg a csataterén a szepesi bandérium és ennek segítségével Csák legyőzetett, hatalma mindenkorra megtörefett. (Még halt 1321. márczius 18-án. — L. Dobner Monum. hist. Bohem. V. Századok 1872. 191. old.)

Ezen Róbert Károlyra nézve döntő kimenetelű csatában, melynek megnyerését Gentilis pápai követ egyedül a szepesi bandériumnak tulajdonítja, igen sok szepesi vérzett el; köztök a szepesi szászok grófja Jordán: fia Elyas de Gorgou grófnak, ma Görgey, annak, ki a Menédék-kövön a karthauziaknak az adományt adta. ²⁾

1314-1327 II. Drugeth Fülöp nádor, szepesi és ujbári főispán.

A Homónnai Drugeth család, mely Bocacius János szerint az Olaszországból Salernóból ered, már a XVII. században kihalt.

Fülöp egyike volt Károly legjelesebb vezéreinek Csák Máté ellen. Midőn az utóbbi a király híveit nagyobb hévvel kezdte megtámadni a Szepességen és Lublót már elfoglalta, egyenesen Szepesvár ellen indult, melyet Fülöp védelmezett. Miután hosszabb ideig hiába ostromolta a várat, Szepesváralja és a káptalan ellen fordult, feldúlta és elhamvasztotta ezen helyeket. Fülöp nem akarta büntetlenül hagyni ezen kegyetlenséget, kirohant a várból, mely alkalommal könnyen fogságba esett volna, ha hű szolgája, Usz Miklós, nem szabadítja meg, fájdalom maga Usz Miklós azonban foglyúl esett. Ezen hősi tetről megemlékszik Róbert Károly egy 1323-ki okmányban. ³⁾

1328—1340. Drugeth Vilmos nádor, Szepes- és Ujbármegye főispánja. A politikai zavarok, melyek azon korban hazánkban uralkodtak, különösen a véres harczok, melyeknek színhelye a Szepesség volt, azt eredményezték, hogy a nemesi családok birtoka igen gyakran, a hadiszerencse változása szerint, különböző, sokszor jogtalan kezekbe került. Ezen bajon segítendő, megbízta Drugethet Róbert Károly, hogy a kérdéses birtokosok birtokjogát rendbe hozza. E célból összegyűjté a szepességi nemességet a szepeshelyi káptalanban. Itt sok nemes család,

¹⁾ Anal. Scep. P. I. 121.

²⁾ A Magyar. Kárpát-egyesület Évkönyve. II. 152. old.

³⁾ Anal. Scep. P. III. 205. oldal. Századok 1872. 670. old.

mely nem bírta igazolni hiteles okmányokkal az általa tényleg bírt jószágok birtokjogát, elvesztette birtokait; ellenben azok, kik jogukat kimutatni képesek voltak, meghagyattak birtokaik háborítatlan élvezetében. Kevésbé szerencsés volt e tekintetben Péter, Szepesvár alvárnagya és Fülöp meghatalmazottja. Péter gyakran önkényüleg intézkedett, mint azt bizonyítja az eset a csötörtökfalviakkal. Ennek következtében meghagyá a király Vilmosnak, hogy a csötörtökfalviak jogai az alvárnagy által sértetlenül maradjanak.¹⁾

Drugeth alatt bizonyos Magister Petrus Aurifaber, Goldschmiednak is nevezetik, volt szepesi várnagy és Szepesmegye alispánja. Tulajdonképeni neve Gallicus volt, Simonnak fia, olaszországi eredetű Sienából.

Petrus de Senis aranyműves és rézmetsző volt. Érdemeiért, melyeket a vár védelme és annak megtartása körül szerzett, továbbá az ország új pecsétjének elkészítéseért, mivel a régi Mihály oláh vajda elleni hadjáratban elveszett, Róbert Károly 1331-ben Jamnik falut adományozta neki a Szepeségen, mely jelenleg a Jóny-család birtoka.²⁾

Jegyzet. Drugeth Vilmos a sárosi várban 1330-ban terjedelmes végrendeletet csinált. Mivel a végrendeletből több tekintetben lehet következtetni az akkori társadalmi viszonyokra, futólagosan érintjük azt. Végrendeleti végrehajtóul Róbert Károly királyt jelölte ki. Hagyatékában előfordul a többi közt 200 márka finom ezüstben, 10 nagy ezüst skutela, 12 ezüst pohár, 4 ezüst kanna, egy arany korona drága kövekkel kirakva, melyet Drugeth 100 márkáért vett, 8 kis ezüst skutela, 90 ezüst kanál, 90 darab vörös bársonyszövet és 19 bíborruha, 3 ezüst öv stb. és több játékszer, melyek Kőszeg városában őriztettek, továbbá egy aranyozott és drága kövekkel kirakott kereszt ezüstműből, mely a szepesi várban őriztetett stb. Drugeth megemlékezett legközelebbi környezetéről és cseléd-ségéről is jelentékeny hagyományokkal.³⁾

¹⁾ Anal. Scep. P. II. 206. old. stb.

²⁾ Anal. Scep. P. I. 131.

³⁾ Nejeének Folyk Máriának 500 márkát hagyott jó ezüstben. A lőcsei bíró rokonának Jánosnak, kit a király meghagyásából börtönbe vetett, és kinek minden házi szereit, melyek értéke 400 márkát tett, a király beleegyezésével magának eltulajdonította 150 ezüst márkát hagyott stb. — Gelnuchbánya (Göllniczbánya) bírájának Nerengnek haláláért (pro censu homicidii) kit felháborodásában felakasztatott, noha büntetését Drugeth nyilatkozata szerint megérdemelte, mivel elismerte a vádat, melyek ellene felhozattak, „a lelkiismeret feltjainak elfedésére“ és pro censu sui homicidii 25 ezüst márkát hagyott és még 5 márkát misékre stb. stb. Budai Keresztélynek 20 hordó bírt, melynek árát Drugeth 30 ezüst márkára besülte. (Anal. Scep. P. I. 127. old.)

1342-ben II. Tamás, tárnok, volt rövid ideig Szepesmegye főispánja.¹⁾ Róla csak annyit tudunk, hogy alatta András, a szászok grófja, panaszt emel I. Lajos királynál Tamás szepesi várnagy és Szepesmegye alispánja ellen, mivel „quondam terrae particulam“. — 4 aratrumot — 120 holdjával számítva, a csötörtökfalviaktól elvenni és magának tulajdonítani akart.²⁾

1345. Nicolaus II. de Peren Szepes- és Sárosvármegyék főispánja. Róla csak annyi ismeretes, hogy Szt.-Keresztre a minorita rendet és Hrabkóra a Szt. Ágostonról címzett szerzeteseket hozta be, és több templomot épített.³⁾

1346. Bogus, magister, várnagy és Szepesmegye alispánja. Ugyan azon évben Desew várnagy és alispán. (Lásd a Máriássyak levéltárát Markusfalván. Századok 1872. 670. old.)

1347—1352. Budaméri I. Konya János, Szepes, Sáros és Nógrád főispánja, Tamás erdélyi vajdának fia.

Konya kiváló hadiférfú és I. Lajos király buzgó híve volt, ismételve kísérte a királyt nápolyi hadjáratában, melyet testvére András meggyilkolásának megboszulása végett vezetett.

Konya buzgólkodásának volt köszönhető, hogy a szepesi nemesség is részt vett ezen hadjáratban. Mivel azonban egy okmányból kiviláglik, hogy István, a király testvére, magát szepesi és sárosi herczegnek nevezte, és Dalmátia, Horvátország és Szlavonia herczegi címét is viselte, úgy látszik, hogy Konya Szepesvár és Szepesmegye helyettes kormányzója volt.⁴⁾

1354. András, Ivánnak fia, Szepesmegye főispánja.⁵⁾ Ő közvetítte I. Lajos alatt a sóárulást Lengyelországból a Szepességre.

1361. Jsip, várnagy (Századok 1872. 673. old.)

1365. Péter, Imre fia, főispán és szepesi várnagy.

1373—1380. I. Jakab, Detrich stefalvai gróf fia. Híres jogtudós, ki korában az ország különböző részeiben több bonnyolódott jogi kérdést elintézt.⁶⁾

1393—1396 némely írók II. Szapolyay Jánost, Judex Curiae Regiae, említik mint Szepesvármegye főispánját. De nem bizonyos, vajjon Szapolyay valóban viselte-e a főispáni méltóságot.⁷⁾ Péterfi szerint János Nikápolynál 1396-ban a törökök elleni csatában esett el.⁸⁾

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 209. old.

²⁾ Anal. Scep. P. I. 208. old.

³⁾ Annal. Scep. P. III. 209. old.

⁴⁾ Anal. Scep. P. III. 209. old.

⁵⁾ Anal. Scep. P. III. 211. old.

⁶⁾ Anal. Scep. P. III. 211. old.

⁷⁾ Anal. Scep. P. III. 112. old.

⁸⁾ Péterfi in Curia judicium regni Hungariae.

1396. Blasius várnagy¹⁾.

1409. György várnagy és alispán²⁾

1410. II. Jakab szepesi főispán és várnagy. Egy 1422-ki okmányban Zsigmond király „Causarum in Scepus Provinciae nostrae Majestatis vertentium definitor“ kifejezéssel említi Jakabot³⁾.

1411–1432. II. Berzeviczy Péter. Wagner említi ugyan Pétert Szepesv. főispánjai között, de kétséges, vajjon viselte-e a főispáni hivatalt. Berzeviczy több évet töltött Zsigmond udvaránál, és többször küldetett követül Lengyelországba. Róla mondják, hogy török fogságba került, melyből nagy összeg pénzen váltotta meg magát, mely megváltáshoz állítólag Zsigmond is hozzájárult⁴⁾.

1416. János, Kázmérfalvi György fia, Szepesvár alispánja, Vice-Comes Castri Scepus⁵⁾.

1434. III. Perényi János, Péternek, a székhelyek grófjának, fia.

Az ő érdeme, hogy helyreállította a szepesi várakat, városokat⁶⁾ és falvakat, melyeket 1433-ban a husziták kegyetlenül elpusztítottak, midőn Zsigmond császári koronáztatása alkalmából Olaszországban járt.

Miután a husziták Csehországban és hazánkban mérhetetlen pusztításokat okoztak, 1434-ben Lippan mellett Nagy Prokóp vezérlete alatt érzékeny vereséget szenvedtek Neuhausi Meinhardtól, a cseh rendek hadvezérével, kinek sikerült kicsalni a huszitákat szekérvárukból, mely kétszáznál több kettős lánczczal egymáshoz kapcsolt hadiszekér által volt elsánczolva. Teljesen mind a mellett nem lettek legyőzve, mert a táboriták még mindig sok várat és várost bírtak hatalmukban.

Mégis ezen csatának, melyben Kostka Vilmos, a cseh rendek vezére, Nagy Prokópot halálosan megsebesítette, Kis Prokóp pedig és a legtöbb táborita vezér a csatatéren marad-

¹⁾ Századok 1872. 673. old.

²⁾ Századok 1872. 673. old.

³⁾ Anal. Scepus. P. III. 213. old.

⁴⁾ Anal. Scepus. P. III. 214. old.

⁵⁾ Századok 1872. 674. old.

⁶⁾ Különösen sokat szenvedtek volt a következő várak: Szepesvár, Lubló, Richnó, Késmárk és a podolini fellegrvár, valamint Lőcse, Késmárk és Podolin erősített városok. (Suppl. Anal. Scepus. P. II. — Kézirat a szepes-szombati róm. kath. parókia levéltárában).

tak, meg volt azon következménye, hogy a többi táboriták lassan megadták magokat, úgy hogy Csehországnak és a szomszédtartományoknak nem kellett többé tőlök tartaniok.

Így végződtek a huszita zavarok, melyek ellen egész Németország seregei hiába szálltak síkra, a legyőzhetetlen csehek a csehek által győzettek le ¹⁾).

1437. I. Rozgonyi György, Simonnak. Pozsony, Nyitra, Komárom és Szepesvármegyéek főispánjának, a fia.

Erzsébet, Posthumus László anyja, halála után Rozgonyi Lászlóhoz pártolt, ki őt országbiróvá tette. László halála után Rozgonyi a magánéletbe vonult ²⁾).

1438. Rozgonyi István ³⁾ Pozsony- és Szepesvármegye főispánja.

István Zsigmond meghittjei között tartozott, követte őt Franciaországba, Angliába, Lombardiába és Aragoniába ⁴⁾), tevékeny részt vett a husziták elleni hadjáratban, legyőzte Saffranecz lengyel kapitányt ⁵⁾), ki ezen időben Podolin városát megszállva tartá. Rozgonyi Saffranecz legyőzésével megsemmisíté annak hatalmát, minek következtében a többiek elszéledtek s Lengyelországba futottak ⁶⁾).

1440—1442. IV. Perényi Péter. Miután Ulászló, lengyel és magyar király, a megüresedett trónra meghivatott, Szandeczből Csorstin galicziai határhelységen át a Szepességre jött. Csorstynban két napig időzött, onnét a Szepességre indult és Késmárkon Perényi Miklós és többen ünnepélyesen fogadták. Késmárkon 12 napot töltött Ulászló, megerősíté Perényit városi kormányzói hivatalában, maj. 4-én Késmárkról Iglóra jött és innét Szepesváraljára, hol meghált, azután pedig Szebenbe Sárosmegyébe ment.

¹⁾ Hussiten-Krieg 1—166. old.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 216. old.

³⁾ **Jegyzet.** Rozgonyi István és György, pozsonyi grófok, Zsigmond királytól nyerték Szepesvárt a főispáni méltósággal és 11 „kerületet“ a Szepességen, melyek évi jövedelme 700 arany forintot tett. Ez adományhoz ama furcsa feltétel volt kötve, hogy a fentnevezettek annak csak addig lesznek birtokában, míg a királynak tetszeni fog. (L. Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. Kiadta a M. T. Akadémia történelmi bizottsága. II. köt. Budapest. 1872, 155. l.)

⁴⁾ Anal. Scep. P. III. 216. old.

⁵⁾ Anal. Scep. P. I. 53., 141. old.

⁶⁾ Genersich: Merkwürdigkeiten der kön. Freistadt Kesmark. B. I. 155. old.

Ez alatt Albert király anyja, Erzsébet, megkoronáztatta három napos fiát, V. Lászlót. Ezen körülmény alkalmúl szolgált a legkárosabb viszályokra Ulászló és Erzsébet között. Mindketten fegyverrel akarták érvényesíteni jogaikat.

Erzsébet Brandeisi Giskrához vagy Iskrához fordult; ez Cseh- és Morvaországban valamint Sziléziában segédhadakat gyűjtött és megjelent Magyarországon. Erzsébet nem riadt vissza semmiféle eszközöktől, elzálogosította Bécsben a magyar koronát 2400 aranyért, hogy Giskrát és ennek hadvezérét Axamithot támogathassa.

Giskra, ki magát a király főkapitányának és Sáros megye főispánjának nevezé és mindent a megkoronázott V. László király nevében tett, rövid idő alatt meghódította egész Felső-Magyarországot. Rozgonyi Simon, egri püspök. Erzsébet ellen-sége, 1441 sikkra szállt Giskra ellen, de nem volt elég ereje, hogy a hatalmas harczost legyőzze.

Megjelent Giskra a Szepességen is. 1441. okt. 15-én elfoglalta Késmárk városát¹⁾. Giskra hatalma rendkívül növekedett, midőn Erzsébet Pozsonyból (1242. jan. 28 án) reá bízta Körmöczöt és a többi bányavárosokat, őt Zólyomvármegye főispánjává és a bányavárosok parancsnokává nevezte ki. sőt reá bízta a kassai pénzverő hivatalt²⁾.

Ugyan azon évben ostrom alá vette Richnó várát a Hernád mellett, mely vár Perényi Miklós birtoka volt.

Daczára a hősiesség védelemnek kénytelen volt Perényi feladni a várat, miután a várfalakat az ágyúgolyók nagyon megrongálták, a Rozgonyi által ígért segítség meg nem érkezett, és az élelmi szerek is nagyon fogyatékán voltak; a vár-őrség azonban szabadon vonúlhatott ki. Giskra ezután jó karba helyeztette a várat. (Anal. Scep. II. 100).

1443-ban Szepesvár előtt jelent meg Giskra³⁾; a vár

¹⁾ Anal. Scep. P. II. 99. old. Genersich Merkw der kön. Freistadt Kesmark. B. I. 164. old.

²⁾ Jegyzet. Giskra V. László király nevére arany pénzt veretett.

³⁾ Jegyzet. A szerencsétlenség, mely a vár elfoglalásával a Szepességre háramlott, kimondhatatlan káros következményű lett a magyar történelem írásra. Rozgonyi óvatosságból meghagyta, hogy az országos levéltár összes okiratai, melyek ősi időkből fogva a szepesi káptalanban őriztettek, nehogy elpusztúljanak, helyeztessenek el Szepesvár tornyában. Rozgonyi óvatosságában nagyon csalódott, mert midőn a csehek elfoglalták a várat, az ott talált okmányokat mind megsemmisítették. A mi a mongol esordák pusztító dühe után megmaradt, azt cseh harczosok teljesen megsemmisítették. (An. Scep. P. I. 35.)

parancsnoka Básk Péter volt, megbizva Rózgonyi által a vár védelmével. Az űrség yigyázatlansága következtében a vár elfoglaltatott és Axamith lett parancsnoka.

Giskrával két alvezére is jött Magyarországra, kik versenyeztek egymással a Szepesség elpusztításában. Az egyik volt Berchal de Dobra, a másik Axamith Péter.

Berchal Miklós (V) de Dobra 1448--1462-ig uralkodott a Szepességen; féktelen természetű férfiú, ki rabló és gyilkos hadaival számtalan szerencsétlenséget okozott a Szepességnek. Felülmulta az árulásban magát a fővezért Giskrát, ki őt egész ideig követte.

Miután azonban Mátyás király 1462-ben több várost és várat hatalmába ejtett, Berchal 16.000 firtal kárpótoltatott. Így elhagyva a Szepességet Liptóba és Árvába ment, honnét 1474-ben elűzetett).

Ulászló király egyik legnagyobb gondja vala, hogy Giskrától, a terhes vendégtől, szabadúljon. E célból szerződésre lépett vele 1443-ban, minek következtében egy ideig nyugodtan maradt.

Midőn azonban az alig 20 éves Ulászló, 1444. nov. 10-én Várnánál a törökök elleni ütközetben elesett, és Albert, V. László fia, a nemzet egyhangú óhajtására a trónt elfoglalá, Giskra közreműködése feleslegessé vált.

Kötelessége lett volna tehát az országot elhagyni. László ismételve szólította fel, hogy hagyja el az országot. E helyett Giskra túlzott követelésekkel lépett fel és nem akart tágitani.

Hogy a vérontás elkerültsék, alkudozásokba bocsátkoztak vele és 10.600 arannyal elégitették ki, mindamellet csak három év múlva határozta el magát a távozásra.

Giskra visszatért ugyan Csehországba, de alvezére Axamith a Szepességen maradt és Giskra hátrahagyott zsoldosaiból 5000 emberből álló sereget szedett össze. Hogy pedig ezen embereket összetartsa, minden lovasnak egy vörös forintot, a gyalogosnak pedig fél forintot, ígért adni hetenként, ezen kívül pedig egyenlő részt a zsákmányból. Ezen csöcselék nép „Spolok bratrikov“, „Bratri“, „Fratriceli“ vagy „Testvérek“¹⁾ nek hívta magát.

Az egész Szepesség rémületére Axamith a szepesi várban fészkelte be magát, a honnét több rabló kirohanásokat tett a közel környékre. Ilyenkor embertelen kegyetlenségeket követett el, míg végre a király parancsára Hunyady László, a kormányzó fia, 1453-ban késő őszszel Axamithot a szepesi várban körülzárta és onnét kiverte; Axamith mind a mellett

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 217. old.

népével együtt megmenekült és Sárosmegyébe Palocsa várába vonult. Ha Hunyady Lászlónak nem kellett volna atyja segítségére mennie Czilleý ellen, akkor Axamith nem kerlúte volna ki megérdemlett sorsát.

E közben László király a királyi párt tanácsára visszahívta Giskrát Magyarországra. Ez másodszer a Szepesség és Felső-Magyarország ura lett. 1455 nov. hóban László király Axamith megfenyítésével bízta meg, a ki Késmárkot elfoglalva tartá és a környéket nyugtalanítá. E célból Giskra a csütörtökfalvi templom körül sánczokat hányatott, megerősítette e helyet, hogy, mint a lőcsei krónika ad annum 1455 megjegyzi, védjék magokat Késmárk városa főemberei ellen.

A mondott évben tehát Giskra július 20-tól szept. 8-áig ostromolta Késmárk városát, melyben a „testvérek“ főemberei Bartos de Brcal vezérlete alatt tanyáztak.

Alig érkezett meg Budára László király 1457. nov. 23-án Prágában bekövetkezett halálának hire, hol épen menyasszonyát, Magdolnát, várta Franciaországból, ismét kitört a magyarok között is a régi versengés. Ezen szomorú körülmény alkalmúl szolgált Giskrának, hogy megújítsa hadjáratáit. Miután a Szepesség nagy részét meghódította, egész hadi erejével Szepesvár előtt jelent meg. Hiába törekedett azonban ostrommal bevenni a várat, minden törekvése megtört Thurzó Márton várparancsnok állhatatosságán.

1460-ban sikerült Mátyás királynak Sáros és Richnó várat hatalmába keríteni, melyeket Giskra zsoldosai tartottak megszállva. Végre 1461-ben Mátyás király maga jött a cseh rablók ellen, Giskra rablópálya teljesen leveretett és mindenkorra megsemmisült¹⁾.

1463. Gregorius Marcus, várnagy és szepesi alispán. (Supl. Anal. II.)

1465—1487. Szapolyay Imre az ország nádora és Szepesmegye főispánja.

Szapolyay a Hunyady-ház legodaadóbb hívei közé tartozott. Fiatal korától kezdve Hunyady János szolgálatában állott, kezdetben mint nemes ifju, később mint titkára. A család körül azáltal szerzett magának nagy érdemeket, hogy mindazon viszontagságok között, melyek a kormányzó családját és özvegyét érték, mint Melczer helyesen mondja, mindig őszinte odaadással bajtársa volt a családnak.

Érdemeinek méltó jutalmául 1460-ban Mátyás a korona

¹⁾ Melczer: Geschichtliche Darstellung des Zipser Schlosses, és Genersich: Merkwürdigkeiten der Stadt Késmárk. Kaschau 1804.

kincstárnokának és nagybányai kamaragrófnak nevezte ki. Imre a legmagasabb állami méltóságokat viselte: volt az ország nádora, Bosznia kormányzója, hol Jajcza ostrománál vitézül kijűntette magát, Horvát-, Tót- és Dalmátország bánja stb. A legnagyobb kegyben azonban 1465-ben részesíté Mátyás, midőn neki a szepesi várat 8 helységgel, melyek a XXIV városhoz tartoztak, örökidőre ajándékozta. A várral együtt egyszersmind a szepesi örökös grófi címet is adományozá neki. Comes perpetuus terrae Scepusiensis¹⁾, Liber Baro.

E cízzel jelentékeny politikai jogok voltak egybekötve, mint ilyen felett csak a királynak volt joga ítéletet hozni. Szapolyay volt a második örökös és szabad gróf az ország fenállása óta.

Előtte Hunyady János volt beszterczei örökös gróf. A harmadik örökös főispán Perényi Imre volt, ki II. Ulászlótól kapta ezen cízzet és Abaujmegye főispánja volt.

Szapolyay Imre tagja volt azon bizottságnak, mely 1474-ben Ófalyán Szepesmegyében jött össze a békekötés tárgyalására. Mátyás és Kázmér lengyel király közt.²⁾ A kötött szerződés értelmében a két király közül egyiknek sem volt szabad a határokon várakat építeni és a rablókat támogatni, továbbá szabad járás-keles biztosítatik mind két ország kereskedőinek a régi közönséges utakon. Miután Mátyás király az említett szerződést aláírta, 1474 ápr. 23-án az ország által is kötelező erejűnek ismertetett el.

Szapolyay Imre meghalt 1487-ben örökösök nélkül, minek következtében minden javai és méltóságai testvéreére Istvánra szálltak³⁾.

1469 Kažinkaj László, várnagy (An. Scep. P. IV. 15. old.)

1475 Pár-Lagy, várnagy (Supl. Anal. II.)

1480 Martinus de Frych, várnagy és Szapolyay Imre alispánja.⁴⁾

1487–1499 II. Szapolyay István, Imrének idősb testvére, az ország nádora és Szepesmegye örökös főispánja⁵⁾.

István mint az országos hadak főkapitánya (Ducatus Austriae) egy ideig Bécsben időzött.

Mátyás halála után, úgy látszik, aggódba a szepesi tartomány sorsa felett, azonnal írt Bécsből 1490 ápr. 23-án Szepesmegyéhez, Lócse, Szeben, Eperjes, Bártfa és Kassa városokhoz, figyelemztetvén ezeket a számtalan szenvedésekre, melyeket Szepes-

¹⁾ Anal. Scep. P. I. 145, 146.

²⁾ Anal. Scep. P. I. 16, 69.

³⁾ Anal. Scep. P. III. 219.

⁴⁾ Századok 1872. 675.

⁵⁾ Anal. Scep. P. III. 221. old.

megyének és az öt városnak a közel múlt években a csehektől elviselni kellett; egyszersmind felkéri, hogy szürkség esetén támogassák Szepes- és Ujvár, Sáros, Torna, Palocsa és Zádor várakban levő kapitányait.

Midőn Mátyás király 1490-ben, Bécsben meghalt, az ország nagyjai mellőzték fiát, Corvin Jánost, és Ulászló cseh királyt, III. Kázmér lengyel király fiát, választották királylyá, minek következtében Corvin János, ausztriai Miksa és Albert, lengyel herceg, trónkövetelőkül léptek fel.

Az első kettő hamar megnyugodott, csak Albert nem. És daczára annak, hogy Albert kibékült Ulászló királylyal, mégis jelentékeny hadi néppel betört Magyarországra. Szapolyay István, szepesi gróf, indult ellene és 1491 decz. 24-én Eperjes előtt véres ütközetre került a dolog, melyben Albert egészen tönkre tétetett. Így legyőzvetvén megígéré Szapolyaynak, hogy ezentúl Ulászlóval békességben akar élni. Ezek után Szapolyay meghívta Szepesvárhoz, hol a legfényesebben fogadta, és a lengyel határig díszesen elkísérte.

Hogy a Szapolyaynak adott ígéret nagyobb kötelező erővel bírjon, Ulászló és Albert összejövetelt terveztek, mi 1492-ben meg is történt Lőcsén. ¹⁾

E közben a lengyelek Albertet királyokül választották. Ulászló Lőcsére utaztában meglátogatta Szapolyayt 1494-ben Szepesvárhoz.

1492 márcz. 21-én Szapolyay *) Budán nádorrá választatott. Nádorra választatása következtében évi fizetése következőleg lett megalapítva:

- a) Mint nádor kapott 4000 frt. készpénzt.
- b) Sót 2000 frt. értékben.
- c) Mint sárosmegyei főispán 400 frt. végre a korona és Visegrád várának őrizete czímen 1000 frtot, összesen 7400 frtot. ²⁾

Szapolyay István jeles hadvezér volt. Kitüntette magát

*) **Jegyzet.** Szapolyay idejében a Szepesség élénk kereskedést folytatott. Különösen bort és más czikkeket vittek ki Lengyelországba. Az utazás, illetőleg az áruk szállítása sok nehézséggel járt.

Midőn 1497-ben néhány lőcsei polgár borokért indult Alsó-Magyarországba, Bodollónál Abaujmegyében bizonyos Prechtel Péter fegyveres hatalommal rontott reájok és 9 szekeret vett el tőlök. Az elrabolt áruczikkék értéke meghaladta a kétezer forintot aranyban. Ezen erőszakosságért II. Ulászló törvény elé idézte Prechtelt. (Anal. Scep. P. I. 86—87. old.)

¹⁾ Anal. Scep. II. 115—119. old.

²⁾ Bárdosi János Mold. v. Szep. dec. indag. Posonii 1802. 157. óld.

a cseh Podiebrád és a lengyel Kázmér elleni háborúkban; nem kevesebb vitézséggel harczolt a törökök ellen, érdemeket szerzett a stiriai és osztrák viszályokban, miért is Mátyás és Ulászló mindig nagyra becsülték.*)

1492 Goblinus György várnagy és alispán.¹⁾

1500—1527 IV. Szapolyay János, érdélyi vajda, Szepes örökös és több megye, nevezetesen Liptó főispánja, magyar király (1527—1540). Istvánnak fia, Bél szerint 1490-ben a szepesi várban született. (Prodrómus 100 old.)

Mikor János a férfi kort elérte, atyja meghalt. Máriássy István adatott oldala mellé, ki a Szapolyay-család iránti teljes odaadással Szepesmegye ügyeit is vezette.

A csak két óráig tartó szerencsétlen mohácsi csata után 1526 augusztus 29-kén, hazánk történetének leggyászosabb napja — mely csatában II. Lajos is elesett — a nemzet a trón betöltésénél Szapolyay és Ferdinand közt két pártra szakadt. Szapolyay, ki már negyven várat vallott sajátjának Magyarországon, sok országnagy által Tokajban, illetőleg Székesfehérvárott 1526 nov. 11. királylyá választatott, miután Tokajban elhatározták, hogy csak magyar születésű foglalhatja el a magyar trónt. Ferdinand ugyanazon év decz. 17-én Pozsonyban királylyá választatott, mely választás 1527 szept. 8-kán Budán az országgyűlés által is megerősített, és ugyanazon koronával ugyanazon püspök koronázta meg Ferdinándot Székesfehérvárott, ki egy évvel Szapolyayt koronázta. Az ellenkirályok fegyveres hatalommal törekedtek megtartani a trónt, változó szerencsével harczoltak, míg végre Szinyér-Váralja mellett Szatmármegyében az ütközet Ferdinand javára dönté el az ügyet.

Ezen csata következtében Szapolyay egyik várát a másik után veszíté el, Tarnovba Galicziába vonúlt tehát, hol egy egész évig tartózkodott Laszky Jeromosnál.

1528 április havában Thurn lovag 300 lovassal jelent meg a Szepességen. Miután Katzianerrel egyesült, ostrom alá vette Szepesvárt. Derencsényi Miklós, kire János király a várparancsnokságot bízta, mit sem akart tudni arról, hogy a várat az osztrákoknak feladja. Midőn azonban megkezdődött

*) **Jegyzet.** Összehasonlítás kedvéért, hogy mennyire változott 311 év alatt hazánkban az ingatlanok értéke, álljon itt a következő. 1184 körül 1 márkáért egész paraszttelket a jobbágyokkal együtt lehetett vásárolni, 2 márkáért nemes kuriát az épületekkel együtt, 10 márkáért egy télenyáron járó malmot, és 100 m. egész várat adtak el. Rufinus, pápai küldött, 1317-ben Magyarországot beutazván, naponként összes kiadásainak fedezésére fél márkát kapott. 1490 és 1495 között egy hold földet 40 denáron lehetett megvenni, 150 holdat 3 márkáért, egy teljes paraszttelket egy márkáért = 4 frt. (Nagyvárad püspökség története. Nagy-Várad 1883. I, 175. és 330.)

¹⁾ Századok 1872. 675. old.

az ostrom. az ágyúgolyók. melyeket Ferdinand vezérei a várra zúdítottak. csakhamar meggyőzők Derencsényit arról, hogy hiába törekedik megtartani a várat.*)

Ennek következtében feladta azt a császáriaknak. kivonúlt övéivel, lévén a Katzianerrel kötött szerződés szerint szabad kivonulás biztosítva az örségnek.

Így került Felső-Magyarország egyik legfőbb vára, Szepesvár**). Ferdinand hatalmába és Perner Kristófra bízott.

1528—1543 Laszky Jeromos Szepesmegye főispánja. Címe következőleg hangzott: Hieronymus de Laszko et in Ritphian. Palatinus Sandomiriensis. Vojvoda Transilvaniae ac Siculorum et Scepusiensis Comes Perpetuus.¹⁾

Szapolyay, ki Tarnov várában hosszabb időt töltött, utat és módot keresett. miként juthatna ismét az elvesztett hatalom birtokába. „Acheronta movebo“ fenyegetéssel küldte Szapolyay Laszky Jeromost Konstantinápolyba II. Szolimánhoz. Laszkynak sikerült azon sok akadály dacára. melyeket I. Ferdinand Szolimán udvaránál János király elé vetett, Gritti Lajos ékszerárús közvetítésével a szultánt Szapolyay ügyének megnyerni.

Laszky fáradozásait János király Szepesvár, a szepesi örökös főispánság, Késmárk, Dunavec, Rychno, Göllnic várak és több más helység adományozásával jutalmazta.²⁾

Fájdalom. Laszky ezen kitüntetést. illetőleg adományozást a Szepesség kifosztására használta fel. Több kihágást követett el, míg Szapolyay János kénytelen volt őt elfogatni és Budán börtönbe vetni.

Laszky Jeromossal csaknem egy időben volt Bethlenfalvi I. Thurzó Elek Szepesmegye örökös főispánja. Thurzó egyik legbuzgóbb híve volt I. Ferdinandnak. ki neki 1527 október havában Szepesvárat. Szepesmegye örökös főispánságát adományozta. melyek birtokába azonban csak később juthatott.³⁾

Thurzó Elek ellenébe Szapolyay János Laszky Jeromost

*) **Jegyzet.** Annak jellemzéseül, mily mozgalmas politikai élet volt ezen időben hazánkban, felemlíthető, hogy tiz év alatt 1526—1536, 13 országgyűlés és 15 tartományi gyűlés tartott hazánkban, Erdélyben 26 és Horvátországban 27. (Századok 1874. 649. old.)

) **Jegyzet. Midőn Katzianer a várat birtokába vette a Derencsényivel kötött egyezség szerint, a várrban levő azon okmányok, melyek a Szapolyay-családot valamint az ország szabadságait illeték, Ferdinand birtokába mentek át és később a pozsonyi várba vitettek. I. Ferdinand 1548-ban meghagyta ezen okmányok revízióját. Megtörtént-e az átvizsgálás vagy nem, nem tudjuk. Úgy látszik azonban, hogy a legfontosabb okmányok mégis elvesztek, miután jelenleg azok közül csak elvétve fordul elő egy-egy. (Anal. Scepus. P. III. 222. old.)

¹⁾ Anal. Scepus. P. III. 223. old.

²⁾ Anal. Scepus. P. I. 36. old.

³⁾ Bárdossy J. Mold. v. Szep. Dec. indag. Posonii 1802. 18., 140. old.

helyezte, ezt Tarnóiban, mint már fentebb említve volt. 1528 szept. 30. Szepesmegye főispánjává nevezte ki, neki ajándékozta Szepesvárt és több más helységet. Így Thurzó nem volt a vár biztos birtokában, és csak 1531. ápr. 23-án adták át neki a várat I. Ferdinand meghagyásából Lomniczi Horváth János, szepesi prépost, és Ryby kapitány¹⁾.

1538. febr. 24-én Szapolyay megkötötte Ferdinanddal a nagyváradai békét és a következő évben házasságra lépett Zsigmond lengyel király leányával, Izabellával, ki Szapolyaytól és a lengyelektől 140.000 aranyat kapott nászajándékul.

Izabella 1540. jul. 7-én fiút szült, ki a keresztségben János Zsigmond nevet kapott, tizennégy nappal a fiú születése után meghalt az atya Székesfehérvárott.

Azon ürügy alatt, hogy a kiskorú János Zsigmond jogait kívánja védelmezni, 1541-ben megjelent Szolimán Magyarországon. Megjelenése a legszomorúbb következményeket vonta maga után. Elfoglalta Budát és az ország nagy részét. Ennek következtében Magyarország 145 évig viselte a török hatalom igáját.

1542. jul. 21-én Izabella Ferdinanddal szerződésre lépett, mely szerint Ferdinand visszaadja János Zsigmondnak minden ősi birtokait, tehát Szepesvárt is. Izabella pedig ígéré, hogy minden várost és várat Erdélyben és Magyarországon Ferdinandnak ad át és kiszolgáltatja a koronát.²⁾

Ekkor Thurzó parancsot kapott, adja át a várat Szapolyay János fiának. Thurzó kérelmezett az udvarnál a vár iránt és azért megfelelő kárpótlást kívánt. Miután célját nem érte el, letette minden méltóságait és magánéletbe vonult. 1543-ban fiörökös nélkül mult ki és Lőcsén temettetett el.*)

A vár tényleg nem vétetett el Thurzótól, mivel Izabella

¹⁾ Anal. Scep. P. II. 14. old.

²⁾ Anal. Scep. P. I. 43—45. old.

*) **Legyzet.** I Ferdinand beleegyezésével Thurzó Anna és Erzsébet két leányának hagyta Szepesvárt minden hozzátartozandósággal, állott pedig ez következő városokból: Myllenbach, Issak (ma Zsákócz), Kapyszdorf (Káposzrafalva), Quintoforum (Csütörtökhely), Somogy (Sümeg), Sperendof, Quirinum (Illéfalva), Palmarum (Pálmfalva), Dyonisium (Dénesfalva), Odoryn, Evlenbach (Velbach), és következő helységekben: Janowecz (Janócz), Bethania (Mindszent), Hotkócz, Sygra, Dubrawa, Olsawa, Beharocz, Baldoez, Nádasd (Terstyán), Dománfalva, Zlathyna, (Szlávin), Gerekowcz (Harakócz), és Woykocz egy részéből. És habár az említett két örököst 1544 a vár és a várjavak birtokába törvényesen „beiktatták“ (Generosarum D. D. Annae et Elisabethae filiarum Alexii Thurzo super totali Castro Scepusiensi ac oppidis et villis Ejusdem Anno 1544 cc. Eredeti okmány a szepesi káptalan országos levéltárában), mindazáltal, mint látni fogjuk, elvették a két leánytól ezen hagyatékot.

a Ferdinanddal kötött szerződés feltételeinek egyikét sem tartotta meg

1556-ban János Zsigmondot Erdélyben Magyarország királyának kiáltották ki. Izabellának egyik hűvágya volt fiának, a 17 éves János Zsigmondnak, egybekelése I. Ferdinand leányával, úgy akarván a közte és Ferdinand közt fennálló viszálynak véget vetni, ezen terv idejében súlyos betegség lepte meg s meghalt Belgrádban 1559-ben.

János Zsigmond, ki királyi címet viselt, I. Ferdinandnak 1564-ban bekövetkezett halála után változó szerencsével folytatta a háborút Miksa ellen, míg végre 1570-ben egyezsége léptek. Egy évvel ezután János Zsigmond sirba szállt, és vele kihalt a Szapolyay-vágy a mint másképen is nevezték, a Deák-család férfiága. A Szapolyay-ház Zsigmond alatt kezdett emelkedni, János és Mátyás alatt a legfőbb méltóságokig jutott és dús vagyon birtokában csaknem két századig virágzott.

A Szapolyay-család Horvátországból ered. Szapolyay István fiai, János és Imre, rendkívüli gyorsasággal emelkedtek tekintélyben, befolyás- és gazdagságban. A Szepességen kívül, mint Schwendtner állítja (Schwendtner T. II. P. 711), 70 vára volt. Lehotzky szerint (Stemathographia II. 436—443 old.) 39 vára és 20 városa volt a Szapolyay-családnak csak Magyarországon, nem számítva az erdélyi birtokokat. (Böv. I. An. Scep. P. IV. 1-45).

1545—1548 Bethlenfalvi Thurzó János, Elek testvére és minden javainak örököse.

János idejének legnagyobb részét Siléziában tölté, hol nagy birtokai voltak. A vár alparancsnokává Bornemisza Miklóst tette, de csak hét év múlva juthatott a vár birtokába, mivel Báthory András¹⁾ Thurzó János leányát bírta nőül, annak birtoklását kérdésessé tette, míg végre Thurzó I. Ferdinandhoz intézett kérelem folytán megkapta és 1550 máj. 8-án maga és testvérei, Bernát s az ifjabb György, részére átvette Báthory András meghagyásából Zolnok Benedek, akkori várparancsnok, és Ketzler Ferencz várnagytól²⁾.

Egy okmányból, melyet Thurzó János 1556. június 20-án Szepesvárbán állított ki, világos, hogy alatta a vár hadi szerkekben és felszerelésben nagy hiányt szenvedett³⁾.

Az illető okmány szó szerint így hangzik: „Ich Hanns Thurzó von Bethlehemsdorff, Graff am Czips, freyher auf Boynitz etc.. Verkehne mit diesem Brieff vor mich, meine

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 225. old

²⁾ Anal. Scep. P. I. 46. old., és Resignatio terrarum arabilium per familiares magnifici Domini Andreae de Báthory Varalliensibus 1550. Eredeti okmány a szepes-váraljai városi levéltárban.

³⁾ Anal. Scep. P. I. 97. old.

Erben, und Erbnemen, das wir die Ersamen Namhaftigen Weisen Herrn Richter' und Roth der kuniglichen Stadt Leutsch, erstlich im tausendem fünfhundertem und fünfzigsten Jor, wie ich dieses Schloss gantz wüste und Lehr an proviandt geschütz und Munition eingenommen, zue meiner Notturfft und Brauch gelehren haben ein Falckonetel mit einem Sawkopff und tze Scharffetinel ohne Kugel. Czum ander in diesem tausenden fünfhundertem und sechs und funftzigsten Jor in dem unfriedt tze Beschtzung dieses Hauses wider den Bebeck und andere Rebelles und Feinde Römischer Kays. Majestät unsers aller genedigsten Hern wiederumb aff mein anlangen gelihen haben tze Falckenetel tzimlicher grösse tzen Doppelhoken vier Sturmhoken und acht Czentner grob pulver minus 22 Pfd. und ein und dreitzig Eysern Kugeln, zue dem letzten tze Falckeneteln gehorende Sölchsgeschütz Kugel und Pulver vorsehe, und gebe ich vor mich meine Erben und Erbnemen obgedachten Herrn Richter und Roth der Stadt Lewtsch volkomlich on allen Schaden zue guten danck wieder zuestellen und über antuorten (und im Fall, do Gott von sey) so etwann ein Schaden oder vorwarlosung an gemelten geschütze und pulver geschehe, das ich es ihnen nicht gar oder gantzlich Wiederumb zue stellen konde, so verpflichte ich mich vor mich, meine Erben und Erbnemen sintemal es ihnen sowol tze guth als mir geschehen ist, mit ihnen dem Richter und Roth in billicher Schatzung obgemeldeter Sthuck und Munition zue vortragen, und sie betzalen und genugsam vergnügen ausmeinen gütern wo sie gelegen. — Czu mehrer Sicherheit hab ich diese meine obligation mit gutten Roth und wissen meinen getrawen Diener der Edlen Cristoff Pothurnyai häubtmanns, Erasmi Windeck Rentmeisters, Alexandri Répfcher Stalmeisters und Bernhardi Schwob unther Burggraffes gestellet und brieflich verfassen lassen welchen brief ich mit meinen gewohlichen petschir verfertiget und mit eigner hand unterschrieben. Geschen und geben auf Zipserhaus den XX. Junii Im MDLVI. Jor“.

Thurzó alatt bizonyos P a v s c h n e r volt a vár parancsnoka, igen kegyetlen ember, ki, amint látszik, feladatául tűzte ki, hogy a vár egyes alattvalóit zsarolásokkal nyugtalanítsa. Különösen a lelkészek voltak kitéve határtalan birtokvágyának. Pavschner egy alkalommal fegyveres néppel szállotta meg a zsákóczi, más néven eisdorfi paplakot, kivettette abból fegyvereseivel a 80 éves lelkészt, ki közel 33 évig viselte ott a lelkészi hivatalt; azután kicséptette az említett lelkésznek minden termését, elvette 200 fillérjét készpénzben és kirabolta egészen a paplakot. Ezen és más kegyetlenségeiért a XXIV

szepesi város bevádolta a szepesi prépostnál, a XIII város lelkészei pedig a lengyel királynál¹⁾).

Míg Báthory és Thurzó a vár birtokáért versengtek, az alatt egy ezer időben híres rabló Scharschko, kassai születésű, ki a versengések közt készséggel állott a legtöbbet fizetőnek szolgálatába, Szepesvárra vetette szemét. A várban található gazdag kincsek ingerlék rabló vágyát. A várórség néhány emberével megismerkedett és miután némi kecsgetésekkel bizalmukat megnyertnek vélte, felfedezte előttök szándékát a vár kirablását illetőleg. Szándékának végrehajtására apr. 27-ének éjszakáját jelölte ki 1543-ban.

Meg lett beszélve, hogy őt társaival együtt kötélén felhuzzák és egy meghatározott ablakon a várba bocsátják.

Azonban a katonák, kik, hogy a rablót elfogják, színleg meghagyták magokat vesztegetni, megmaradtak hűségükben.

Mindent felfedeztek előljáróiknak Pavschner György és Bőrnemisza Miklós várparancsnoknak. Mindketten örültek a felfedezésnek és készültek a vakmerő rabló fogadására.

A meghatározott éjjel 10 órakor valóban megjelentek a rablók a vár alatt Scharschko vezetése alatt. Az adott jelre egyiket a másik után húzták fel a kötélén.

Tizennyolczán voltak már fent és most Scharschkón volt a sor. Megjelent az ablaknyílásnál és megrémült, midőn a sok katonát látta s a köztök halkán ugyan, de érthetően kiejtett szavakat hallotta: ez Scharschko.

Látta, hogy el van árúlva, lábaival tehát a falnak támaszkodott és vonakodott belépni. Ezen szoróltságában teli torokkal kiáltá: ereszsziek le vissza. A kiáltásra előugrik a várkatonák közül egy az ablakhoz és kardjának egy vágásával ketté metszi a kötelet, mire Scharschko hátra esik és nyakát szegi.

De a várban most rémítő mészárlás keletkezett, a tizennyolcz felhuzott rabló még nem volt lefegyverezve, ezek védelemre keltek a közel száz főnyi várórséggel szemben. Mint erős és rendkívül vakmerő férfiak, kik vesztüket kikerülhetetlennek látták, vitézül harcoltak, kiszorították a katonákat a vár felső részéből egészen a második várkapuig, és már-már győzők leendettek, ha, a kezdetben sötétségben és a legnagyobb zavarban folyt ütközetnek nem vet véget a meggyúladt löporonny felrobbanása. Hét rabló agyonütöttet, kettő a vár fokáról letaszított és nyolcz fogságba került.

A vár főparancsnoka, Pavschner, kiről mellékesen legyen

¹⁾ Anal. Scep. P. II. 232. old. A Thurzókat illetőleg: „Történelmi tanulmányok, írta ifjabb Kubinyi Miklós 1872.

megjegyezve, csak négy évig volt varnagy, többekkel együtt légből repült és testét több napi keresés után sem találták meg ¹⁾).

Moler, esperes és lőcsei lelkész, szerint sok keresés után végre áldozó csütörtökön megtalálták a hullát teljes fegyverzetben a falon fekve a kis víztartónál (helyrajzi térkép 24. sz.) egészen kővel elborítva; május 3-án (1543) Lőcsére vitték, hol el is temettetett. (Lásd történelmi szelvények Babura Lászlótól. Magyar Állam 1881. máj. 12.)

1559—1583 Bethlenfalyi Thurzó Szaniszló.

Mint elődei alatt, úgy alatta is kitört a viszálykodás közte és Thurzó Elek leányai között a várjavak birtoklása felett. Jogérvényes bizonyítékok hiányában Thurzó Elek leányai követelésükkel elutasítottak és Szaniszló valamint utódai a vár birtokában meghagytak.

Köztudomású, hogy Thurzó Szaniszló egyik legbuzgóbb híve volt a reformációnak. Ez azonban nem akadályozta bíróságát, és az zaklatta azon lelkészeket is, ki az új tannak hívei voltak. Egy alkalommal a XI. város lelkészeinek tizedét a földeken elvétette és saját csüreibbe vitette. Hasonló erőszakoskodást követett el már előbb Lomnitzky, ki mint lublói várkapitány, 1554. a XIII. városi lelkészek tizedének felét vétette el. (Matr. Moler 450. Wagner Pars II. 257. old.)

Azillésfalvi lelkészt, mivel sz. Miklós képét a főoltárról levette és mással takarta le, érzékenyen büntette meg Thurzó Szaniszló.

Miután Szaniszló 20 évig ura volt a várnak és kormányozta a megyét, külföldre ment és 1583-ban szülőhelyén Augsburgban meghalt ²⁾).

Szaniszló alatt 1573-ban bizonyos Ripscher Sándor volt várkapitány, igen nyers férfiú, ki ifjú korát lovak és kutyák idomításával töltte el. Ezen ember telhetetlenül zsarolta a XI. városi lelkészeket ³⁾).

1584—1594 II. Bethlenfalvi Thurzó Elek. Az általános félelem következtében, hogy a törökök Magyarországra törnek és valószínűleg a Szepességet is meglátogatják, 1588-ban elhatározta Szepesmegye: azon esetre, ha törökök elleni felkelés szükségessé válnék, az adófizetők nem „viritim“, hanem minden „porta“ után csak két fegyverrel tartoznak járúlni a felkeléshez, mivel igen sok a férfiak közt a gyenge és öreg. ellenben a bányavárosok, Thurzó, Salm és a Máriássyak alatt-

- ¹⁾ Geschichtliche Darstellung des Zipser Schlosses und des Zipser Domkapitels nebst der dortigen Cathedral-Kirche zum H. Martin von J. Melzer; továbbá Anal. Scep, P. II. 236. old.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 225. old.

³⁾ Matric. Moler 530. old.

valói, mivel a veszélyhez közelebb állanak. viritim tartoznak felkelni.

Elek kieszközölte Rudolf királynál, hogy a megye új pecsétet használhasson következő felirattal. „Sigillum Comitatus Scepusiensis 1593“, heraldikai jelvénye pedig a megye négy nevezetesebb nemesi családjainak címereiből vétessenek. Ezek: az egyszarvú a Thurzó, az orószlán a Tököly, a kecskebak a Berzeviczy és a lilium a Dráveczky családé. Az utóbbi címertani jelvény állítólag egy faágat jelképez és a Garga vagy másképen Görgey család jelvénye.

A megye régi pecsétje négy részre volt osztva, mint a megye négy járásra ugyanannyi szolgabíróval, a járási pecséten két betű volt külön mindegyiken: „S. E. — P. U. — S. I. — U. M.“¹⁾

Elek meghalt 1549. márczius 5-én és Lőcsén temetett el.*)

1594—1603. II. Bethenfalvi Thurzó Szaniszló.

Atyja halála után Szaniszló vette át a megye vezetését²⁾. Rémitő idők következtek ezután hazánkra. 1599-ben a tatárok törtek be Alsó- és Felső-Magyarországba, elpusztítottak 150 helységet és sok lakost hurczoltak fogságra.

November és deczember hóban Bocskay hajdui jelentek meg a Szepességen, borzasztó kegyetlenségeket vivén végbe, míg végre a szepesi lakosok felkeltek ellenök és kiűzték őket.

1600-ban ismét megjelentek a hajdúk és több helységet kifosztottak. Erre irtóztató éhség következett, utána döghalál, melyek sok ezer embert öltek meg.³⁾

Szaniszló 1603-ban önkényt lépett vissza a megye kormányzásától.

1603—1614 Thurzó Kristóf Szepes- és Sárosmegyék főispánja.

Bocskay István, erdélyi fejedelem, azon felszólítással, hogy az ország megsértett jogait és szabadalmait és az elnyomott protestánsokat akarja megboszúlni, kitűzvén a felkelés zászlóját, nagy zavart idézett elő az országban. Rudolf király a rohamosan terjedő felkelés elnyomására elküldé ugyan Barbiano Belgiojoso gróftot fegyveres haddal az országba, de ez

¹⁾ Anal. Scepus. P. III. 226. old. Bél in Podromo Regni Hungariae antiquae et novae 84. old. és Bohus György P. I. Scepusii Gener. C. III.

²⁾ **Jegyzet.** Alatta 1584. jun. 15-én hozott a megye határozatot a Gergely-féle naptár ellen. Anal. Scepus. P. I. 30. old.

³⁾ Anal. Scepus. P. III. 227. old.

³⁾ 1600-ban a Szepességen rendkívüli drágaság uralkodott: egy mérő buza ára 420, rozs 350, árpa 300, zab 125, korpa 100, kása 125, tengeri 200 dénár volt. (Lásd Genersich Merkwürdigkeiten der kön. Freistadt Kesmark P. I. K. 310. old., továbbá Anal. Scepus. P. II. 19. old. sat.)

Diószeg mellett Biharmegyében érzékeny vereséget szenvedett Bocskay hadaitól. Belgiojoso ennek következtében nejjével együtt a szepesi várba menekült, hová Lippay Balázs, Bocskay hadainak fővezére, Tharjány Demeter kaptányt küldte utána, ki október elején meg is jelent a Szepességen és azzal kezdte meg működését a császári hadak ellen, hogy okt. 15-én a káptalant kifosztotta és felgyújtotta.

1604 okt. 9-én Tharjány körülfalta a szepesi várat néhány száz hajdúval.

Miután négy héten át hiába lövette és ismételve ostromolta a várat, de az ostromot Thurzó Kristóf győzelmesen mindig visszaverte, Tharjány Demeter visszavonult, mert érté- sére esett, hogy Basta tábornok a szorongatott Belgiojoso segélyére közlekedik. Okt. 8-án Tharjány felhagyott az ostrom- mal és Sárosmegyén át Kassára vonult, elvesztvén több embert és néhány ágyút, méléket a löcseiektől elvett¹⁾.

Nemsokára ezután Thurzó 1605-ben Bocskayhoz pártolt. Általában Thurzó ingatag jellemű volt, majd a királylyal, majd Bocskayval tartott*).

Thurzó meghalt 1614. ápr. 7-én és ugyanazon év május 26-án Lőcsén eltemettetett²⁾.

1614—1625 II. Thurzó Szaniszló másodszer Szepes- megye főispánja; a mosonyi országgyűlésen az ország ná- dorává választatott.

Szaniszló nagyon elősegítette, hogy II. Ferdinand és Bethlen Gábor között a béke Nikolsburgban 1621-ben létre jött.

Thurzó 1624 szept. 3-án kieszközölte Ferdinand királytól Szepesmegye részére a jogot,* hogy veres pecsétet használ- hasson az eddig gyakorlatban volt zöld helyett³⁾.

Szaniszló⁴⁾ 1624 június 29-én halt meg és 1625. jan. 12-én eltemettetett a szt. Jakab templomban Lőcsén⁴⁾.

¹⁾ Anal. Scepus. P. III. 228.

²⁾ Anal. Scepus. P. II. 22 és P. IV. 128.

³⁾ **Jegyzet.** 1613-ban állítottatott fel az első papírmalom a Szepességen, Teplicskán, illetőleg Magyarországon Spillenbergről löcsei orvos által. (Anal. Scepus. P. II. 22.)

⁴⁾ Anal. Scepus. P. III. 230.

⁵⁾ **Jegyzet.** Szaniszló életének utolsó két évében rendkívül nyomasztók voltak a körülmények a Szepességen. 1622-ben iszonyú pestis dühöngött, mely az emberek ezreit pusztította el; erre nagy drágaság következett. Egy köböl búza ára 4 frt; egy köböl rozs 3 frt. 50. denár; árpa 3 frt; zab 2 frt; egy font borjú- vagy sertés-hús 10, egy iteze bor 50, egy pint sör 6 régi denár; a szegények a mogyorófa rügyeit őrölték, korpá közé vegyítet- ték és kenyeret készítettek belőle. (Lásd Anal. Scepus. P. II. 23.)

⁶⁾ Matricula Golez 331, eredeti okmány a szepesi káptalan levél- tárában.

1625—1627 III. Szaniszló, az előbbinek fia, 1625 június. 7-én főispáni hivatalába ünnepélyesen beiktattatott s 1627 decz. 24-én meghalt¹⁾

1628—1635. Thurzó Ádám, III. Szaniszló ifjabb testvére, meghalt 1635 nov. 13-án.

1635—1636. I. Thurzó Mihály, a család utolsó férfi sarjadéka. Meghalt aug. 11-én 1636*).

Mihály javai, melyeknek értékét két millióra becsülték, visszaestek a koronára.

A Thurzó-család számos női tagja, II. Ferdinand király rendeleténél fogva, a törvényes részt kapta a birtok-tömegből, a többi birtok pedig időközönként a haza és király körül érdemeket szerzett férfiak megjutalmazására fordítottatott²⁾

1638—1662. III. Csáky István gróf, Szepesmegye örökös főispánja.

II. Ferdinandot, ki 1637-ben halt meg, fia III. Ferdinand követte az uralkodásban.

I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem, támogatva a svéd protestansoktól, 20.000 emberrel betört Magyarországra. Ezen felkelésnek véget vetett a linczi béke. Később a westphali béke adott nyugalmat a sokat zaklatott országoknak.

III. Ferdinand idejében a vallási és politikai zavarok között kitűnt egy férfiú, Csáky István, mint a Habsburgház hű fámásza. Egyenlő állhatatossággal küzdött úgy a törökök, mint Rákóczy ellen.

Istvánnak már 24 éves korában tekintélyes férfiúnak kellett lennie, mert már Kolozsmegye főispánja volt Erdélyben. Bethlen Gábor halála után, még csak 27 éves, közel kilátásai voltak, hogy Erdély fejedelmévé választják.

Szendrőre Borsodmegyébe vonult vissza. Elismeréseül éfdemeinek, melyeket mint alattvaló és kipróbált katona szerzett, Csáky István gróf de Keresztszegh (Keres-Szeghi), Csáky

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 232.

*) Thurzó Mihály fia volt Kristófnak, ki 1614 ápr. 7-én mint protestáns halt meg. Az özvegy Erdődy Zsuzsanna Káldi Mártont, testvérét Györgynek, ki a szt. írást magyarra fordítá, több jesuitával együtt meghívta a Szepességre. — Erdődy Zsuzsanna a várban újra behozta a katolikus isteni tisztet, ezen hitben nevelte gyermekeit is. Alatta lettek Zsegra, Mindszent, Dubrava, Polyanócz és Domanyócz ismét katolikus községek. Meghalt 1636. (Lásd Molnár István könyvház VI. 39. szakasz és XIV., továbbá Knauz történ. II. 366).

²⁾ Többet a Thurzó-családról: Árva vára, történelmi tanulmány, írta ifj. Kubinyi M. Pest 1872. Anal. Scep. P. I.—III. Supl. Anal. Bárdossy P. I. Matricula Golcz. Monumenta Hungariae Archaeologica vol III. P. II. Budapest. 1878 stb. Leber: Die Ritterburgen, Rauchebeck, Scharfeneck und Rauchenstein. Wien 1814.

Istvánnak és Wesselényi Annának fia, 1638 márczius 25-én a szepesi várat kapta a hozzátartozó birtokokkal és az örökös főispáni méltósággal. A vár és javak háborítatlan birtokába csak a zavarok lecsillapulása után juthatott. 1640-ben István már a szepesi várban lakott ¹⁾).

Az adománylevélben, mely által III. Ferdinand 1651-ben Csáky Istvánt a részére már előbb adományozott vár és a hozzátartozó javak birtokában megerősíti, egyenként soroltatnak fel érdemei. Többek közt felemlíti az adománylevél, hogy István Szendrőnél a törökök ellen hősiesen harczolt, hogy a Rákóczy György által támasztott fölkelés alkalmával a lengyel sereg számára, melyet Ferdinándnak toboroztak, 18.000 forintot, továbbá a Rákóczy felkelés egész ideje alatt a szepesi várban levő katonaságnak 6000 frtot és az Ulászló lengyel királyhoz küldött követség költségeire 10.000 forintot költött stb.

Miután 24 évig kormányozta István Szepesmegyét, meghalt 1662 november havában.

Első házasságából Forgách Évával, valamint a másodikból Perényi Máriával több gyermeket hagyott hátra. Harmadik házassága Mindszenti Krisztinával gyermektelen maradt ²⁾).

1663—1670. Keresztszeghy gróf Csáky Ferencz, III. Istvánnak fia, Szepesmegye főispánja, 1663. jun. 25-én foglalta el főispáni méltóságát.

Ferencz csaknem egész életét a hadi pályának szentelé, és a felsőmagyarországi hadak kapitánya lett. Egy ideig a kassai praefectura kormányzója is volt. Szentmihályi Czobor Erzsébettel való házasságából egy István nevű fiút hagyott hátra.

A békekötés, melyet a magyarok megkérdezése nélkül Lipót követe a török vezérrel a vasvári tábörban kötött, nagy elégtelenséget idézett elő a nemzetben. Az elégtelenség élére a nádor Wesselényi állott.

Csáky Ferencz meghalt Kassán 1670 nov. 17-én 46 éves korában ³⁾).

1671-ben, tehát halála után, a pozsonyi „Judicium delegatum“ Csáky Ferenczet mint a Wesselényi-féle összeesküvés részesét javaitól megfosztotta. minek következtében mindazon birtokok, melyek a kiskorú Istvánt illették volna, elkoboztattak.

Csak 1682-ben csere útján, mely szerint a kincstár Szomolnokot és tartozékait kapta, adattak vissza a többi

¹⁾ Száz. 1872. 626—636 és 1873. 407—434. old

²⁾ Anal. Scep. P. III. 233.

³⁾ Anal. Scep. P. III. 235.

birtokok a családnak. (Lásd bővebben: Archivum familiae Csáky, a löcsei levéltárban az 1670—71. évről. Századok 1872. 528. és 529. old.)

1671—1699. IV. Csáky István de Keresztszegh, Szepes- és Beregmegye főispánja és országbiró, Ferencznek testvére.

István nem annyira a polgári, mint inkább a hadi ügyekkel foglalkozott, élénk részt vett a Tökoly és a törökök elleni hadjáratokban.

Tökoly 1682. nov. 22-én Kassáról 10.000 emberrel érkezett Lőcsére. A következő évben, február 21-én Késmárkra tette át udvartartását, de márczius 7-én ismét Lőcsére; április 30-án pedig Munkácsra vonult.

Tökolynek és jelentékeny hadi erejének jelenléte azt eredményezték, hogy az egész Szepesség alávette magát hatalmának. Máj. 4-én megadta magát Dunaveczi vára, legtovább állott ellen Szepesvár¹⁾).

Nem kevésbé tűnt ki István a törökök elleni háborúban is, kik tudvalevőleg Buda mellett érzékeny vereséget szenvedvén kénytelenek voltak kivonulni a városból, melyet 145 évig bírtak.

Érdemeinek elismeréséül Lipót király IV. Istvánt országbiróvá, kiváló hadi tetteiért pedig, melyeket Bécs előtt vitt véghöz, midőn azt a törökök ostromolták, Felső-Magyarország hadainak főkapitányává tette. Ezen méltóságot megtartotta István 1699 decz. 4-én bekövetkezett haláláig²⁾).

II. gróf Csáky Mihály, Szepesmegye örökös főispánja 1700—?.

A Rákóczy-féle mozgalmak idejében Mihály ellátta a szükséges hadi szerekkel Szepesvárat és védelmezte azt vitézül Rákóczy hadai ellen.

Midőn azonban a várba lőtt ágyugolyók az egyetlen kutat szétrombolták és a várbeliek ennek következtében nagy hiányt szenvedtek vízben, a vár osztrák származású parancsnokának tudtával alkudozásokba bocsátkozott Rákóczy hadaival. De mielőtt az alkudozás eredményhez jutott volna, eltávozott a várból, Rákóczy hadaihoz csatlakozott s később a hazából is kibujdosott³⁾).

Csáky Zsigmond gróf, Szepesmegye örökös főispánja és Abaujmegye főispánja. Mely évben vette át a megye kormányát, nem tudjuk.

¹⁾ Genersich: Merkwürdigk. d. k. F. Késmark. I. Theil pag. 517.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 235. old

³⁾ Anal. Scep. P. III. 236. old.

Zsigmond elnöke volt a kassai úgy nevezett „Neo acquisitica“ bizottságnak is, megbízást nyert a királytól a katolikusok és a többi felekezetek közötti viszályok kiegyenlítésére, s végre az ország határainak ki-gazítására a lengyel határszéleñ.

Meghalt 1738. június havában ¹⁾).

II. Rákóczy Ferencz, a magyar felkelők által vezérül választatván, XIV. Lajos francia királylyal összeköttetésbe lépett.

Longueval francia kapitány azonban, kit Rákóczy levelekkel XIV. Lajoshoz küldött, elárulta, minek következtében 1701-ben Sáros várában, társaival Szirmayval és Vay Ádámmal elfogatott és a bécs-ujhelyi börtönbe vettetett. Innét öt havi fogság után 1701. nov. 7. és 8. közti éjjel sikerült megszöknie neje segítségével, mire Bercsényihez és társaihoz menekült Lengyelországba, hová ezek Rákóczy elfogatása után szintén menekültek, s ott az elégületlenek élére állott.

1703-ban Rákóczy megjelent Magyarországon, s csak hamar hozzá csatlakozott a császári tiszt Öcskay; később megérkezett Lengyelországból Bercsényi és elfoglalta Késmárkot és Lőcsét.

A beregmegyei orosz nép volt az első, mely Rákóczy zászlóihoz szegődött.

A felkelők elnyomására Károlyi Sándor, szatmári főispán, küldetett ki, kinek sikerült is 1703-ban június 7-én az orosz felkelőket Dolhánál megverni, de nem megsemmisíteni.

Csáky Mihály, ki az említett csatában a felkelők ellen harczolt, ezután a szepesi várba jött és nagyobb biztonság okáért császári katonaságot vett maga mellé. Váratlanul jelentek meg egy napon a felkelők a vár előtt. Miután azonban fegyverrel nem tudtak semmire jutni, ravaszsághoz nyúltak.

Megvesztegették Trencsényi Mátyást, a várparancsnok egyik szolgáját. Horváth szerint pedig a vár urának szolgáját, hogy a várat Rákóczy híveinek feladja, mely célra a következő eszközökhöz fordúlt.

Trencsényi jó adag sót oldott fel vízben, azt a várparancsnok szemébe önté, erre megtámadta kardjával valamint nejét, ki segítségére sietett. Az ezalatt bekövetkezett zavarban hatalmába ejté a vár kulcsait, elzárta a szobát, a felkelőkhöz sietett, kik a vár előtt táboroztak és átadta nekik a vár kulcsait.

Ezen körülmény oly rémületet idézett elő az őrségnél, hogy az néhány nap múlva megadta magát, mire a várparancsnok a feltételek szerint katonáival és két ágyúval Lengyelországba vonúlt.

¹⁾ Anal. Seep. P. III. 236. old.

Így a vár 1703. auguszt. 20-án Rákóczy híveinek kezére került. Ily módon adja elő a legtöbb történetíró Szepesvár elfoglalását (Lásd Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder. pag. 226. Magyarország történelme Horváth Mihálytól. Budapest 1873. 319. old.)

A vár átadása után Csáky Rákóczy pártjához állott s később sógorának, Bercsényi Miklósnak, ajánlására tábornok lett. A felkelés elnyomása után Lengyelországba vonult, meghalt 1757-ben Rodostóban 81 éves korában, mint a magyar száműzöttek feje¹⁾.

Testvérei, Zsigmond tárnok és Imre főispán és bibornok ismételve kértek számára kegyelmet III. Károlynál, de eredménytelenül. 1723-ban megengedte a császár, hogy Mihály özvegye és négy gyermeke visszatérhessenek a számkivetésből, a bibornok a kluknói kastélyt jelölte ki az özvegynek és gyermekeinek tartózkodási helyül és gondoskodott a gyermekek neveléséről. Az elkobzott javakat mindamelllett nem nyerték vissza a gyermekek. 1729-ben az árvák, Krisztina, István, Constantia és Imre, atyjuk megkegyelmeztetéseért folyamodtak III. Károlyhoz e szavakkal: „miseris orphanis patrem, quem Deus et natura dedit, infelix reatus autem avulsit, denuo velut redivivum clementissime dare et donare dignetur“. (Kegyeskedjék a szerencsétlen árváknak az atyát, a kit Isten és természet adott nekik, de szerencsétlen vád tőlük elragadt, mint újra élő nagy irgalmasan visszaadni és ajándékozni.)

Mihály mégsem láthatta övéit haláláig soha. A család férfiága benne Magyarországon kihalt. (Száz. 1875. 95. old. stb.) Maradékai mindamelllett élnek Oroszországban, azok egyike 1849-ben mint magasrangú katona az orosz hadseregben harczolt a magyarok ellen.

Szepesvár eleste után a konfoederáltak hatalma oly gyorsan emelkedett, hogy 1706 augusztus havában elfoglalták Esztergomot. Ugyanazon év október havában azonban Stahremberg, császári tábornok, elfoglalta Esztergomot Bonafous francia ezredestől. Rákóczy azért szemrehányásokat tett az ezredesnek, de ez az egész bajt Bercsényi Miklósrá és Forgách Simonra hárította, mivel nem segítették kellő időben. A fejedelem ennek következtében elfogatta Forgách Simont és mint foglyot Szepesvárra kísértette. Ezen elviselhetetlen helyzetéből minden áron menekülni kívánt Forgách.

Titokban Lubomirszkyval, a lengyeleknek elzálogosított XVI. szepesi város kapitányával, lépett érintkezésbe, s midőn az eredményhez nem vezetett, kétségbe esett eszközhöz nyúlt

¹⁾ Századok 1873. 9—10. old.

egy napon t. i. kötél segítségével leereszkedett a várból, de a kötél elszakadt. Forgách lezuhant a mélységbe és lábát törte. — Segélykiáltására visszavitték a várba és innen a munkácsi börtönbe.

Azon időközben, míg Szepesvár Rákóczy birtokában volt (1703. aug. 20-ától 1710. jul. 13-áig), nem történt semmi nevezetes esemény a várban. 1706-ban Szentiványi Ádám volt a várparancsnok. Ugyan ezen időben a kassai pénzverő készülékei megőrzés végett Szepesvárba hozattak. 1707. szept. 3-án Lóczy András várparancsnok a lőcsejektől kőműveseket kér a vár falainak kijavítása végett. 1710-ben az öreg Görgey János volt a vár parancsnoka. Midőn Andrassy István, Rákóczynak egyik tábornoka, Lőcsét a császáriaknak átadta, megjelent Szepesvár alatt is és Görgeyt felszólította, hogy a császáriakhoz álljon, mire Görgey azzal felelt, hogy ágyúkkal kergeti el Andrassyt, ha azonnal nem távozik. Hasonló sors érte Andrassyt Kraszna-Horka alatt, hol testvére volt a várparancsnok, és Muránynál.

A szerencse csillaga, mely kezdetben II. Rákóczy Ferencznek annyira kedvezett, csakhamar lehanyatlott a vaskerti csata után Nógrádmegyében 1710. jan. 22-én, mely csatavesztéssel hatalma is alásülyedt.

Heister tábornok ellen, majd midőn ettől a fővezérség elvételét, Pálffy János ellen nem tarthatta magát Rákóczy, egyik várost a másik után veszítvén el, végre Sáros-Patakra vonult.

Mint említettük, 1710 febr. 13-án Andrassy István, Rákóczy hadainak fővezére a Szepességen, átadta Lőcse városát a császári tábornoknak. Löffelholznak, kinek neje magyar volt, t. i. Absolon Dániel, Tököly Imre kancellárjának özvegye.

Ezen nőnek ármányai és Andrassy kedvesének hozzájárulása által sikerült Andrassyt a császáriaknak megnyerni, úgy hogy az őrség nagyobb részével Löffelholzhoz ment át.

Czelder Orbán, ki az átadást erősen ellenezte, Késmárkra börtönbe került. Ezzel Lőcse három havi hősies védelem után a császáriak kezébe jutott.

Négy hónap mulva, 1710. július 13-án vérontás nélkül foglalta el Hartleben császári tábornok Szepesvárat, az őrség pedig teljes amnestiát kapott. Ez idő óta Szepesvár szerepe megszűnik a történelemben.

I. József békét akart kötni Rákóczy Ferenczcel; teljes amnestiával és összes javainak visszaadásával kínálta meg, de Rákóczy az önkényes számkivetést eleibe tette ezen ajánlatnak és Lembergbe költözött.

Mielőtt az országból távozott volna, Munkács védelmét Forgách Simonra bízta, ki azt nemsokára a császáriaknak adta át.

Összes hadainak parancsnokságával Károlyi Sándort bízta meg, ki 1711-ben Szatmáron megköté I. Józseffel a békét.

A szatmári béke óta senki sem támadta meg többé Szepesvárat.

1738—1741. II. gróf Csáky György, Mihálynak és Zsigmondnak testvére, Szepesmegye örökös főispánja. György kiváló hadvezér volt, ki a törökök és francziák elleni háborúkban tüntette ki magát. Midőn Mária Terézia trónra lépett, a Tiszán innen Csáky György bízott meg a hadak toborzásával és vezérletével.

Meghalt mint tábornok 1741. nov. 25-én ¹⁾.

1742—1757. VI. gróf Cák y Miklós, Istvánnak harmadik házasságából, Barkóczy Máriától 1698-ban született fia, Szepesmegye örökös főispánja.

Miklós a papi pályára lépett, nagyváradai püspök lett és mint ilyen tizenöt éven át kormányozta Szepesmegyét, időközben kalocsai érsek s végre az ország primása lett.

Meghalt 1757, május 31-én Pozsonyban, hol tetemei alámizsnás szent János kápolnájában nyugsznak ²⁾.

1757—1795. gróf Csáky Nepomuk János szepesi örökös főispán.

Alatta csatoltattak vissza az anyaországhoz a XIII. illetőleg a XVI. szepesi városok, melyeket 1412-ben Zsigmond király Lengyelországnak elzálogosított 37.000 lengyel garasért „sexagenorum latorum grossorum, Bohemicalis monetae“.

1772. nov. 4. illetőleg 10-én a lublói uradalommal együtt alakított „a XVI. szepesi város kerülete“ saját közigazgatással és megmaradt egészen 1850-ig, a forradalom után az absolut kormány uralma alatt a megyébe kebeleztetett, az 1861. provisorium idejében helyre állított, de 1876 okt. havában ismét Szepesmegyébe kebeleztetett.

János 38 évig volt Szepesmegye főispánja, bele értve a 9 évet (1780—1789), mely idő alatt minden hivatalos működése a kormány részéről fel volt függesztve.

II. József császár több megyét egy kormányzási kerületbe egyesített, melynek élén állott a kerületi főispán; Szepesmegye az öt megyéből álló kassai kerülethez tartozott és Szentiványi József volt főispánja.

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 237. old.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 237. old.

1796—1799 gróf Csáky József Szepesmegye főispánja és alkanczellár.

1800—1806 gróf Csáky Antal.

1807—1825 gróf Csáky Manó, valóságos bels. titkos tanácsos.

1827—1829 gróf Csáky István.

1830—1845 gróf Csáky Károly.

1846—1848 gróf Csáky Tivadar.

1848—1849 gróf Csáky László, ki az 1848-ki események következtében külföldre menekült 1849-ben.

1849 után megye-főnökök kormányozták a megyéket, az átmeneti időszakban Máriássy Ádám volt az első. Midőn a közigazgatás szervezése befejeztetett, Kray Miksa állott a megye élén, őt követte lovag Szymianovsky Miksa.

1860 október 20-án helyreállítván részben a 1848-ki alkotmány, gróf Csáky Gusztáv neveztetett ki szepesi főispánnak és decz. 11-én hivatalába iktattatott.

Az ismét behozott provisorium idejében az említett főispán egész tisztikarával lemondott, utána először báró Barkóczy Ferencz, majd Farkasfalvi Mauksch Norbert kormányozta a megyét mint főispáni administrator¹⁾.

1867. április 11-én iktattatott főispáni hivatalába gróf Csáky Albin és ő vezeti ezen idő óta a megye ügyeit. Később kineveztetett Sárosmegye főispánjává is, ez utóbbi állásától azonban 1880-ban visszalépett.

¹⁾ L. Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder 43—44.

I.

Szepeshely ¹⁾. (Káptalan).

Németből *Hradszky József* után fordította *Mortenson Ede*.

A helység magyarul Szepesi-Káptalannak is nevezetik; latin neve Capitulum Scepusiense vagy röviden Scepusium; németül Zipser Kapitel s tótul Spišska Kapitula. A törvény értelmében egyházi s közigazgatási tekintetben bekebelezett helység 190 lakossal. Eredetileg Almás határához tartozott ²⁾; Mária Terézia (1776) a szepesi káptalani templomot székes-egyházzá emelvén, Szepeshely „oppidum“, Szepesváralja pedig püspöki város lett.

Dombon fekszik, 493 m. magasságban a tenger színe felett. A lakások a kertekkel együtt falakkal vannak körülvéve, melyek a helység minden épületét körülzárják. A körfal három év alatt épült fel (1662—1665) ³⁾.

Két nagyobb kapun át lehet bejutni, melyek közül az egyik az említett körfal keleti, a másik pedig délnyugati homlokzatán van. Ezenkívül közvetlenül a püspöki palota mellett van egy kis kapu is a gyalogosok számára. Ez és a keleti, Szepesváralja felé néző kapu eredetileg bástyakapu volt. Az egész helység csupán egy utcából áll, melynek egyik oldalán öt kanonok háza áll s a papnevelő épülete; mindannyinak utczai homlokzata éjszak felé néz; az utcza másik oldalán hasonlóképp öt kanonok ház van, továbbá a kántor háza, a torony, melyet Révay püspök építtetett, s a püspök palotája, homlokzatukkal dél felé. A helység különböző időkben, főleg fennállásának első századaiban nagyon sokat szenvedett; különösen a tatárok betörése alkalmával (1241—1243) károsított meg szerfelett. A mongolok

¹⁾ A „Vándorlások a Szepességen“ című értekezés folytatásának tekintendő. (Évkönyv X. 1883).

²⁾ Literae Authenticae Colocae 1884. II, 119.

³⁾ Schem. Cleri Dioec. Scep. 1852.

teljesen kifosztották, felégették s a földdel egyenlővé tették a helységet¹⁾.

Alig szedte magát össze egy kissé a káptalan, már is 1288-ban még nagyobb csapás érte. IV. v. Kun László jött ugyanis ez időben a Szepességre s Kuzel szepesi várgrófnál szállott meg. Egy álló esztendeig tartózkodott itt. Testőrsége bolgárok, kunok, neugárok s másféle népségekből állott; ez aztán egy napon megtámadta a káptalant, betört a templomba, feltörte a régi sekrestyét s elrabolta a templom kincseit. Magától értetik, hogy ez alkalommal a helységet sem kimélték valami tulságosan.

1433-ban Késmárki György prépost idejében (a ki Theodorici nevet is viselt) a hussiták zsákmányolták ki a káptalant.

1443 és 1447-ben Stock János prépost idejében újlag a hussiták pusztították el.

Mondhatatlanúl nagyok valának azon szenvedések, melyeket a káptalannak Szapolyay, Thurzó, Bocskay, Rákóczy és Tökölyi idejében ki kelle állania. Igen gyakran a legváltóságosabb helyzetbe jutott. A várurak mindenikétől, úgy az elűzöttől, valamint attól, ki tényleg birtokában volt a várnak, gyakran a legellentéteesebb rendeleteket kapták a káptalanbeliek. A papság a legrosszabb helyzetben volt. Nem elég, hogy kifosztották a papokat mindenükből, hanem még kegyetlenül meg is kínozták őket. Az úrnak agg szolgálai haltak így el a dühöngők ádáz kezei között.

1532-ben Szepesváraljára jött a ravasz Laszki Jeromos, I. Ferdinand pártfele, megtámadta egy napon vagyis inkább egy éjen a káptalant, a kanonokat s dékánjukat, Kirschner Sándort, elfogta s a legembertelenebbül bánt velök.

1543-ban Báthory András jött a Szepességre. Azon egyezés következtében, melyet napával, Thurzó Elek gróf özvegyével, kötött, rövid időre Szepesvár birtokába jutott. Ettől fogva a káptalanbeliekre nézve borzasztó idők következtek; a mellett, hogy a káptalanhoz tartozó falvak alattvalói s biráival a legkegyetlenebbül bántak, még a káptalan tisztviselői is lánczra verettek s börtönbe vettek, hol nem csak éhezniök kelle, hanem még meg is botoztattak, ha a kiadott szigorú rendeleteket, — hogy t. i. ezt vagy azt szállítsanak a várba, — nem teljesítették haladéktalanúl.

Midőn Horváth 1543. decz. havában a prépostságról lemondott s a Magurában fekvő dunaveczi kastélyba vonúlt vissza, utódának, Kretschmárnak, meghatalmazottja, Sankó

¹⁾ Anal. Scep. III, 7.

János vette át a prépostságot: a „Curia praepositorialis“-t annyira kifosztva találta mindenből, hogy az épületeknek nem voltak fedelei, a szobákból hiányzott a padlózat, hiányzottak az asztalok, a székek, a kályhák, az ajtók s a kulcsok.

1545. január 25-én Svinyei Merze, szépesi várkapitány, Báthory javára erőszakosan megszállotta a káptalant s kikergette onnan a sárosi vár alkaptányát, Long Lénárdot, ki Horváth János prépost lemondása óta a prépostsági épületben tanyázott.

1560-ban Thurzó Szaniszló gróf rabolta ki a káptalant és Pétervárad Balázs prépost halála után összeszedett minden ékszert, mit ez nővérének hagyományozott.

1584-ben Thurzó Elek tört a káptalanra boszúból, mivel az általa behelyezett Thurzó Ferencz prépost nem ismertetett el. Ez is elvitt mindent, mit a káptalanban talált.

1604. nov. havában a káptalant a Bocskay-féle hajdúk vezére, Lippay Balázs, fosztott ki mindenéből.

1605. októberben ismét kirabolták a hajdúk.

1619-ben Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, rontott Magyarországra, elfoglalta a Szepességet s kirabolta a káptalant.

A Bethlen-féle mozgalmak tartama alatt a kanonokok három ízben üzettek ki a káptalanból s ugyanannyiszor raboltattak ki.

Midőn a Csáky-család jutott a vár birtokába (1638), nyugodtabb idők következtek a Szepességre s a káptalanra nézve. A zavarok, melyeket Erdély fejedelmei támasztottak később Magyarországon, elhatottak ugyan a Szepességig, a káptalan azonban azon eseményekből kifolyólag, melyek a vár közvetlen közelében adták elő magukat, mégsem szenvedett oly jelentékeny károkat, mint az előbbi mozgalmak idejében.

1709-ben, midőn Heister, osztrák tábornok, nov. havában Czelder Orbánt, Rákóczy dandárnokát, Lőcsén ostrom alá fogta, a káptalant is megszállotta 350 főnyi gyalogsággal, ugyanannyi lovassal s 50 labanczczal. Ugyan ez alkalommal nov. 24-én déltájban ütközetre került a dolog Szepesvárálja mellett a császáriak s Rákóczy csapatai között, de káros következmények nélkül a káptalanra nézve. (L. Ocskay László, II. Rákóczy Fer. fejedelem dandárnoka, írta Thaly Kálmán Budapest 1880. 717—720 lap).

1849 febr. 3-án Kiesewetter, cs. oszt. őrnagy, visszavonulván Iglórol, 800 főnyi gyalogsággal s több ágyúval megszállotta a káptalant; azon hírre azonban, hogy Guyon magyar hadtestének előőrsei Baldócz vidékéről a káptalan felé közelegnek, Kiesewetter puskalövés nélkül s magyar huszároktó

üldöztetve, visszavonult a Branyiskóra. E sorok írója szemtanúja volt az imént említett eseménynek.

A szepesi káptalan épületei közül kitűnik 1-ör: az egykori prépostsági épület, jelenleg a szepesi püspökök palotája, melynek déli részét Máriássy prépost kezdte építtetni, de közben meghalt s csak utóda Zbisko alatt fejeztetett be; az egyemeletes épületnek sok szép helyisége van, a többek között egy — Sz. Boromaeus Károly nevére nevezett — házi kápolnája. 2-or a papnevelő épülete, mely 1815-ben épült. Ebben tartatnak 1815 novbr. 12-e óta a theologiai előadások a papnövendékek számára. Az utóbb említett évig a szepesi egyházmegye papnövendékeit theol. kiképezetésük czéljából a nagyszombati papnevelőbe küldötte.

Ezenkívül a papnevelő épületében philosophiai előadások is tartatnak azon növendékek számára, kik a gymnasium VI. vagy VII. osztályának befejeztével a papi pályára szánják magukat.

Végre oly ifjakat is oktatnak itt, kik a néptanítói pályára adják magukat. Ez utóbbi intézet a szepesi tanítóképző, mely Pyrker Ker. János, néhai szepesi püspök, kezdeményezése folytán a káptalan s az egyházmegyei papság hozzájárulásával lépett életbe. 1819. nov. 1-én nyitattott meg nagy ünnepélyességek között s mind e mai napig megfelelő látogatottságnak örvend.

1. A székesegyház.

Mielőtt a jelenlegi templom felépült, a Sz.-Mártonhegyen már volt egy másik. Hiteles okmányok arról tanúskodnak, hogy a szászok, midőn II. Geyza idejében, 1142-ben bejöttek a Szepességbe, már templomot találtak a Mártonhegyen. Annyi bizonyos, hogy egy Adolf nevezetű prépost már 1209-ben istentiszteletet tartott a Mártonhegyen. Már pedig prépost templom nélkül nem igen képzelhető.

Azon állítás, — vonatkozással a két toronyra, mely mindkét oldalt a középhajó nyugati homlokzatán emelkedik ¹⁾. — mintha az eredeti templomot Sz. István királyunk építtette volna, ide vonatkozó adatok hiányában nélkülöz minden alapot.

A mostani templom, 1776 óta a szepesi püspökség székesegyháza, három hajójú basilicát képezvén, a XV. század

¹⁾ Az éjszakinak szélessége 6.26 m., a délié 5.83. A toronysisakok nyolecshölgletű gúlák, fából épültek s vakolattal be vannak vonva, úgy hogy kőfedelekhöz hasonlók.

utolsó negyedéből, a berendezés pedig majdnem mind a XVI. és XVII. századból való.

Általában a monumentalis épület hazánk legelső tomlomai közé tartozik. A mi annak külsejét illeti, sok tekintetben rendkívül érdekes, a mennyeiben ugyanis az egyes részekben a hazánkban akkori időkből uralkodó román, góth és renaissance-styl ismerhető fel.

Koczkakövekből ó-góth stylben épült, és pedig valószínűleg azon a helyen, melyen az eredeti templom állott. Erről az új templom felszentelési okmánya azt jegyzi meg, hogy kicsiny és szűk volt ¹⁾, továbbá, hogy nagyobb ünnepélyességek alkalmával, mint pl. zöld csötörtökön, s midőn az egyházmegyei zsinatok tartattak, sat., nem fogadhatta be az összesereglett népet.

A most fennálló templom építésének kezdete az 1460—1462. évekre esik Stock prépost idejében, ki az általa Lőcsére egybehívott egyházmegyei zsinaton a templom átalakítását, illetőleg új templom építését indítványozta ²⁾.

Az eredeti építési alap 1000 frtot tett, melyet az 1439-ben elhalt Palócz György, esztergomi érsek s volt szepesi prépost, hagyományozott végrendeletileg a székesegyház nagyobbítására ³⁾.

Miután egyéb alap nem volt, felszólalt a zsinaton Stock s önkénytes adományokra hívta fel az egyházmegyei papságot, mikre az teljes áldozatkésztséggel hajlandó is volt. Fájdalom, az alap — ismeretlen okoknál fogva — hűtlen kezek közé került, a mint ez Szécsi, esztergomi érseknek, egy 1462. nov. 18-áról keltezett iratából világosan kitűnik ⁴⁾.

A sokféle nehézség elhárítása után végre 1462-ben megkezdődött az építés. Stock maga tette le az új templom alapkövét s a főépület falait még ugyanazon évben az ablakok magasságáig emeltette ⁵⁾.

Időközben Stock Budán 1464-ben meghalt s az építés ennek folytán egy kissé megakadt, mivel Perendi Back Gáspár, ki Stocknak közvetlen utóda volt, kineveztetése után csak 8 évvel vette át a prépostságot. Mihelyest azonban 1472-ben visszatért Romából, haladéktalanul folytatta az építést. Hogy azonban a munka oly időben, midőn a Szepességen Giskra,

¹⁾ Hosszúsága 24.65 m., szélessége 18.16 (Mittheilungen zur Erforschung und Erhaltung von Baudenkmalen VI., 209. — Anal. Scep. I, 347).

²⁾ Anal. Scep. III, 66.

³⁾ Anal. Scep. I, 348 és II, 280.

⁴⁾ Anal. Scep. III, 67.

⁵⁾ Anal. Scep. II, 280.

Axamith, Dobrai Berhal tanyázott, — nem igen mehetett előre, az nagyön is érthető. Kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében — a Stock részéről az építkezés folytatására hagyományozott alapot a világi hatóság elkoboztatván — (Anal. Scepi. II, 281) a főfalak a boltívek nélkül, egyszerűen tető alá jutottak, s csak hat év múlva (1478) készült el a templom.

Az imént említett év okt. havának 25-ik napján szenteltetett fel az épület s a következő napon az oltárok. A felszentelést Sirokai László, egri kanonok, végezte (l. az eredeti okmányt a káptalan levéltárában).

Az ünnepélyen részt vett a prépost, tizenkét szepesi kanonok, kik a felszentelési okmányban névszerint meg vannak említve, azonkívül igen sok egyházi és világi előkelőség.

A főoltárral együtt, mely a Mindenhatónak, a boldogságos Szűznek és Sz.-Mártonnak ajánlatott, még 12 kis oltár állítatott, melyek közül a legtöbb még maig is megvan.¹⁾ A három régiebb oldaloltár közt a Szapolyay-kápolnabeli a legszebb, azonban a többi is — barock stíl a XVII. századból — bár egyszerű, de tetszetős.²⁾

A templomnak két bejárata van, az egyik az éjszaki oldalon a főfalban, a másik pedig a nyugati oldalon. Hossza a főbejárattól a karzat keleti faláig belől 39.87 m.; ebből esik a karzatra 16.77 m., a közép hajóra a harántos részen belől 12.16 m. és az empora alatti térre 11 m.; a karzat szélessége 11.7 m., a közép hajóé 5.06 m., minden egyes oldalhajóé 5.37 m.; az oszlopok vastagsága 1.74 m. lévén, az egész szélesség körülbelül 20 m. teszen, az emporá-é pedig 13.16 m.³⁾

Áttérve a sz.-mártonhegyi templom épületének részleteire, a látogatót különösen a magas és szép boltívezetre teszszük figyelmessé. Általában a templom belseje igen gazdag történelmi s művészi értékkel bíró ritkásokban.

A főoltár felett a boltíven e négy betű látható: C. B. P. S. — Kezdő betűi ezek ezen feliratnak: Casparus Back Praepositus Scepusiensis s azon férfiú nevét örökítik meg, ki a templom felépítése körül halhatatlan érdemeket szerzett magának.

A templom oldalfalain különféle márvány sirkövek vannak felállítva. Ez epitaphiumok feliratai nevezetes egyéniségekre emlékeztetnek: Váraljai Szaniszló, pécsi püspök († 1548. apr. 21.); Szapolyay Imre, nádor († 1484); Back Gáspár, prépost († 1493. jún. 5.); Hetesi Pethe Márton; Sigrái János, prépost († 1718. decbr. havában); Balogh Miklós, prépost († 1686. okt. 6.); Szapolyay István, nádor (1499. jan. 8.) sat.

¹⁾ Schem. Cleri Dioec. Scepi. 1852.

²⁾ Mittheilungen zur Erforschung VI, 210.

³⁾ Mittheilungen etc. VI, 203.

A templom szentélyében vannak ezenkívül címerek az illető egyéniség teljes címével, gyászlobogókkal s különféle címertani jelvényekkel ellátott feliratokkal; kezdődnek a sekrestye ajtaja felett, melyet Doktorich György, szepesi kanonok, 1706-ban építtetett, s a következők:

1. Thurzó Ádám, csupán a címer gyászlobogó nélkül.
2. Rákóczy Pál, címer, gyászlobogó s hadijelvények.
3. Csáky István, az oltártól jobbra, a falditorium felett; kanonoki szék, címer és gyászlobogó.

(Az imént említett feliratok, epitaphiumok sat. olvashatók: *Annal Scep.* II. 333—342 l.)

A régi templom falmaradványán az éjszaki bejárat fölött, belől most érdekes emlék látható, melyet százados meszelési kéreg takart volt s csak az 50-es években hoztak napvilágra. Egy 1317. évből származó freskokép ez, mely goth feliratu (minusculák) s tekintve az általa ábrázolt történeti eseményt, igen nevezetes. A képet Henrik, szepesi prépost, (1316—1322) készítette; 4·58 m. hosszú s 1·98 m. széles. Targyát képezi Róbert Károlynak ellenei feletti diadala s a szepesiek katouai bátorságának dicsőítése. Pompás teremben trónon ül a boldogságos Szűz, a gyermek Jézust tartva kezei között; jobbra Tamás, esztergomi érsek, térdel, a koronát nyújtva feléje; bal oldalán Róbert térdel s elfogadja a koronát; ennek háta mögött Semsey Tamás, Szepesvár kapitánya sat. sat.

A fal, melyen az érintett freskokép van, a feljebb említett régi templomból származik, mely a mostaninak építése előtt fennállott a Mártonhegyen.

A székesegyház déli oldalához támaszkodik az ú. n. Krisztus sz. testének kápolnája, mely igen gyakran „Szapolyay-kápolná“-nak is nevezetik. Ennek sincs külön bejárata, s az oldalhajóval akként van egybekapcsolva, hogy három oldalfal által képezetik. Míg a jezsuiták bírták, a főhajótól vasrácszat választotta el, melyet később eltávolítottak¹⁾.

Mielőtt a mostani kápolna épült volna, a régi templom oldalán szintén állott egy kápolna: Sanctissimi Corporis Christi; 1382-ben Mária napján szenteltetett fel s 3 oltára volt²⁾.

Azon év, melyben a jelenlegi kápolna építése megkezdődött és beveződött, ismeretlen; tulajdonképeni alapítója Szapolyay István³⁾, kinek sírköve a kápolna szentélyében kimulási

¹⁾ Canonica visitatio 1804.

²⁾ Anal. Scep. II, 82. — Literae Authenticae II. 137. 143.

³⁾ Szepesmegye örökös grófja és nádor, János király atyja. — A Szapolyay-családból a 2 nádor, t. i. István a kápolnában, és testvére Imre a székesegyházban van eltemetve.

évét 1499-re teszi¹⁾. — Az adományozási okmányt özvegye, tescheni Hedvig, és két fia, János és György, Szepesváron, 1510. január 10-én állítottak ki, és a reá következő év május 13-án kevés változtatással megerősítettek²⁾.

Ezen okmány erejénél fogva a kápolna rectorának joga volt a veres pecsétviaszt használni s magát a kápolna grófjának címeztetni. Hedvig a kinevezés jogát fenntartotta magának élte fogytáig. Halála után átment az a Szapolyay-családra, s azon esetre, ha e család kihal, az imént említett jog a mindenkori szepesi prépostot illeti. A kápolna grófjai már rég nem léteznek többé; az alapítás célja azonban mind e mai napig szakadatlanul fenntartatik.

A kápolna tiszta góth stylben odorini homokkőből van építve (Odorin falu a Szepességen), monarchiánk első rangú műremekei közé tartozik s mázolt cseréppel van fedve. Berendezését tekintve egyhajójú templom, három oldalán karzattal; hossza 17.38 m., szélessége 7.58 m. és magassága 12.64 m.³⁾

1873-ban Samassa József, volt szepesi püspök s jelenleg egri érsek, renováltatta a kápolnát. Hat ablaka van, melynek üvegtáblái, művészi festményekkel ellátva, az insbrucki üvegfestészeti gyárból kerültek ki. A góth ízlésű főoltáron kívül van még egy másik oltára is, mely az 1874. évben állíttatott.

A szép keresztelő kút, mely ez oltár jobb oldalán áll, a mostani püspöknek, Császka Györgynek, ajándéka. A kápolnának megvan a maga külön sekrestyéje, chorusa s orgonája; falain feliratok és évszámok vannak, melyek az idők folytán történt megújítására vonatkoznak.

Nem szabad említés nélkül hagynunk, hogy 1848-ig a szepesi káptalan „hiteles hely“ azaz országos levéltár volt. A levéltár az éjszaki torony éjszaknyugati részében van. A helyiség góth stylben épült, szekrényei mintegy 4000 drb. irományt tartalmaznak, közöttük 68 nemeslevelet, különféle osztályleveleket, végrendeleteket, Szepes-, Liptó- és Sárosmegyére vonatkozó metatiokat, királyi adományleveleket sat.; 500 évnél idősb, pergamentre írott okmányokat, továbbá 400 évesnél régibb okiratokat, melyek papirra vannak írva s

¹⁾ Neje Hedvig a trencsényi várban halt meg (1521. április 15-én). Őt áthozták ide és férje oldala mellett fekszik. (Anal. Scep. IV. 26).

²⁾ Anal. Scep. I 359, 364 et II, 285. A kápolnára vonatkozólag l. Rupp Jakab Magyarország helyrajzi történelme II., 169. Acta Jesuit. Scepus.

³⁾ Mittheilungen sat. — Wien 1861. 205.

még most is olvashatók. A papíron még most is láthatók a víznyomás és a gyári jelvények. Vannak okmányok oly íveken, melyek másfél méternyi hosszúságban mindkét oldalon be vannak írva s több kisebb ívből össze vannak illesztve; némelyiken közülök ezen gyári jelvény látható: egy postakürt zsinorral s TEPLICZ felírással.

A levéltár a mindenkori olvasó kanonok felügyelete alatt áll. (Magy. tört. tár. II. Pest. 1856, 71 és 119).

Az országos levéltáron kívül itt van még a káptalannak ú. n. magán-levéltára; a székesegyház régi sekrestyéjében van elhelyezve s mintegy 1350 okmányt foglal magában; közöttük 50 Árpád-kori. A legrégibb közülök az 1255. évben kelt, az utána következő pedig az 1262-ben, s i. t. — Úgy ezen okmányok, mint az orsz. levéltárbeliek is legnagyobb részben közzététettek Wagner, Bárdosy es Fejér által. A káptalan magán levéltára végre 40 okmányt tartalmaz a középkorból, a többiek a mohácsi vész (1526) utáni időkből valók. Ez okmányok legnagyobb része a káptalan jogai s szabadalmaira vonatkoznak.

Jegyzet. I. Az alapítási, illetőleg adományozási okmány, mely 1884-ig, magát Wagnert is ide értve, sehol sem jelent meg nyomtatásban, Kaprinay István kézírata szerint S. J. B. T. 29, 331—339 lapon a Literae authenticaeben (Fasc II. 125—135) egész terjedelmében van közétéve. Kaprinay szerint l. c pag. 339. a szepesi kamara a kápolnát a hozzátartozó birtokkal együtt 17000 tallérért Hetesi Pethe Lajosnak (1587—1605 prépost) elzalogosítá. — Ő ezt Pázmánynak engedte át végrendeletében szabad rendelkezésre (Lit. Auth. Colocae 1882, I. 92—94). Az 1636. évben Pázmány azt Hosszuthótinak adományozta (1606—1648 szepesi prépost) azon feltétel alatt, hogy minden esztendőben 2000 forintot adjon a szathmári gymnasiumban működő jezsuiták számára (hasonlítsd l. c. 93). Végre Pázmány a kápolnát a szepesi prépostsággal egyesítette, Tarnóczy Mátyás pedig (1648—1655 szepesi prépost) 1649-ben a Szepeshelyen alapítandó gymnasium javadalmazására a jezsuitáknak adta. (Lit. Auth. Fasc II. pag. 136). Az adományozási vagyon a politikai zavarok alkalmával idegen kezekbe került, és azon időben a kápolna minden tulajdonképeni adomány nélkül volt. Drága szent edényekkel bírt, ezüstből sat., a melyekből az állam (a mult században) több darabot, összesen 34.72 klg. elvett. — (Visitatio Canonica 1804. június 15.)

Jegyzet. II. A kápolna építészé ismeretlen, csak annyit tudunk, hogy Máriássy István, Lajos fia, Hedvig megbízásából építtette a kápolnát. — Azon írás, melyből e tudósítást vettük, így hangzik: Sub Mathia Corvino et Uladislauo regibus vixit Stephanus antelati Ladislai filius. . . . Castorum Scepus et Sáros Capitanaeus et Vice-Comes, capellam ad latus Basilicae Scepus ad S. Martinum, ex pia magnificae olim Ducissae Tessinensis, Hedvigis, Magnifici quondam Stephani de Zápolya regni Palatini et Comitissae terrae Scepusiensis relictuae viduae fundatione miro opere construi curans. Lásd: Compendium Historiae familiae Mariassy de Markusfalva ex manuscripto sub decursu registrationis Archivi ejusdem fida manu concinnato excerptum per Michaelem Kayser iuratum utriusq. fori advocatum anno 1803 pag. 8 (A nyomtatási hely nincs megjelölve).

2. A szepesi káptalan prépostjai.

A szepesi káptalan, illetőleg szepesi sz.-mártonhegyi prépostság alapítási éve ismeretlen. Az erre vonatkozó okmányokból csak annyi bizonyos, hogy II. Endre király idejében, 1209-ben, bizonyos Adolf, jeles államférfiu, volt a szepesi prépost¹⁾.

Adolf után I. Benedek említetik 1234 táján²⁾.

Mátyás 1239—1258. A szepesi prépostság újjáalakításának érdeme őt illeti³⁾. Fáradhatatlan tevékenységének sikerült IV. Béla királynak, — ki Ákust, Zoulum (Zólyom) grófot, Mykout (Mihályt) a Szepességbe küldötte, — 1249-ben⁴⁾ kelt okmányával a sz.-mártonhegyi prépostság birtokainak egy részét, mely a mongoloknak 1241—1242-ben történt berontása folytán a legnagyobb rendetlenségben volt szabályozni s megállapítani.

Ugyanezen okmányban IV. Béla jogot adott Mátyásnak, mely szerint az okmányok megőrizhetése tekintetéből tornyot, a káptalanbeliek számára pedig veszély idején lakóhelyül palotát építtethet⁵⁾.

314 évvel később, 1563. nov. 20-án I. Ferdinand király a szepesi prépostnak, illetőleg a szepesi káptalannak adományozta a Sz. Antalról címzett s a Lechniczi-völgyben fekvő karthauzi kolostort (Vörös-kolostor), hogy ott ellenséges betörések idején menedéket találjon s az orsz. levéltárt elhelyezhesse⁶⁾.

¹⁾ Anal. Scep. III. 5. továbbá Ann. Scep. I. 103—105 l.

²⁾ An. Scep. III. 6.

³⁾ An. Scep. III. 6.

⁴⁾ An. Sc. I. 103—294.

⁵⁾ Ezen időben, általában a középkorban az irodalmi segédeszközök, rendkívül drágák voltak. — Egy feltűnő példa, mily ritkák és hihetetlen drágák voltak a könyvek, mutatja egy okmány a szalai S. Audriani kolostornak az 1263. évből. Egy nemesi kegyúr Chaar kolostora bibliáját magánál tartotta. Ő ugyanazt 60 márkáért egy zsidónál bezálogosította, (egy marka 4 frt tehát 240 frt). A könyv elveszett. Megtérítés fejében a kolostornak egy falut adott a Mura partján, és még hozzá egy másik falunak részét Somogy-megyében. (Statistik des Königr. - Ungarn. — Schwartner Márton Buda 1811. II, 353).

⁶⁾ L. Descriptio historico-oeconomica Carthusiae S. Antonii, Abbatis de valle Lechnicz, etc. Kézirat. Eredeti okmány a szepesi káptalan levéltárában.

Mátyás után II. Benedek következett 1259. táján s ezután I. János 1263. körül; róluk csak annyit tudunk, hogy a fennemlített években prépostok valának ¹⁾).

Muthmer, 1264—1281. Tudományosan képzett férfiú, kit V. István király egy okmányban így nevez: „Doctor Ducis Ladislai charissimi sui filii“ ²⁾).

Lukács, 1282 körül ³⁾. Ez ideig a sz.-mártonhegyi templomnál csak 4 kanonok volt alkalmazva, Lukács prépostnak 6 kanonoki állás alapítása folytán emelkedett számuk tizre. Lukács sajátjából gondoskodott a kanonokok ellátásáról ⁴⁾. A fennebb említett alapítványlevelél 1282-ben kelt s bizonyos tekintetben a szepesi prépostság fejlődésére nézve már azon oknál fogva is nagy fontosságú, mivel Lukács a Sz.-Mártonhegyen levő templomot „Székesegyháznak“ nevezi ⁵⁾).

Még azt jegyezzük meg, hogy Lukács a gör. kath. egyház híve volt s a hat kanonok, kik az alapítólevelében névleg meg vannak említve, mintegy a prépostság vicariusai valának; ezek gör. szertartás szerint végezték az istentiszteletet a szlávok számára, kik a környékből sereglettek a mártonhegyi templomba. Ilyesfélék voltak a szláv vicariusok is, kik mint kiségitők alkalmaztattak a német plebánosok mellett ⁶⁾).

Gróf Baach (Baas) Bertalan 1283. táján. Félévi prépostsága után a nagyváradi püspöki székre emeltetett ⁷⁾).

¹⁾ An. Sc. III. 8.

²⁾ An. Sc. III. 9. — Ann. Sc. I. 295, 297, 299, 301. II. 283. — Supl. An. Sc. I. 39.

³⁾ An. Sc. III. 12.

⁴⁾ Hogy az előbbeni időkben valamely egyházi állomás alapítására nem kellett nagy gazdagság, sok körülményből kitetszik. Az 1184-diki évben csak 2 érsek volt Magyarországon, az esztergomi és kalocsai. Az első, a ki mint primás egyszersmind országos pénz-felügyelő is volt, helyettese által Körmöczbányán a vert új pénzek tartalmára felügyelt, és ezért bizonyos nyereséget (pisetum), vagy $\frac{1}{48}$ minden arany vagy ezüst márka után húzott, ez úton Fejér szerint (Codex dipl. II, 217) hatezer márkát, kapott, azonkívül pedig még a szokásos tizedet is. A kalocsainak mintegy 1500, a váczinak 700, az erdélyinek 2000, és a zágrábinak 1500 márka jövedelme volt. Egy papnak az évi jövedelme a nagyváradi egyházmegyében egy 1184-ki becslés szerint 20—90 garas közt váltakozott. Magától értetik, hogy lehetetlen volt, még az akkori rendkívül olcsó világban is belőle megélni. Mint bizonyíték az akkori olcsóságra legyen megemlítve, hogy egy deákért Nagy-Váradon évenként 4 márkát fizettek. (Fejér. Codex dipl. IX. 1, 555; továbbá a Nagy-Váradi püspökség története I, 64, 174 és 175).

⁵⁾ An. Sc. I. 302.

⁶⁾ Supl. An. Terrae Scepus. Auctore Joanne Bárdossy. Leutschoviae, anno 1802. 223, 403, sat. 1.

⁷⁾ Anal. Scepus. III, 13.

Jakab 1284—1301, előbb prépost, azután szepesi püspök, szepesmegyei Farkasfalváról való, III. Endre és Venczel királyoknál nagy kegyben állott. Az előbbi 1293-ban a Poprád mentében Kis-Lomnicz s a Palocsai-kastély között elterülő nagy terjedelmű földbirtokkal ajándékozta meg¹⁾.

Hivataloskodásának kezdetén László király látogatta meg Szepesvárt. Kiséretében nagyszámú bolgár, kún volt, kik — mellesleg említve — tatároknak is neveztettek²⁾.

E hordák, melyek kegyetlenségre nézve a tatároktól miben sem különböztek, erőszakkal betörték a szepesi székes-egyház sekrestyéjébe, feldúlták az azon időben ott elhelyezett orsz. levéltárat vagyis hiteles helyet. Kihordták az okmányokat a közelfekvő Pazsicza nevű gyepre, és ott szétszórván s azután lovaikkal gázoltatván, széttépték.

Ez alkalommal veszett el a káptalan régi pecsétje is. Hogy jövőre nézve mindennemű visszaélés meggátoltassék, elhatározott, hogy az újonnan készített pecséttel minden okmány, — még azok is, melyek a régivel már el voltak látva, — újból megpecsételtessék³⁾.

III. Endre királynak a Szepességen való tartózkodása alkalmával Jakab prépost szepesi püspökké tétetett s mint ilyen a szepesi káptalan által elismertetett⁴⁾. Különben Jakab halálával a szepesi „püspökség“ is megszűnt.

1295-ben Endre király követségbe küldötte őt a német fejedelmekhez. Két évvel később, 1297-ben felszabadította a szepesi prépostságot azon szerfelett nyomasztó tehertől, mely szerint ezelőtt a vár fenntartására évenként 500 kereszt gabonát kelle kiszolgáltatnia⁵⁾.

Endre király halála után Jakab Venczel pártján állott s a király legbizalmasabb tanácsosa lett. Ő azok között volt, kik Morvaországba, Gődingbe küldettek, hogy Venczelt Székesfehérvárra vigyék koronázás végett, mely alkalommal őt a király titkárává nevezte ki.

Jakab 1301-ben halt el Budán, hol a Minoriták templomában temettetett el⁶⁾.

¹⁾ Anal. Scep. I. 305. — Supl. An. Sc. 363.

²⁾ Cod. Cumanicus Bibl. ad templum divi Marchi Venetiarum primum ex integro edidit Prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kun. Acad. scientiarum Hung. sodalis. Budapestini, 1880. XLI. (§) IV.

³⁾ Anal. Scep. III. 14. — Supl. Ann. 257—259. Fejér Cod. dipl. VI. 154. Magy. tört. tár. II. 159 és 52 sz. a. az ábrát.

⁴⁾ Anal. Scep. III. 17. — Századok 1872. 681.

⁵⁾ Anal. Scep. III. 19. — Supl. An. 410. Fejér Cod. dipl. VI. 2. 70.

⁶⁾ Anal. Scep. III. 21.

Pál, 1301—1315. Azon időben, midőn Jakab meghalt, a szepesi káptalanban 16 kanonok volt, kik mindjárt Jakab halála után kebelükből Pál kanonokot választották préposttá. A szepesi kanonokok ez eljárása ellen, mely — mellesleg legyen mondva — régi időktől fogva írásban adott kir. szabadalmakon alapúlt, tiltakozott az akkori pápai követ, Miklós, ostiai püspök. A dolog azonban mégis békességes úton intéztetett el¹⁾.

Henrik 1316—1322. Előbb prépost, majd veszprémi püspök, Róbert Károly királytól 1317-ben a szepesi prépostok számára azon szabadalmat eszközölte ki, mely szerint a prépostság alattvalói jövőre a megye hatósága alól felszabadították s minden peres ügyben, még bűnügyekben is a mindenkorai prépostok hatósága alá rendeltettek.

Közbenjárására Almás 1318-ban Róbert Károlytól jogot nyert csütörtöki napokon heti vásárokat tartani²⁾.

II. János 1323—1247. János megválasztatása a kanonokok egyhangú megegyezése folytán történt. Ennek következtében négy kanonok bizatott meg a választással; közülök az egyik, Magister Bogomerius, a többi három megbízása folytán 1323 Invocavit vasárnapján János kanonokot kiáltotta ki szepesi préposttá. E választáshoz csatlakozott haladéktalanúl a többi kanonok is. A választási jegyzőkönyvet négy kanonok sajátkezüleg írta alá, a többi hét, minthogy nem tudott írni, nevét más által iratta alá³⁾.

Különben azon körülmény, hogy a szepesi kanonokok nem tudtak írni, semmikép sem vehető zsinórmértékül az akkori papság műveltségére nézve; hisz általában tudva van, hogy azon időben még az ország nagyjai, kik olykor a legmagasabb hivatalokat viselték, sem tudtak írni.

Mint az idők jele nem hagyható említés nélkül, hogy e korszakban a társadalmi viszonyok igen szomorúak voltak az országban. 1331-ben, az Úr menybemenetele utáni 6-ik napon, délelőtti 9 órakor Arnold fiai, Jakab és Hank, Both nevű szolgáljukkal betörték Christophorus olvasók anonok házába s megölték őt. Az ok az illető okmányban, melyből a szomorú eseményt veszszük, nincs megemlítve⁴⁾.

János prépost idejében heves vita támadt a krakói püspök s a szepesi prépost, illetőleg esztergomi érsek között Podolin, Gnezda és Lubló egyházi jogszolgáltatása miatt, míg

¹⁾ Anal. Scep. III. 21.

²⁾ Anal. Scep. III. 22.

³⁾ Anal. Scep. I. 312. — Fejér Cod. Dipl. VIII. 2. 434.

⁴⁾ Anal. Scep. I. 315.

vége az ügyet János pápa 1333-ban a szepesi prépostság javára döntötte el ¹⁾.

1346-ban János, már mint kinevezett veszprémi püspök Lajos király által a pápához Avignonba küldetett és pedig nápolyi András király ügyében, ki ott 1345-ben meggyilkoltatott.

János Veszprémben halt meg 1358-ban ²⁾.

Lomniczi és Berzeviczi I. Miklós 1347—1356. I. Lajos király előtt nagy kegyelemben állott. A király anyjával, Erzsébet királynéval, együtt indítatva érezte magát, VI. Kelemen pápánál kieszközölni, hogy a szepesi társas-templom Liptó-megyének s a szepesi kerületnek az esztergomi érseki megyétől — hova az eredete óta tartozott — való elkülönzése folytán székesegyházzá és Miklós szepesi püspökké emeltessék. E célból VI. Kelemen a pécsi püspököt s még két apátot látott el a szükséges meghatalmazással. Hogy mily oknál fogva akadt meg mégis s nem valósítottatott ez ügy, nem tudhatni.

Miklós 1356-ban halt meg s kívánsága szerint Hunfalván temettetett el ³⁾.

III. Benedek 1357—1379 és János, oppelni herczeg, 1379—1382.

Benedek békeséges úton több peres kérdést intézett el, melyek a szepesi káptalan birtokait illették.

János alatt, ki még igen fiatal volt, midőn Lajos király által préposttá neveztetett ki, Zipser Pál kanonok és kántor látta el 4 éven át a prépostság ügyeit. Ezalatt János Bonnba ment tanulni s ez idő alatt 1382-ben poseni püspökké, 1389-ben pedig gneseni püspökké neveztetett ki, mely utóbbi püspökségről azonban 1394-ben lemondott. Végre 1402-ben borozlói püspökké tétetett.

Meghalt 1421-ben Oppelnben, hol el is temettetett ⁴⁾.

II. Miklós 1382—1392, Mária királyné titkára és cancellárja s Zsigmond király sacellanusa.

Miklós kieszközölte, hogy a megüresedett kanonoki állomások jövedelmei a káptalan szükségleteinek fedezésére fordíthatassanak s jogot adott egyszersmind a kanonoknak, hogy vagyonuk felett szabadon végrendelkezhessenek ⁵⁾.

¹⁾ Anal. Scep. III. 25.

²⁾ Anal. Scep. III. 34.

³⁾ Anal. Scep. II. 343. III. 34.

⁴⁾ Anal. Scep. III. 38.

⁵⁾ Anal. Scep. III. 39.

1388-ban Almás lakói igényeket támasztottak s azt állították, hogy ugyanazon jogokkal bírnak, mint a szászok a XXIV. kir. városban ¹⁾, következőleg semmiféle szolgálattal nem tartoznak a káptalannak.

Ez ügy eldöntés végett Zsigmond király elé terjesztetett. Miután azonban az almásiak állításait semmiféle okmány-nyal sem igazolhatták, igényeikkel elutasították ²⁾.

Megemlítettük a jegyzetben a XXIV. kir. várost, melyek mindenike keresztyén község volt. Ezek együttvéve képezték a „24. kir. város testületét“. (Fraternitas XXIV. Regalium Civitatum). E sajátságos szövetség vagy jobban mondva állam az államban a legkiterjedtebb egyházi s részben politikai szabadalmakkal bírt s polgári tekintetben a „szászok grófja“ (Comes Saxonum) által egyenesen a király hatósága alatt állott. A „XXIV. kir. város lelkészeinek testülete“ (Fraternitas XXIV. Pastorum Regalium) nagyban különbözött a XXIV. város testületétől. Ez utóbbi politikai s polgári intézmény volt, amaz pedig egyházi, és egyházi tekintetben a saját kebelükből szabadon választott esperes útján a szepesi prépostnak volt alávetve.

A lelkészek ezen szövetkezete, valamint az egyházmegyei és esperességi papság testülete is fizették évenként a szepesi prépostnak az ú. n. „Cathedraticum“-ot.

Nem tudni, hogy melyik évben keletkezett ezen szövetkezet. Némelyek az 1204-ik évre teszik annak alapítását. Annyi azonban okmányokból is bizonyos, hogy a XXIV. lelkész testülete már 1274-ben fennállott, mivel László király egy 1274-ben kelt leiratában, melyben a XXIV. kir. város plebánosainak jogot ad, szabadon végrendelkezhetni, a szövetkezetéről határozattan említést tesz. IV. István már előbb, 1271-ben, feljogosította a szászokat, hogy plebánosaikat maguk választhassák.

Goltzius Joachim mester, neudorfi (ma Igló) plebános, a

¹⁾ **Jegyzet.** „Provincia XXIV. Regalium Civitatum“ — „Civitates regales“ és „Universitas Provinciae Scepus“ nevet is viselt. E városok lakói, a nemességhez hasonlóan, földeikkel korlátlanul rendelkezettek. V. István alatt 300 márkát fizettek királyi adó fejében, mely Róbert Károly alatt 1200 márkára emelkedett. Háború idején 50 lándzsást állítottak, mely kötelesség az utóbbi király alatt csak saját kerületük határaitra szorítkozott. Szabadon művelhették bányáikat s a nyert érczet saját hasznukra fordíthatták. Lelkészeiket maguk választották, megajánlották nekik a papi tizedet s ily módon kegyúri jogot gyakoroltak. Képviseletelhették magukat az országgyűléseken, habár maguknak voltak saját törvényeik. (L. „Rundschreiben der XVI. priv. Kron- und Zipser Städte an die Jurisdictionen des Königreichs Ungarn. Leutschau, 1842. 24. l.).

²⁾ *Annal. Scepus.* I. 327.

róla később elnevezett *Matricula Goltziana*¹⁾ első s következő lapjain a XXIV. kir. város „Forum quintum“-ban (Csütörtök-hely) 1298-ban megújított alapszabályainak 25 paragraphusát jegyezte fel s a régiekhez az új szabályokat is csatolta. Ezek 40 §.-ból állanak s közülük sok a régiekből vétetett át, a mint azt az új alapszabályok szövege tanúsítja.

Annak töredéke, melyet Wagner I. 226 idéz. egy másolatról van véve; teljesség kedvéért kiegészítjük a *Matricula Goltziana* eredeti kodexéből azon §§-kal, melyek Wagnernál nem fordulnak elő. (Supl. Anal. I. 425—429).

X. §. Határozza, hogy az idősebb testvérek a fiatalabb, és ezek a legfiatalabbaknál feljebb valók.

XI. §. Mindenki köteleztetik a kiszabott időre megjelenni; a később megjelenők büntetésnek esnek alá. — A ki a praedicatio előtt meg nem jelenik, egy „pondus“-t fizet, a ki praedicatio közben jön, két „pondus“-t, és a ki csak utána, egy „lothó“-t²⁾.

¹⁾ E század elején Batthyányi, erdélyi püspök, a lőcsei plébánia könyvtárát megvevén, az eredeti kézirat, az ú. n. „*Matricula Vetus*“, mely „*Matricula Moler*“ czime alatt ismeretes, Gyulafehérvárra került s jelenleg is ott van. (A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagy-Várad 1883. I 19—49.) Ennek folytatása a „*Matricula Goltz*“ neve alatt ismeretes „*Matricula Recens*“. — Ellenben a „*Codex seu Tabulae Accepti Et Expensi, Actionum Item, Molestiarum et Gravaminum Pastorum 13. oppidorum in Scepusio: Confectae Et Inceptae, Seniore M. Goltzio, Pastore Igloviensi. Anno Christi Magni Dei. It est 1604. Qui fuit turbulentissimus et calamitosissimus. Spes mea Christus, hac spe spretus, In Gremio Domini Moriar*“ — ez a 1412 óta elzálogosított XIII. szepesi város lelkészei nek hivatalos jegyzőkönyve. Ezen lelkészek szintén képeztek szövetkezetet, különben pedig a XXIV. Reg. Past. kötelékéhez tartoztak; és ha ezek esperesét nem amazok kebeléből választották, akkor az esperes oldala mellé valamely XIII. városi lelkészt adtak, a ki a szövetkezet dolgait vitte. — A 272 folio lapu eredeti codex, a szepeshelyi levéltár tulajdona, az 1604-ik évvel kezdődik és 1673 okt. 30-al végződik s tartalmazza a XIII. városi lelkészek kiváltásain kívül a pénz- és természetnyekben adók jegyzékét, melyeket az egyes lelkészek évi részletekben tartoztak beszolgáltatni a lublói várba.

²⁾ A paragraphus szélén Goltz sajátkezűleg a következőket írta

Marca	} Valens	VI. frt
Ferto		I. " 60 denár
Lotho		55 "
Uncia		28 "
Pondus		19 "

Az Anal. Scep. I. 48 és 80 szerint, egy arany márka Magyarországon 72 frt ért, egy márka nehéz ezüst 4 frt., egy márka könnyű ezüst 1 frt, egy fertó vagy fertum, ferdonum, fierdo, s. a. t. 1/4 márkát ért, és 84 denárt tett, vagyis egy magyar forintot. Goltz szerint egy fertó 1 frt-60 ért, „*Valensis floreni*“; Rupp szerint (Magyarorsz. helyrajzi története II, 174) egy fertó 12 garast ért. — A *Codex. Past. XIII. oppidor.* szerint (67 lap) egy garas az 1613. évben három fillért ért.

Pondus magyarul nesk, nesség, nehezégh. Hylbrand Jodok Lőrincz Merényből, iglói pap, ki a „*Matricula Vetus*“-t, (ma Moler-nek nevezik)

XVII. §. A közös étkezésnél a legfiatalabbik olvassa a szabályokat. — A szabályok olvasásánál a beszéd legszigorúbban tiltatik.

XVIII. §. A gyűlés napján a szolgálattelvőket elkülönített házban kell elhelyezni és ellátni.

XIX. §. A hazamenés alkalmával a csapszéket látogatni tilos.

XX. §. A kockázás és hasonló játékok legszigorúbban tiltatnak. Bírságot fizet úgy a nyerő, mint a vesző fél. Ha a nyereség és veszteség egy „uncia“-t felül múl, mind a két fél fizet, még pedig annyit, a mennyit a játékok mindégnyike nyert vagy veszített.

XXI. §. Ha egy testvér, „crimen“ (bűn) következtében „infamis“ (becstelen) lett, a testület kötelességgé vált, őt ismét a jó útra téríteni. És addig míg meg nem javúl, idegennek tekinti a testület.

XXII §. Azt rendeli, hogy megbetegedett testvér végrendeletet csináljon.

XXIII. §. A szomszéd testvérek eskü által kötelezettek, azt, ki a szabályok ellen vétett, a seniornak „in charitate“ bejelenteni.

XXIV. §. Békés időben a testületnek kétszer kell egy esztendőben gyűlést tartania.

XXV. §. Elrendeli végre, hogy a seniornak az okát kell adnia, miért hívta össze a testületet. És ezek: 1. Istennek dicsőítése. 2. Az atyák kegyes intézményei és 3. A testület nyilvános ügyei.

Iglón (Neocomium) az új alapszabályzat 1605-iki nov. 23-an fogadtatott el a XXIV. kir. város testülete által¹⁾. Sajnos azonban, hogy sem Goltz, sem hivatali utódai nem jegyezték fel, mely évben keletkezett, illetőleg alapított a testület. A lőcsei kronikában a következő foglaltatik: „1248-ban szerveztetett a 24 plebános testülete²⁾).

A szövetség több ízben erősítette meg szabadalmait, egyebek közt Erzsébet által 1280-ban, Endre által 1297-ben,

az 1520-ik évvel kezdte meg, nevezi a nehezéget latinul setinum, pisetum-nak, és azt mondja, hogy 30 szepesi régi fillért tesz, és hogy 321 ily fillér egy forint. (Anal. Scep. I. 218). Egy nehezék (Pondus) Rupp szerint (177 l.) 1424-ben egy garast, Obon (két lat) hat garast, egy gira nehéz ezüst 4 arany forintot, továbbá egy gira 1349-ben (174 l.) 48 garast ért. Egy „Pondus Argenti“ Jászó városa mértéke szerint, — 1243 körül negyvennyolczadrésze volt egy girának és ez akkori időben a mi pénzünk szerint 24 fl., három „nehezék“ a mi pénzünk szerint 1 frt 50 kr. o. é. (A jászóvári kanonokrend névtára. — Rozsnyó 1883. 17. l.).

¹⁾ Matr. Goltz 4—8.

²⁾ Anal. Scep. II, 9.

Zsigmond által 1419 és 1434-ben, Ferdinand által 1548 és 1557-ben sat. ¹⁾).

A szabadalmak e megerősítése mindannyiszor jelentékeny költséggel volt egybekötve, mint ez a testület eredeti számadásaiból kitűnik, mely számadások ezen matrikulában vannak feljegyezve.

Fennebb említettük, hogy a testületet 24 német község képezte, mert igen valószínű, hogy a németek eredetileg 24 községben laktak. E helységek a következők voltak :

1. Lőcse, a 24 kir. város főhelye; németül: Leutschau, szlávul: Levoča.

2. Késmárk, szab. kir. város.

3. Igló, latinul Noya villa, Neocomium, németül Neudorf, annak idejében a XVI. szepesi város főhelye.

4. Leibitz.

5. Béla.

6. Ruszkinócz, latinul Villa Rusquin, németül Rissdorf.

7. Ménhard, lat. Villa Menhardi, ném. Menhardsdorf, szláv. Verbov.

8. Matheócz, lat. Villa Mathaei, ném. Matzdorf.

9. Szepes-Szombat, lat. Mons Sct. Georgii, ném. Georgenberg, szláv. Sobota.

10. Poprád, lat. Villa Teutonicalis, ném. Teutschen-dorf, szláv. Poprád.

11. Felka, Filca, szláv. Welka.

12. Sztrázsa, ném. Michelsdorf.

13. Szepes-Váralja, régente latinul Sub-Urbinum, ném. Kirchdorf, Kirchdrauf, szláv. Podhrad.

14. Szepes-Olaszi, lat. Villa Latinorum, Villa Italo-rum, Villa Sct. Joannis, ném. Wallendorf, szláv. Wlachy.

15. Velbach, ném. Eulensch.

16. Danisócz, ném. Dřen és Densdorf, szláv. Danisovce.

17. Odorin.

18. Harikócz, most Pálmafalva, lat. Villa Palmarum, ném. Palmsdorf és Palmesdorf, szláv. Harikovce

19. Illésfalva, lat. Villa Ursi, ném. Sperendorf és Bärendorf, szláv. Ilašovce.

20. Csütörtök hely, lat. Quintoforum, Quintum-Forum, régi időkben Villa Sct. Ladislai nevet is viselt. — ném. Donnerstagmark és Donnerstmark, ma közönségesen Donnersmarkt; szlávul Stvrtok.

21. Káposztafalva, lat. Villa Compositi, ném. Kapsdorf és Kabisdorf, szláv. Hrabušice.

¹⁾ Matr. Goltz 9.

22. Nagy-Szalók, ném. Gross-Schlagendorf és Schlakendorf, szláv. Slavkov.

23. Zsákócz, lat. Villa Isaac, ném. Gross-Eisdorf, szláv. Zsákócz, és végre

24. Malompatak, ném. Müendorf és Mühlenbach¹⁾.

Az itt felsorolt helységeken kívül volt még több olyan község is a Szepességen, melyekben németség lakott, mint ez világosan kitűnik I. Károly királynak 1328-ban kelt diplomájából, melyben a szepesi német szászoknak szabadalmait megerősíti²⁾:

Mely községek tartoztak a XXIV. kir. város lelkészeinek kötelékébe eredetileg, nem tudni bizonyosan. A testület lajstromaiból, melyek Goltznál a 13. lapon s több helyen az illető seniorok által meg vannak jelölve, csak annyit tudhatunk meg, hogy az idők folyamában több község kilépett a kötelékből, több ellenben belépett abba³⁾.

A testület évente kétszer, de a körülményekhez képest olykor többször is tartott gyűléseket (Congregationes). Többnyire egyházi és vallási s a testületet illető ügyek tárgyaltak azokon. — Az idők folyamában nagyon sokat veszített jelentőségéből, és előbbi befolyásos szerepe jórészt megsemmisült, úgy hogy a XVII. század végén már csak „vallás-egyházi“ egyesület volt.

Úgy látszik, hogy fénykorát a XVII. század első negyedében, és pedig annak második tizedében Xylander (Holzmann) István alatt érte el. Ez protestáns lelkész volt Váralján, később 1611 nov. 16-án Szepes-Szombatban a XXIV. kir. város lelkészeinek seniorává⁴⁾, végre pedig az ágost. hitfelekezetű rendeknek Váralján tartott gyűlésén superintendenssé választatott⁵⁾.

A XXIV. kir. város lelkészeinek testülete tulajdonképen 1582-ben szakadt el a kath. egyháztól, midőn Iglón elfogadá az ágostai hitvallástételt. Ez esemény kebelében egyenetlenséget támasztott. 1598. júl 7-én gyűlést tartott, mely

¹⁾ Genersich: „Merkwürdigkeiten der k. Freistadt Kesmark“, I, 99.

²⁾ Anal. Scep. I, 196—198.

³⁾ Jegyzet. 1606 táján a testület a következő helységekből állott: 1. Lőcse. 2. Váralja. 3. Igló. 4. Leibitz. 5. Béla. 6. Ménhárd. 7. Zsákócz. 8. Poprád. 9. Felka. 10. Szepes-Szombat. 11. Lomnitz. 12. Hunfalva. 13. Duránd. 14. Csütörtökhely. 15. Káposztafalva. 16. Illésfalva. 17. Harikócz. 18. Odorin. 19. Velbach. 20. Svábócz. 21. Malompatak. 22. Ruszkinócz. 23. Olaszi és 24. Kurimián. (L. Bél Mátyás: Notitiae Hungariae novae historico-geographicae. Posonii 1777. 194. lap, és Goltz i. h). — Olaszi nem fordul elő, mert akkoriban az esztergomi „de viride Campo“ cz. prépost joghatósága alá tartozott.

⁴⁾ Matricula Goltz 41. ⁵⁾ Matricula Goltz 186.

alkalommal négy lelkész (a káposztafalvi, váraljai, odorini és csütörtökhelyi) vonakodott letenni a felvétel alkalmával szokásos esküt, minek folytán kénytelenek voltak a testületből kilépni¹⁾. Az 1611-iki superintendens-valasztás után minden összeköttetés megszakadt a kath. egyházzal, habár a testület még azután is fizette a cathedraticumot a szepesi prépostnak. Ama körülmény azonban, hogy a fraternitas elszakadt a kath. egyháztól, ennek tagjai között az új tanokra vonatkozólag a legellentétebb nézeteket támasztotta s végre a teljes feloszlást idézte elő.

A testület azon hírben állott, hogy nagy kincseket halmozott össze szekrényeiben, pedig tényleg nagyon is szegény volt. Sem ingó, sem ingatlan vagyona nem volt. A lelkészek jövedelmeikhez mérten maguk fizették kész pénzben a rájuk eső részleteket s az ilyképen befolyt összegből fedezték a testület kezelési költségeit s a szepesi prépostnak a járó egyházi adót (Census Cathedraticus), mely amaz időben — 1606-ban — évi 66 drb. aranyban számított fel²⁾, Noscovi Mihály seniorsága alatt azonban 1673-ban 42 drb. aranyra szállott le, mivel azon időben csak 11 lelkész tartozott a fraternitas kötelékébe. A többiek a katolikus egyházhoz tartozván, tényleg kiléptek volt a szövetkezetből³⁾.

A testületnek több rendbeli régi jegyzőkönyvei, eredeti kiváltságlevelei voltak, melyek azonban — fájdalom — Buchwald Lőrincz⁴⁾, ménhárdi plebános, idejében, midőn ugyanott 1556 márcz. 13-án a lelkészlak leégett, a lángok martalékaivá lettek⁵⁾. Úgy látszik, hogy könyvtára is volt; legalább erre mutat azon körülmény, hogy a magy. történelmi társaság, mely 1881-ben Eperjesen tartotta közgyűlését, a sz. ferencz-rendiek alsó-sebesi levéltárában egy könyvet talált, melyen ezen felirat van: „Pertinet ad fraternitatem 24 plebanorum in Scepusio“⁵⁾. (A szepesi 24. plebános testületé).

Leltár szerint 1611-en a testületnek következő tárgyai voltak:

1. Matricula vetus, Anno 1520 a Laurentio Jodoci Hildebrandt de Wogendrüssel, tum plebano in Igló, incoepa.
2. Codex chronologicus Joannis Jantschii Lipscha-Zolien, Pastoris Iglóv liberalitate comparatus.
3. Matricula recens, inchoata a M. Joachimo Geltzio Dragenburgensi Marchico pastore Iglóv Anno post stupendum virginis partum 1606.

¹⁾ Matr. Moler 588, és Babura László „Történelmi szelvények“.

²⁾ Matr. Goltz 13.

³⁾ Matr. Goltz 670.

⁴⁾ Codex XIII. oppidorum, 57.

⁵⁾ Századok 1881. VIII, 138.

4. Privilegiorum Transsumpta.

5. Quator libri in quartò, quorum duo continent inscriptionem, ad fraternitatis confessionem, quae Anno 1548 exhibita est. — regi Ferdinando et Antonio Verantio Eppo. Agriensi 1560. Item in octava Eperiesini 1573. Hanc quoque legati liberarum Civitatum cum earundem pastoribus Cibini confirmarunt 1560. sat. sat.

6. Liber inventariarum XXIV. Regalium Seniore R. Tobia Erythraeo.

7. Liber Apocharum census cathedratici és

8. Liber Epistolarum, sat.

9. A fraternitasnak három, egymástól különböző pecsétje volt, mindannyi az angyali üdvözet képével s körirattal volt ellátva:

a) A nagy pecsét részből volt következő körirattal: „S. Universitatis Plebanorum de Cips“.

b) A közép pecsét ezüsből volt s ezen körirattal ellátva: „Sigillum XXIV. Regalium Past. in Scepusio“, végre

c) a harmadik és legkisebb szinte ezüsből való volt ezen körirattal: „S. XXIV. Plebanorum in Scepus“, sat.

10. Volt két ezüst serlege is.

11. Voltak különböző szabadalom-levelei másolatokban sat. ¹⁾.

A testület már régen felosztott s ma már egészben véve a történelemé. Még csak azt jegyezzük meg itt, hogy az ágost. hitvallásnak a Szepességen való elterjedése legnagyobb részben a testületnek tulajdonítható ²⁾.

A kézirat és az eredeti codex a szepeshelyi könyvtár tulajdona. A codex közönségesen Matricula Goltzianának ³⁾ neveztetik, mivel Goltz volt az esperesek között az első, ki az 1606. nov. 15-én Bélán tartott testületi gyűlés alkal-

¹⁾ Matricula Goltz, 488-491. — Codex XIII oppid 56-62.

²⁾ 1567. márcz. 19-én történt először, hogy a testület azon tanulókat, kik az új vallási tanokat ismerni s megtanulni mentek a külföldre, pénzzel támogatta. Bizonyos Pataky Demeter 50 drb. dénárt kapott, hogy theologiai tanulmányait Wittenbergában folytathassa. (Babura tört. szelv. M. Áll. 1881. máj. 21). — Az 1518-tól 1560-ig terjedő 42 év alatt, míg Melanchthon tanár volt a wittenbergai egyetemen, alatta 442 magyar ifjú képeztetett ki hitszónokká és tanítóvá. Ez ifjak névjegyzékét Révész Imre közli a „Magy. történelmi tár“ IV. kötetében 207-230. lap. A bártfai születésű Stöckel egy éven át tanító volt Eislebenben, Luther szülővárosában. (Századok, 1874. 152-155).

³⁾ Jegyzet. Codex Novus Accepti Et Expensi Factorum Et Consiliorum, Praecipuorum Venerabilis Fraternitatis XXIV. Pastorum Regalium In Scepusio: Inchoatus, A. M. Joachimo Goltzio, Dragenburgensi, Marhico, Pastore Ecclesiae Dei. Quae Est Neocomii: Tum Temporis Seniore. Anno Post Stupendum Virginis Mariae Partum 1606.

mával annak hivatalos ügyeit feljegyezni kezdette. E hivatalos jegyzőkönyvek 1673. nov. 22-ig terjednek, mely évben a congregatio Ménhárdon tartatott meg, melyen csak 11 plebános vett részt, még pedig 1. a löcsei, 2. a szepes-olaszii, 3. az iglói, 4. a leibitzi, 5. a bélai, 6. a ménhárdi, 7. a pep-rádi, 8. a szepes-szombati, 9. a felkai, 10. a durándi és 11. a ruszkinóczi, mivel az idő szerint az egyesület csak 11 testvérből állott, mint azt Noscovi a következő szavakkal jegyzi meg: „Undecim modo residui erant in officiis Reverendi Domini fratres“. — A codex 671 lapot tartalmaz.

Charnoi I. György prépost 1392—1405.

Még igen fiatal vala, mikor szepesi préposttá kineveztetett, minek következtében az egyházmegye vezetését átengedé Pálnak, a szepesi káptalan kántorának és kanonokának.

György 1405-ben vagy a következő év elején halt meg ¹⁾).

Domonkos prépost 1406—1408.

Közönségesen Domonkos fráternek neveztetett, valószínűleg azért, mivel préposttá való kineveztetése előtt valamely egyházi rendhez tartozott. Később Zsigmond király által csanádi püspökké tétetett s mint ilyen halt el 1423-ban ²⁾).

Palóczi II. György prépost 1408—1419.

György minden évben személyesen látogatott meg több plebániát s iparkodott az egyházi fegyelmet minden irányban javítani. 1419-ben erdélyi püspökké, 4 évvel később pedig esztergomi érsekké lett; meghalt 1439-ben ³⁾).

Késmárki III. György prépost 1410—1433.

Megválasztása Márton pápának írásbeli puhatolódzásokra szolgáltatott okot annak kánonjogi érvényességét illetőleg. Miután György a pápa méltányos követeléseinek alávetette magát, 1420. márcz. 24-én Zsigmond király által kineveztetett szepesi préposttá s e minőségében meg is erősített ⁴⁾).

1433-ban betörték a hussiták a Szepességre; rabolva és gyilkolva indultak Szepesvár felé. György biztonsága kedvéért Késmárkra menekült. Miután azonban Perdus hussita vezér bevette a várost, György prépostot gyalog menesztette Prágába s ott börtönre vettette, hol borzasztó kínzások után éhhalállal múlt ki ⁵⁾).

II. János prépost 1433—1464.

Stock János Glogauból, Sziléziából származott. Zsigmond király kinevezte őt orvosának. Stock, az orvosi tudományok

¹⁾ Anal. Scep. III, 40.

²⁾ Anal. Scep. III, 43.

³⁾ Anal. Scep. III, 43.

⁴⁾ Anal. Scep. III, 45. — Schem. Cleri Scep. 1852.

⁵⁾ Anal. Scep. III, 55. — Sch. Cleri. Scep. 1852, 15.

tudora, a király tanácsosa és mindonkori asztaltársa volt. 1434-ben Zsigmond azon élte fogytáig tartó jogot adományozta neki, hogy ő tölthesse be az egyházi javadalmakat, a lelkészeket ő nevezhesse ki sat.¹⁾ E kiváltsággal Jánost Mátyás király is kitüntette²⁾.

Albert király halála után Erzsébet s fia László tábora ment. át s Ulászló ellen lépett fel, minek következtében majdnem elvesztette a prépostságot. Midőn azonban méhbenhagyott László pártja győzött, akkor megmaradt prépostnak.

János sokat foglalkozott a káptalan s az egyházmegye belső ügyeinek rendezésével. Legtöbb okot szolgáltatott erre nézve a hussiták tana, mely János idejében erősen terjedett Szepes- és Sárosmegyében. Alatta két egyházmegyei zsinatot tartottak, még pedig 1440-ben Szepeshelyt³⁾ és 1460-ban Lőcsén.⁴⁾

1462-ben kezdé építtetni a jelenlegi székesegyházat.⁵⁾

Meghalt 1464-ben Budán, hol a pápa parancsára egyházi ügyekben tartózkodott.⁶⁾

Berendi Back Gáspár, prépost 1464—1493.

Ifjú korában katona, később pap, s mint ilyen Mátyás király által préposttá tétetett. E minőségében Bonnba ment a kánonjogot s a többi theologiai szakokat tanulmányozni. Első miséjét Rómában mondta.⁷⁾

1472-ben IV. Sixtus pápa jogot adott neki, hogy püspöksüveget s pásztorbotot használhasson a jogköre alá tartozó templomokban.⁸⁾

1474-ben résztvett mint kiküldött a lengyel és magyar mágnásoknak Szepes-Ófálván tartott gyűlésében.⁹⁾

Őt illeti végre azon dicsőség és érdem, hogy a mostani szepeshelyi székesegyház építését folytatta s szerencsésen befejezte 1468-ban.¹⁰⁾ Meghalt 1493. jún. 5.

Meckhei IV. György, prépost 1494—1505.

Azon kegyúri jog alapján, melyet a Szapolyay-nemzetség Mátyás királytól nyert, Szapolyay István nádor Györgyöt tette

¹⁾ Anal. Scep. I. 331.

²⁾ Anal. Scep. I., 338. 339. Kaprinaí Hung. Dipl. Dipl. II., 357.

³⁾ Supl. Anal. II. ad 1759.

⁴⁾ Péterfi in conciliis Hungariae. 202. — Schem. Cl. Scepus 1852.

⁵⁾ Anal. Scep. III. 66, 67.

⁶⁾ Anal. Scep. III. 69.

⁷⁾ Anal. Scep. III. 71.

⁸⁾ Anal. Scep. III. 71.

⁹⁾ Anal. Scep. II. 103. 104.

¹⁰⁾ Anal. Scep. I. 347. 349; továbbá eredeti okmány a káptalani levéltárban.

meg préposttá, mely méltóságában őt Este Hyppolit, bíbornok s esztergomi érsek, megerősíté.¹⁾

György egyike volt Szapolyay legbensőbb barátainak. Tanúsította ezt az utóbbi az által is, hogy 1499. Pápáról keltezett végrendeletében Györgynek, illetőleg a szepesi székes-egyháznak Göncz helyiséget hagyományozta. Ez adományozást II. Ulászló király 1501-ben helyben hagyta²⁾

György 1505-ben halt meg.³⁾

Chobadi I. László, 1505—1510.

Szapolyay István özvegye, tescheni Hedvig, egyetértve két fiával, Jánossal és Györggyel, Lomniczi vagyis inkább Palocsai Horváth Jánost (szül. Kakas-Lomniczon, 1490-ben) nevezte ki szepesi préposttá. De Bakács Tamás (helyesebben Bakócz⁴⁾ esztergomi érsek vonakodott e kinevezést helyben hagyni, mivel Horváth még csak 15 éves volt s a szükséges theologiai tudományok nélkül szükölködött, mire Hedvig őt saját költségén Rómába küldötte⁵⁾ kiképeztetése végett, mi alatt bizonyos László, abauji születésű s egri egyházmegyei pap, tétetett szepesi préposttá, de Bakócz ettől is megtagadta helybenhagyását. Erre László Gyula pápához fordult s csak így nyerhette meg egyházi jogainak gyakorlatát. A javadalmakat azonban nem nyerhette el, mivel azokat Horváth mindjárt préposttá való kineveztetése alkalmával birtokába vette⁶⁾. László az 1510-ik év vége felé halt meg⁷⁾.

V. János 1511—1544.

Lomniczi Horváth János a Szapolyayak által újból kineveztetett préposttá s Bakócz most kifogás nélkül megerősítette⁸⁾.

A mohácsi csata után Horváth semleges maradt, később, midőn I. Ferdinand a Szepességet elfoglalá, ehhez hajlott. Azonban Szapolyay ezt megtudván, megfosztottnak nyilvánítá őt a szepesi prépostságtól s azt titkárának, Bachia Ferencznek, adományozta, ki azonban a prépostság tényleges birtokába sohasem juthatott. Bachia Ferenczről azt állítják, hogy igen vonzódott a protestáns tanokhoz⁹⁾.

Horváth János igen jó barátságban élt Lewdischer György, 1533 óta késmárki plebánossal, s a mint látszik, ennek gon-

¹⁾ Anal. Scep. I, 351. és III, 72.

²⁾ Anal. Scep. I. 148.

³⁾ Anal. Scep. III. 72.

⁴⁾ Századok, 1876. 253.

⁵⁾ Anal. Scep. III. 73.

⁶⁾ Anal. Scep. I. 355.

⁷⁾ Anal. Scep. III. 74.

⁸⁾ Anal. Scep. III. 74.

⁹⁾ Analecta. III. 80.

dolkodás módjától nem igen tért el¹⁾. Nagyon keveset törődött az egyházmegye ügyeivel, minek következtében Moler²⁾ nagyon kedvezőtlenül nyilatkozik Horváthról.

Ez időben a kath. egyház állapota a Szepességen nagyon siralmas volt. Az új vallás hírnökei Németországból előzőnlötték a Szepességet, s a hazai papságnak le kellett mondania a templomokról, javadalmokról s a legfőbb jövedelemről, a tizedről, az újonan érkezett küldöttek javára.

Az első magyarok, kik Melanchthon Fülöp rektorsága alatt Wittenbergában az új tanokat tanulmányozták, a Szepességből valók voltak. Nevök Sziriák Márton és Siegler János, mindkettő lőcsei. Az első, ki az új tanokat a Szepességen nyilvánosan hirdette, Fischer volt. Legelőbb Lőcsén lépett fel, azután Iglón és Svedlén; Genersich szerint az új tanok hirdetése miatt Krasznahorka várából a mélységbe dobták. Egy másik reformátor a Szepességen a lőcsei Lewdischer György volt, ki az új tanok buzgó pártolója volt s azokat Lőcsén, Sztrázsán, Késmárkon, Toporczon, Leibitzon s Malompatakon terjesztette. Az imént említett községek között Malompatak volt az első a Szepességen, mely az új tanokat 1543-ban elfogadta³⁾. Hatalmas támaszt nyert az új vallás Pawschuer Györgyben, a szepesi vár parancsnokában.

A kath. egyház s a kath. papok helyzete ez idő szerint rendkívül nyomasztó volt. Tény, hogy kath. papok éhen haltak. Hogy e. borzasztó állapot megváltoztathassék, Horváth prépost 1540-ben kieszközölte I. Ferdinándtól, hogy a plebániái javadalmak jövőre csak kath. papoknak adományoztassanak, minthogy az ország törvényeinek értelmében e jövedelmek azokat illetik. A kir. intézkedés azonban már későn érkezett, mert az egyház s a papság javainak legnagyobb része már világiak kezei közt volt. Nevezetesen a prépostság javait Serédy Gáspár és Báthory András ragadták magukhoz. Ily körülmények közt a kir. rendelet nem sokat ért, mert az új vallás terjesztői a világiak által hathatósan támogatva, a plebániái javadalmaktól nem igen akartak megválni.

Erre azután Serédy és Báthory bevádolták a prépostot a király előtt, hogy Brisveczky Frigyes jószágait önkényűleg s erőszakos úton birtokába vette, mire Ferdinand Horváthot a

¹⁾ Genersich: „Merkwürdigkeiten der Stadt Kesmark.“ II. 93—106.

²⁾ Moler tudományosan képzett férfiú volt s nagy tekintélynek örvendett úgy az egyháziak, mint a világiak előtt. Előbb bélai plebános volt; 1528. okt. 18-án Csütörtökhelyen a testület seniorává választatott s e hivatalt 16 éven át viselte; 1530-ban lőcsei plebánossá választatott, hol is 1558. júl. 21-én meghalt s 24-én eltemettetett (Matr. Moler. 495).

³⁾ Wagner II, 237.

prépostságtól megfosztottnak nyilvánította¹⁾ s azt Kretschmár Lőrincz, székesfehérvári prépostnak, adományozta 1543-ban. Miután azonban ezt időközben szélhűdés érte s a prépostságot tényleg nem is vette birtokába, azért Horváth kieszközölte a királynál visszahelyeztetését; kötelességévé tétetett azonban Kretschmárnak, élte fogytáig évenként 100 frtot fizetni²⁾. Mivel azonban ebbeli kötelezettségének nem volt képes eleget tenni, 1544. decz. 16-án lemondott a prépostságról. Lemondása Lőcsén történt, hová Horváth több egyházi és világi férfút hívott össze, hogy lemondását ünnepélyesen tegye közhírré. A lemondás ténye a lőcsei hatóság előtt történt. Erre azután Horváth egyenesen a plebánia hivatalába ment Molerhez, kijelentette abbeli szándékát, hogy nősülni akar, s a templomban következőkép hirdetteté ki magát: „Der edle Herr Hans Crovath von de Lompnytz, eyn Herr des Ungarischen Hauses, nympt sich dy Errenreyche und tugendsame Jungfer Agnes Herr Jörk Czypfers Tochter etc. etc.³⁾

Horváth ezután Kakas-Lomniczra vonúlt vissza; később még egyszer nősült s családja körében lemondása után még 20 évig élt. Meghalt 1564. okt. 18-án⁴⁾.

Várallyi Szaniszló 1545—1548 a sárosmegyei Kis-Szebenből való, pécsi püspök.

Miután 1543-ban a törökök bevették Pécsét és Szaniszló nem foglalhatta el a püspöki széket, azért I. Ferdinand őt szepesi préposttá nevezte ki. Szaniszló Szapolyay János király leghívebb barátai közé tartozott. Midőn János 1530-ban Budán Rogendorf által ostrom alá vétetett, Szaniszló titkos úton-módon élelmi szereket tudott becsempészni a várba az erősen szorongatott őrség számára. János király halála után Várallyi elpártolt Izabellától, ennek a török iránt tanusított nagy barátsága miatt, s átment Ferdinand pártjához.

Közvetlenül Szaniszlónak a Szepességre való megérkezése előtt itt a vallási viszályok rendkívül elmérgesedtek. Szaniszló semmit sem mulasztott el, hogy véget vessen e sajnálatos állapotnak. E célból a szepesi papságot zsinatra hívta egybe a sz.-mártonhegyi templomba⁵⁾.

Már 1536-ban Luther tanai nagyon észrevehetően kezdtek terjedni a Szepességen. Lewdiseher György 1542 óta leibitzi lelkész, hirdette azokat ugyanótt). 1545-ben Quendel (lat.

¹⁾ Genersich. II. 97.

²⁾ Anal. Scep. III. 82.

³⁾ Matr. Moler. 402. Genersich: Merkwürdigkeiten I., 97.

⁴⁾ Anal. Scep. III. 82.

⁵⁾ Anal. Scep. III. 84 és II. 339.

⁶⁾ Matr. Moler. 274.

Serpilius) Tamás, Luther és Melanchthon tanítványa, bevitte az ev. hitvallást Bélára. Ugyanezt tette 1546-ban Regens Salamon Leibitzon; továbbá 1548. a malompataki születésű Leutscher Iglón, Blasy Jakab Szepes-Olasziban és Topperczér Antal Poprádon¹⁾.

Szaniszló 1548-ban halt meg.

Pétervárad i Balázs prépost 1549—1560, korának egyik híres matematikusa. Midőn a szepesi egyházmegyének vezetését átvette, a prépostsághoz tartozó jószágok még mindig azon veszélyben forogtak, hogy a világiak, kik azokat erőszakosan ragadták magukhoz, továbbra is birtokukban tartják. Általában a török uralom idejében Magyarországon számos egyházi jószág ment veszendőbe. Balázs erősen iparkodott, a prépostság elveszett javait visszaszerezni, fáradozásában azonban számos akadályra talált. A Thurzók, a szepesi vár urai, nem csupán csak e tekintetben gördítettek akadályokat útjába, hanem még azon csekély javak élvezetében is háborgatták őt, melyek a prépostság birtokában voltak.

1551-ben I. Ferdinand által azon joggal ruháztatott fel, hogy kanonoki állomásokat a szepesi káptalanban s papi javadalmakat adományozhasson.

1554-ben váci püspökké neveztetett ki,

Meghalt 1560-ban.

Balázs halála után Thurzó Szaniszló az elhunyt prépostnak különféle ingóságokból álló hagyatékát a szepesi várba vitette, később azonban I. Ferdinand rendeletére azok egy részét, melyet Balázs végrendeletileg nővérének Annának, Balogh János özvegyének, hagyományozott, ki kelle szolgáltatnia s a többit a prépost utódának átadni²⁾.

Azon kedvező politikai viszonyok között, melyek az országban Balázs 20 évi működésének tartama alatt meg voltak, a reformatio a Szepességen nagyon terjedt³⁾. Főleg a XIII. városban — melyek 1412 óta Lengyelországnak el voltak zálogosítva, — talált a reformatio magva termékeny talajra. Így pl. Szepesváralján már 1551-ben bizonyos Anton Mátyás volt az ev. lelkész, Szepes-Szombaton 1552-ben Philadelphus Antonius, Felkán pedig Filker Gergely választott papnak. A többi XIII. városban ez időtájt a következők választottak

¹⁾ Weber: Zipser Geschichts- und Zeitbilder. 1880. p. 133.

²⁾ Anal. Scepi. III, 85—89.

³⁾ Borbis „Die evang. lutherische Kirche. Nördlingen 1861“ cz. munkájában (17 l.) azt állítja, hogy a XXIV. szepesi városban 1552-ig (mely évben ott valamennyi lelkész evangélikussá lett) egy lutheránus és kath. papokból álló szövetkezet állott fenn, mely esperesét hol a katolikusok, hol az evangélikusok kebeleiből választotta.

meg ev. lelkészekké: Ménhárdon Buchwald Lőrincz, Durádon Lemmel Tamás, Ruszkinóczon Mathiasch Boldizsár, Matheóczon Suhiav Péter és Sztrázsán Botzdorfer Servác 1).

Péter, Petrus Paulinus, 1560—1561.

Pálos szerzetes, Oláh Miklós esztergomi érsek titkára volt; azon bírák közé tartozott, kiknek hivatásuk volt megvizsgálni s megállapítani, mikép jutottak a prépostok és apátok méltóságaikhoz. Tudvalevőleg az akkori zavargós időkben sokan csak becsempészték magukat e méltóságokba 2).

Péter 1560. máj. 21-ére egyházmegyei zsinatra hívta egybe a Szepesség papságát, melyre a podolini és gnezdai plebánosok is hivatalosak voltak, mely körülmény kétségtelenül tanúsítja, hogy ez időben az imént említett két város papjai a szepesi prépost egyházi joghatósága alá tartoztak, nem pedig, mint némely lengyel író állítja, a krakói egyházmegyébe 3).

Péter 1561 április havában halt meg.

Bornemiszá György 1561—1584.

Előbb csanádi, később nagyváradi püspök, végre szepesi prépost. A Thúrzók azon pillanattól fogva, melyben Szepesvárnak uraiva lettek, magukénak tartották a szepesi prépostság feletti kegyúri jogot. Ezen vélt jog alapján a Thúrzócsalád Péter halála után azonnal Thúrzó Ferenczet nevezte ki szepesi prépostnak. Ez azonban sem Ferdinand király, sem pedig a metropolita által nem hagyatott helyben. Daczára e körülménynek Thúrzó viselte a szepesi prépost címét élte fogytáig, de a prépostság tényleges birtokába sohasem jutott 4).

Bornemiszá György nagy kegyben állott Ferdinand előtt. Mutatja ezt azon körülmény, hogy a pozsonyi országgyűlésen három egymásutáni napon részesítette őt a király adományozásokban, és pedig 1563 nov. 19-én csanádi püspökké nevezte ki, nov. 20-án a lechnitzi karthausi kolostor javait adományozta neki, mely kolostor közönségesen „Veres-Klastrom“-nak neveztetett és végre nov. 21-én a káptalannak adományozta a „Letenkew“-nek nevezett Menedék-kő melletti kolostor jószágait 5).

Ez utóbbi adományozást illetőleg Miksa király 1565 aug. 21-én megbízta Thúrzó Szaniszlót, hogy a káptalant s a

1) Weber: „Gesch. u. Zeitbilder“. 133. l.

2) Anal. Scep. III. 89—92.

3) Anal. Scep. I. 382.

4) Anal. III. 90.

5) Anal. Scep. I. 435.

prépostot védje meg a Menedékkő melletti lerombolt kolostor jószágainak birtokában a lechnitzi kathausiak ellen ¹⁾).

1569-ben a reformatio a Szepességen be volt fejezve. Bornemisza ugyan megtette a kellő lépéseket, hogy az újításoknak elejét vegye; összehívta a káptalanba 1570 nov. 30-ára a Szepesség összes papságát s erősen óvta azt az újítókkal való mindennemű közösségtől ²⁾).

1582-ben a XXIV. kir. város lelkészeinek testülete, mely ez időtájt jobbadán bevándorlott német hitszónokokból állott, felvette az ágostai hitvallást s így tényleg elszakadt a kath. egyháztól, noha még egy időre elismerte a szepesi prépost egyházi joghatóságát, mert, midőn 1605-ben Csütörtökhely községe Roth Péter, ottani lelkész, ellen Thurzó Kristófnál panaszt emelt, Polcz felkérte Hetesi Pethe szepesi prépostot, hogy, mint a csütörtökhelyi község patronusa, vesse magát közbe Thurzónál ³⁾).

Bornemisza Jászón halt meg 1584. nov. 29-én.

Bornemisza 24 évi prépostsága alatt megyénkben a jogviszonyok még mindig nagyon szomorúak voltak. Az erőszakoskodás oly nagy volt, hogy az egyház s a papság jogai lábbal tiportattak. Még Thurzó Elek is, kinek pedig kötelessége lett volna az elnyomottakat védeni, igen gyakran átlépte a jogosság korlátait s megtámadta egyesek magán vagyonát. Midőn Bornemissza prépost meghalt, Thurzó komolyau készült erőszakkal behatolni a prépost lakásába, annak hagyatékát birtokába venni s a várba vitetni, még pedig azon ürügy alatt, hogy neki, mint a prépostság védnökének, joga van birtokába venni a hagyatékot. Időközben azonban császári katonaság érkezett s megakadályozta Thurzót szándékának megvalósításában ⁴⁾. E miatt azután Thurzó Rudolf királynál panaszt emelt. A vita 3 éven át tartott 1585—1587, mely idő alatt a prépostság üresedésben maradt ⁵⁾, míg végre Rudolf 1587. aug. 13-án Hetesi Pethe Mártont nevezte ki szepesi préposttá.

Bornemisza alatt 1582-ben már ismeretes volt a Szepességen az ú. n. Concordiakönyv (Konkordienbuch) ⁶⁾. Roth, lat. Ruber, késmárki tábornok az imént említett könyv egy példányát bizonyos Horváth Gergely nevű, svábóczi lakosnak ajándékozta, hogy azt a vele ismerős hitszónokokkal közölje.

¹⁾ Anal. Scep. I, 437. — Kárp. Évk. 1875, 120.

²⁾ Weber: Zipser Gesichts- und Zeitbilder. 134

³⁾ Babura; „Történeti szelvények“ M. Állam, 1881.

⁴⁾ Anal. Scep. III. 89—92.

⁵⁾ Anal. Scep. III, 92.

⁶⁾ Anal. Scep. II. 266.

A könyv szerzője Schmidelin Jakab, ki azt Lajos, wittenbergi fejedelem, megbízása folytán szerkesztette. A könyv célja volt a lutheranusok sokféle nézeteit egy egységes tanná egyesíteni

Ugyancsak Bornemisza idejében történtek az első lépések a Gergely-féle naptár behozatalára. Büntetés terhe alatt tiltotta a papságot a régi naptár használatától s behozta a szepesi egyházmegyébe az újat. Ez újítás ellen Szepesvármegye 1584. jún. 15-én tiltakozott s követelte, hogy Bornemisza álljon el az új naptár behozatalától mindaddig, míg az országgyűlés nem intézkedik e tekintetben. Tudva van, hogy a pozsonyi országgyűlésen az 1587-iki XXVII trvcz. értelmében Magyarországra nézve elrendeltetett az új naptár behozatala.

Hetesi P e t h e M á r t o n prépost, 1587—1605.

Kutassy János, esztergomi érsek, 1602-ben történt halála után Rudolf király Pethét nevezte ki Magyarország helytartójává. Ugyancsak Rudolf a szepesi egyházmegyére nézve őt bízták meg, hogy tartson egyházi vizsgálatot, az ágostai hitvallásu lelkészeket távolítsa el s az így megürült állomásokat kath. lelkészekkel töltsse be. Pethe ennek folytán 1604. szept. 5-én először Váralján, azután pedig okt. 10-én Lőcsén kísérelte meg a kath. egyház jogait visszaállítani, de bizony sikertelenül.

Pethét illeti meg azon érdem, mely szerint a Menedék-kő melletti kolostor javait, melyek a szerzeteseknek Schwendy Lázár által való erőszakos elűzetése óta 40 éven át világiak kezében voltak, saját pénzén váltotta vissza. Ugyanezen jószágokat később Rudolf beleegyezésével a jezsuitáknak adományozta oly feltétel mellett, hogy azok iskolákat fognak alapítani. Midőn Pethe 1604. nov. 21-én Zenicz János és Lobbe János kíséretében Lőcsére érkezett, hogy a karthausiak házáat, mely a városnak volt alzálogosítva, de Pethe által kiváltatott, átvegye, fellázadtak a protestánsok s Pethének kíséreivel együtt menekülnie kellett.

Időközben a Bocskáy-féle vallási mozgalmak napról napra növekedtek s a Szepességig is elhatottak. Pethe, minthogy élete sem volt biztonságban, előbb Nagy-Szombatba, onnan pedig Német-Ujvárra menekült, hol Körmendy katonái által elfogatva, kegyetlenül megkínóztatott. Végre Bécsbe ment s ugyanott 1605. okt. 30-án meghalt. Holt tetemei Pozsonyba hozattak, s ott el is takarították.

Hosszúthóty II. L á s z l ó, 1606—1648. A vasmegyei Sorkoházáról való. Préposttá való kineveztetése után csak 8 évvel, 1614. nov. 2-án szenteltetett pappá, mire 1616-ban

tényleg is átvette a prépostságot. Ez időben Bethlen Gábor, Erdély fejedelme, alatt újabb zavarok támadtak, melyek a Szepességet sem hagyták érintetlenül. Rablás és gyilkosság, elkövetve a kath. egyház szolgáin, nagyon is gyakran ismétlődtek. Ily körülmények között úgy a prépost, mint a káptalanbeliek életüket féltvén, Lengyelországba menekültek. Épen aratás idején voltak kénytelenek futni, minek következtében nagy károkat szenvedtek. 1619. szept. 2-án Szepesmegye Petróczy Boldizsárt tette a káptalan felügyelőjévé, ki azután begyűjtötte a gabonát a mezőről.

Lengyelországból Hosszúthóty Pázmán érsekhez ment Esztergomba, hol hosszabb ideig tartózkodott. 1632. júl. 7-én erdélyi, 1633-ban nagyváradi s 1646. ápril 3-án váci püspökké tétetett. Meghalt 1648-ban¹⁾.

Hosszúthóty idejében a következő kath. községek jutottak ismét templomaik birtokába: 1616. okt. 2-án Gnezda, később Ruzsbach és Hobgart; 1638-ban Mindszent, Káposztafalu, Domány és Csütörtökhely; 1539-ben pedig, midőn Palocsai Horváth István és András a prot. vallásról a kath. hitre tértek, a katolikusok Fridmann, Haligócz, Kaczin, Krempach, Lechnicz, Mátyásfalva, Nedecz és Új-Béla, — valamint 1643-ben Körtvélyes, Vitzkócz és Velbach községekben nyerték vissza templomaikat²⁾.

1607-ben a káptalan nagy szükségben volt, úgy hogy a kanonokok kénytelenek voltak a XXIV. kir. város testületétől gabonát kérni, s ez azután a szorultabb helyzetben levő szepesi kanonokoknak adott is 6 mérő buzát és 2 mérő rozsot³⁾.

Hosszúthótynak 40 éves hivataloskodása alatt két nevezetes esemény adta elő magát a Szepességen, t. i. Thurzó Kristóf visszatérése a prot. vallásra és a protestáns zsinat Szepesváralján.

Thurzónak a prot. vallásra való áttérését Xylander (másként Holzmann) István mester, szepesváraljai egykorú ev. lelkész, körülményesen írja le a Matricula Goltziana 112. s köv. lapjain e cím alatt: „De admirabili et iuxta memorabili Conversione spectabilis ac Magnifici Domini Comitiss Christophori Thurzó . . . sat.

Előadásának tartalma a következő:

1613. febr. 19-én jókor reggel Thurzó magához hívatta Berzeviczy András nevű várnagyát. Thurzó szándéka iránt,

¹⁾ Anal. Sceps. III. 101.

²⁾ Weber; „Pipser Gesch. und Eeitbilder. 138.

³⁾ A buzának ára akkoriban 125 dénár, a rozsé pedig 100 dénár volt. (Matr. Goltz. 15.)

már megelőzőleg többekkel tanácskozában, most a következő kérdéseket intézte Berzeviczyhez: Vajjon azon vallás-e az igazi, melyet a várnagy követ, t. i. az ágostai, s vajjon e vallást ha követi az ember, üdvözülhet-e? Mire Berzeviczy azt adá válaszul, hogy az ég alatt nincs biztosabb vallás, mint az ev. ágostai. Erre Thurzó a várnagynak kezét nyújtott s megfogadta, hogy ez órától fogva az ág. hitvallás követője lesz.

Meghivatott ezután Xylander István a várba a grófhoz; mivel azonban e napon nem volt otthon, hanem Lőcsén, azért csak másnap jelent meg a várban, s Ocskay Gáspár által d. e. 11 órakor a gróf elé vezetettet, mire a szobában levők kimentek s csak Xylander maga maradt a gróffal. Az értekezés teljes 4 órán át tartott.

Február 21-én Thurzó több kanonok jelenlétében kijelentette, hogy kitér a kath. vallásból s ágost. hitvallásúvá lesz.

1513. márcz. 2-án Thurzó a vár nagy termében, előbb térdelve meggyónván Xylander kezeiből átvette az ágost. vallástételt. Ezután ünnepélyes „Te Deum“ következett a várkapolnában.

Az isteni tisztelet befejeztével Thurzó nagy lakomát rendezett. A gróf magánosan étkezett egy mellékteremben. Ebéd végével felemelkedék, átment vendégeihez s egy drága serlegből veres bort ivott a magyarországi ev. ágost. rendek egészségére. A serleg, melyből Thurzó ivott, egykor II. Rudolf császáré volt; halála után eltulajdonították s Thurzó harmadik kézből drága pénzen vásárolta meg. Thurzó mint első kiüríté a pompás serleget, azután ismét megtölté s átadá azt egyik vendégnek. Így aztán tovább kézről kézre járt sorban.

Mielőtt az asztaltól felkeltek s a megrendelt 28 ágyúlovás eldördült, a várban egy sajátságos esemény adta magát elő.

Azon teremben, melyben a gróf egyedül étkezett, a kelet felé nyíló ablakra egy fehér galamb szállott le s majd ismét elrepült, de azután ismét visszaszállott az ablakra. Xylandert Berzeviczyvel együtt a gróf szobájába hívták, kik aztán a fehér galambot bámulattal szemlélték. Az ezen esemény folytán támadt kérdezősködések után kitünt, hogy a várban ember emlékezet óta nem tartottak galambokat.

Az említett eseményből azt következtették a jelenlevők, hogy a galamb természetfeletti lény, melynek alakjában vagy a sz.-lélek, vagy az angyalok örömeiket fejezték ki láthatóképen a várgróf megtérése felett.

Azon oknál fogva, hogy Thurzó visszatért a prot. egyház kebelébe, melyből 9 év előtt tér ki, Xylander rendeletére a

Szepesség minden evangélikus községe ünnepélyes istentiszteletet tartott.

Thurzó Kristóf 1613. márcz. 23-án kelt iratában értesítette az akkori nádort, Thurzó Györgyöt, a prot. vallásra való áttéréséről. Iratának végén így kiált fel: „Roma. vale; vidi: satis est, vidisse: revertar.“ (Róma, isten veled; láttam: elég hogy láttam: vissza fogok térni).

Thurzó elszakadása a róm. kath. vallástól s áttérése a prot. vallásra jel volt a protestántizmusnak a Szepességen már megkezdett törvényes megalakulására.

A XXIV. kir. város testülete t. i. már 1530-ban Ferdinánd király, később pedig 1560-ban Verancsics Antal, egri érsek, elé terjesztette volt hitvallását, melyet ugyanezen évben a kiküldöttek lekipásztoraikkal együtt Kis-Szebenben elfogadtak; 1579. okt. 26-kán a testület tagjai a Megander Bálint, iglói, s Obsopeus Czirjék, váraljai ev. lelkészek, által szerkesztett s később az 1582. febr. 14-én Iglón tartott gyűlésen az ágostai vallástételt elfogadták. Ezentúl az ág. hitvallás követői azon iparkodtak, hogy tanáikat az állam is elismerje, a mi részben meg is történt az 1608 és 1609-iki pozsonyi országgyűlésen. Azon időben, midőn Thurzó protestánsná lett, a váraljai ev. hitközség egyházi ügyeit a lőcsei Xylander István mester látta el, ki Danielisz Illés helyébe választott váraljai lelkészszé és Zabler Péter, lőcsei lelkész s a XXIV. kir. városi senior, halála után 1611. nov. 16-án a testület esperesévé is megtétetett. Xylander fáradhatatlan buzgalmú férfiú volt s rettenthetetlen előharczosa a protestántizmus meghonosításának a Szepességen.

1610. ápr. 8-án Thurzó György nádor Lőcsére érkezett s innen Tokajba utazott tovább. Megérkezése a testületnek idejekorán tudtára esvén készülteket tett ünnepélyes fogadására. Ez alkalommal Zabler Péter, Muciuss János, alesperes s harikóczi lelkész, járultak a nádor elé, hozzájuk csatlakozott a többek között Xylander is. Az volt céljuk, hogy szorgalmazták az 1608. és 1609-iki vallási trv. cikk életbeléptetését.

Thurzó György a küldöttséget kegyesen fogadta s megígérte, hogy minden erejével iparkodni fog az illető trvezikkelyt életbeléptetni. Ez alkalommal megmutatta a nádor a küldöttségnek az 1610. márcz. 28. 29. és 30-án tartott zsolnai prot. zsinat irományait¹⁾.

¹⁾ A convent határozatainak eredeti példánya a résztvevők, közöttük Thurzó nádor aláírásával ellátva s 39 még most is jó állapotban levő pecséttel kiállítva, Vladár István úr családi levéltárában őriztetik Nagy-Csepésen. (L. Századok. 1871. 181. és 182. l.)

E zsinat alkalmával ugyanis az ágost. hitvallás követői az 1608. és 1609-iki törvényczikk értelmében megalakultak.

A nádor fenemlített ígéretének alapján a XXIV. kir. város testülete 1610-ben husvét után azonnal összegyűlt Lőcsén s elhatározta, hogy felkéri a nádort, ki Lőcséről Eperjesen át Tokajba utazott, erősítené meg szabadalmait s a prot. egyház szabadságát. A küldöttség azonban, melynek a kérelmet át kellett volna vinni a nádorhoz, a nagy hó miatt kényszerült visszatérni. Néhány nap múlva Goltz és Xylander Eperjesre küldettek, kik itt megtudták, hogy a nádor ez időszertint Kassán tartózkodik s hogy onnan az alvidékre szándékozik utazni, mire aztán a küldöttség hazatért. Midőn azonban a nádor (júl. 6-án) visszajött Kassára, a testület ismét kiküldötte kebeléből a nádorhoz Xylander Istvánt és Cornides Dánielt, zsákóczi lelkészt.

A küldöttség a nádortól 3 levelet hozott: egyet Lepschy Bálint, királyi kancellárnak, a megerősítendő szabadalmak ügyében; egyet az alispánnak, illetőleg Szepesmegyének s egyet a testület seniorának¹⁾.

Erre a testület több rendbeli gyűléseken tanácskozott, s miután az időközben támadt nehézségek részben elhárítottak, Xylander 1610. aug. hó elején ismét Kassára küldetett a nádorhoz.

Xylander a küldők nevében azok ügyét előadá a nádornak, ki 1610. aug. hó 6-án egy okmányt, adott ki, melynek erejénél fogva a testület régi szabadalmait megerősítettnek s új szabadalmak is adományoztatnak. Ezen okmány első pontjának értelmében a testületnek, úgy a többi szepesi és sárosi testületeknek s ágost. hitvallású híveknek megengedettett, hogy maguknak superintendenst válaszszanak, új lelkészségeket állíthassanak fel, lelkészeket választhassanak, sat., — mint ezt a zsolnai convent 7-ik czikke meghatározza. Megadatott továbbá az ágost. hitv. lelkészeknek azon jog, hogy szabadon végrendelkezhetnek s hogy a lelkészek vagy tizedelőik tudta nélkül az egyházközségek nem vihetik be a tizedet a szántóföldekről sat. E szabadság-levél gr. Thurzó György és Hammel Sámuel titkár által van aláírva.

A kivívott szabadalmak élvezetét a szepesi nemesség sokféleképp akadályozta. Hogy ez akadályok elháríttassanak, Xylander, midőn a nádor Kassáról visszatérőben Szepesváraljára érkezett s a vámépületben, mely akkoriban a szepesi várhoz

¹⁾ Ez utóbbi levél a Goltzféle matricula 51. lapjához eredetiben van mellékelve s Kassáról 1610. júl. 8-áról keltezve.

tartozott, szállott meg, felhasználta a kedvező alkalmat s megjelent a nádornál. Kérelmére a nádor két iratot adott ki, egyet a megyéhez s egyet a XXIV. kir. város testületének.

Szept. 13-án maga Thurzó s a megyei nemesség jelenlétében Lőcsén felolvastatott ezen átirat s ennek alapján a superintendens választására előbb okt. 6-a, majd később nov. 30-a tüzetett ki, miután a testület még a választás előtt nov. 25-én Szepes-Olasziban gyűlést tartott.

Végre nov. 30-án, isteni tisztelet után, özszeügyülekeztek a testületek a lőcsei iskolaépületben. A gyűlésben a sárosiak, néhány Tökölyi-párti s néhány lelkész nem vett részt. A gyűlésen jelen volt 66 lelkész s a következő 8 világi úr: 1. Görgey Kristóf alispán. 2. Görgei Görgey Vilmos. 3. Szaborszky János jegyző. 4. Treti, másképp Feigl Illés. 5. Humisvillai Székely Boldizsár. 6. Dráveczky Sámuel szolgabíró. 7. Cholim Kristóf szolgabíró és 8. Csepcsánszky Mátyás szolgabíró.

Midőn azonban a választást meg akarták kezdeni, Goltz azon kérdést veté fel, hogy ki fogja fizetni a superintendenst és miből? Ezen aztán megghiúsult a választás s a gyűlés minden eredmény nélkül oszlott szét.

A nádor a következő év jún. 24-ére a sárosmegyei Kis-Szebenbe hívta össze a szepesi testületeket s a kir. városok lelkészeit, hogy superintendenst válasszanak. A zsinat azonban azon egyenetlenségek folytán, melyek időközben közöttük támadtak, nem jött össze. A nádor ezt megtudván, a zsinatot aug. első napjaira hívta egybe; de ezen összejövetel nem vezetett eredményre s az egész ügy egy ideig megakadt.

Midőn azonban Thurzó Kristóf 1613. márcz. 2-án az ev. vallásra tért át, a kérdéses ügy ismét a felszínre került. Nagy erőfeszítések történtek, hogy zsinat jöjjön össze, melyen az ev. ágost. hitvallás törvényszerűleg megalakúljon és megállapíttassék s melyen a szepesi superintendens is megválasztathassék.

Okot szolgáltatott erre a nádornak Bitsén 1613. máj. hó 12-én kelt átirata, melyben a szab. kir. városokat, a XIII. szepesi várost sat. zsinatra hívja egybe, melynek helyét és idejét Thurzó Kristóf jelölte meg, mire a szabad városok 1613. jún. 28. és 29-én Kis-Szebenben zsinatot tartottak, melyen Thurzó Kristóf magát két követ által képviseltette, kiket utasításokkal is látott el.

Lubomirszky László, lublói várkapitány és a XIII. szepesi város praefektusa, tudomást szerzván arról, hogy

zsinatot szándékoznak tartani, 1613. júl. 13-én levelet írt Thurzó Kristófnak, melyben a szándékolt egyházi újítások ellen erélyesen tiltakozik.

Vége Thurzó Kristof, Szepesvár ura s a megye főispánja, egy 1614. jan. 12-éről kelt iratában a zsinatot jan. 22-ére Szepesváraljára hívta egybe, melyre a sárosi és szepesi protestáns rendeket, továbbá az V. kir. város papságát, a XXIV. kir. város testületét, a XIII. szepesi várost és a többi világiakat meghívja. Xylander Ruszkinóczon a fraternitással még előbb jan. 20-án tanácskozmányt tartott, mely alkalommal hosszabb vita után azon határozat hozatott, hogy a váraljai zsinaton képviseltetik magukat, de a kiküldötteknek a nyert utasítások szerint kell eljárniok.

Vége megérkezett 1614. jan. 22-ike; a rég óhajtván várt zsinat Szepesváralján a városház-termében összeült. Ünnepeyes „Veni Sancte“-vel vette kezdetét, azután Mihalko János elmondta az imát és Czebányi Ábrahám, megyei jegyző, latin beszédet tartott s kifejtette a jelenlevők előtt a zsinat célját. Ekkor a szepesi káptalan két kanonoka, István és Dénes, belépett a terembe s tiltakozott a zsinat megtartása s a lelkészek részvétele ellen. E közbejött esemény után Horváth László a főispán nevében magyar nyelven üdvözölte a megjelent rendeket.

Néhány jelentéktelen kérdés feletti rövid vita után Czebányi Thurzó megbízása folytán „XX. propositiot“ olvasott fel, melyek, mellesleg legyen mondva, csaknem mindenben megegyeztek a zsolnai zsinat határozataival. Az erre következő vitában a lelkészeknek, a világiak által hozott határozat értelmében, nem volt szabad résztvenni, sőt még a termet is el kelle hagyniok.

Az 1-ső propositio kivételével, melynek értelmében Szepes- és Sárosmegyék számára csak egy superintendens lett volna választandó, a többi 19-et Thurzó javaslata értelmében jelentéktelen módosításokkal és hozzáadásokkal fogadták el.

Délután 3 órakor Boccatius János, a kassai iskola rectora, bebocsáttatott a terembe, hol kijelentette, hogy ők már megválasztották az V. szab. kir. város nevében Zabler Pétert a két megye superintendensének s meg is erősítették, e körülmény azonban ne szolgáljon akadályúl a megejtendő választásra nézve. Kérte a zsinatot, engedné meg, hogy a megválasztandó superintendens az V. kir. várossal kölcsönös érintkezésbe léphessen. E nyilatkozat után az V. kir. város küldöttei felszólították, hogy másnap reggel 6 órakor jelenjenek meg a zsinaton. Horváth László a várgróf nevében úgy az egyházi, mint a világi követeket meghívta a várba lakomára.

melyben azonban csak a nemesség vett részt, míg az egyháziak lakásaikba mentek.

Vasárnap reggel 8 órakor a zsinat ismét „Veni Sancte“ -vel nyitattott meg s az imát ismét Mihalko mondotta. Boccattius az V. város nevében azonnal egy pontozatot adott be, „in forma libelli redactos articulos“, mire Horváth Lászlótól azon határozott választ nyerte, hogy, miután az V. város már választott magának superintendenst, csak tartsa meg magának azt is, meg a pontozatait is. Erre aztán eltávoztak a fennemlített küldöttek s többé nem vettek részt a zsinaton.

Ez esemény után hozzálátott a zsinat a superintendens megválasztásához. Négy lelkészt jelöltek, ú. m.: 1. Xylander Istvánt Váraljáról, 2. Zaar Györgyöt Teplitzből, 3. Kurkovitius Györgyöt Palocsáról, 4. Zarevutius Mátyást Berzeviczéről, kik közül Xylander Istvánt egyhangúlag választottak meg superintendensnek.

Mivel — mint fennebb említettük — a lelkészek a zsinatból ki voltak zárva s ennek következtében Xylander sem volt jelen, azért küldöttség menesztetett érte, hogy a zsinaton megjelenjen. A mint megérkezett, Isaak, bajmóczi superintendens, és Szepesmegye alispánja között foglalt helyet. Mikor tudtára adták superintendenssé való megválasztását, eleinte vonakodott elfogadni e méltóságot többféle oknál fogva, a többek között azért is, mivel a XXIII. szepesi városnak szigorúan meg volt tiltva, a zsinat által hozott újításokhoz hozzájárulni. Ezek ellenében biztosították arról, hogy ha a XXIII. szepesi városban nem érezné magát teljes biztonságban, akkor szabadságában fog állani a IX. város közül választani egyet lakhelyéül pl. Sümeghet, mely város Thurzó Kristófé volt s melynek tizede igen nagy nak mondatott. Továbbá vonakodott azon oknál fogva is, mivel a superintendens fizetése nem volt rendszeresítve. A zsinat okmányaiból azonban látható, hogy a fizetés 200 frtban állapított meg, mihez fele részben Thurzó, fele részben pedig a lelkészek és nemesek ajánlkoztak hozzájárulni.

Xylander megnyervén az imént említett biztosításokat, elfogadta az új méltóságot s hosszabb beszédet intézett a zsinathoz.

Thurzó, kit időközben értesítettek a superintendens megválasztásáról, a zsinat minden tagját a várba hívatta fel lakomára. Nemsokára a várból fogat érkezett, melybe négy fehér ló volt fogva s melybe a bajmóczi superintendens és Xylander ültek. A fogat mindkét oldalán a világi és egyházi küldöttek haladtak párosan, mögötte pedig nagy száma a fogatoknak, melyek Xylandert a várba kísérték.

Oda érkezve, Xylandert a templomba vezették; itt az

oltárnál a lőcsei és kassai lelkészek között helyet foglalt s aztán a bajmóczi superintendens által beigtattatott, mire német nyelven szónoklatot tartott, melyhez a szöveget a Timotheushoz írt I. levél 3. fejezetéből vette.

Beszédének befejeztével az oltár legalsó lépcsőjén letérdelt, mire oda ment hozzá a többször említett superintendens s fejére tette kezét, azután következtek a lőcsei, kassai lelkészek s az V. város többi lelkészei, a testületek sat. — Az isteni tisztelet ünnepélyes „Te Deum“-mal végződött zene kíséret mellett, melyben a Thurzó-uradalom összes tanítói résztvettek. Azután az új superintendenst bemutatták Thurzó Kristófnak, mely alkalommal ez amannak szerencsét és áldást kívánván új méltóságához, elrendelte, hogy a szerencsésen befejezett választás 28 ágyúlövessel dicsőíttessék.

Délután 3 órakor Thurzó a nagy palotában ebédet adott, s 6 órakor a küldöttek búcsút vettek a vár urától. Mialatt a várkastélyból távoztak, Thurzó nagyszerű tűzijátékot rendeztetett, mely pompás palotákat, repülő sasokat, sárkányokat, egymással küzdő lovas és gyalog katonaságot, magas oszlopokat, tüzes golyókat ábrázolt, mely utóbbiak a légben borzasztó robajjal durrantak szét. E tűzijátékot 3 tüzmeister rendezte, kiket Thurzó tisztán ez alkalomra hozatott Németországból.

Ép mikor az ágyúk légjában dörögtek, érkezett meg a sárosmegyei Herknechtből, — ma Hertnek, — Szepesváraljára gr. Forgách Ferencz bíbornok; a káptalanban szállott meg s haladéktalanul tiltakozott mindazon újítások ellen, melyek az utóbbi napokban életbe léptettek.

A zsinat okmányai két egyenlő példányban állíttattak ki; egyet kapott az újonnan megválasztott superintendens s egyet Thurzó.

Végül még csak azt jegyezzük meg, hogy a zsinat határozataihoz később az V. szab. kir. város: Bártfa, Eperjes, Lőcse, Sáros és Kis-Szeben is hozzájárult.

Lelóczi Tarnóczy II. Mátyás prépost 1648—1655.

Nagy barátja lévén az iskoláknak, hogy az elődei által a káptalanban alapított iskolákat felvirágoztassa, nagyon sokat áldozott, s fáradozásainak sikerült is a jezsuitákra bízni a káptalanbeli iskolákat¹⁾, melyek azután hosszabb időn át nagyon

¹⁾ Hetesi prépost 1604-ben Szepeshelyt gymnasiumot alapított s ezt a jezsuitáknak adta át (Lit. Auth. Coloczae. 1882. I, 74—79). Ezen intézetet később Hosszúthóthy (1647) és Tarnóczy (1649) jelentékeny adományokban részesítették, melyeket III. Ferdinand király 1653-ban helyben hagyott. Ugyan ez évben Tarnóczy a gymnasiumot convictussal kötötte össze. — Az intézetben akkor következő tárgyakat tanítottak: grammatikát Priscianus szerint, dialektikát Aristoteles szerint, rhetorikát Cicero és Quintilianus szerint, végre pedig zenét, geometriát és astronomiát (Lit. Auth. Coloczae 1884, 119—156).

is látogatottak voltak, míg nem a rend feloszlásával 1773-ban hanyatlásnak indultak.

Tarnóczy az „Úr testéhez“ címzett kápolnát, melyet Szapolyay-kápolnának is neveztek, valamint a kluknói területen levő Sz. Anna-kápolnát szintén a jezsuiták gondjaira bízta. Sz. Anna kápolnája Wesselényi Anna által építtetett s mai napig is híres búcsújáró hely.

Tarnóczy Welehrádon a ciszterciek kolostorában halt meg 1655. aug. hó 20-án, a hol óhajta szerint el is temettetett ¹⁾).

Pálfiavay VI. János 1655—1663 és Lovasberényi Bársony V. György 1663—1675.

1670-ben ez utóbbi behozta Késmárkra a pálosok rendét. Mint az idők jelét legyen szabad felemlítenünk egy eseményt, mely ez alkalommal előadta magát.

A rend behozatalát az említett város lakosságának egy része nagyon kedvezőtlenül fogadta. Egyik úrnapi körmenet alkalmával Horváth Márk a térnek, melyen a körmenetnek át kelle haladnia, egy részét kocsikkal állotta el s azokat, kik a körmenetelen részt vettek, megbotoztatta, sőt egy halálra ítétet, kinek azonban a császár megkegyelmezett. Késmárk nyilvános terén a körmenet tartama alatt lefejeztetett.

Egy másik ilyen esemény volt a következő: Bársony fivérével, Jánossal, Nyitramegyébe Turolukára utazván a templomok visszaszerzése ügyében, az utóbbit az említett helység lakói agyonverték 1672. jul. 14-én, a prépostot pedig keményen megkínozták.

1671-ben a hunfalvi templom a pálosok rendének birtokába ment át, jun. 14-én a csütörtökhelyi, okt. 5-én pedig a káposztafalvi templom jutott a katolikusok birtokába. 1672. jan. 12-én az illésfalvi, batizfalvi, sümegi, nagy-szalóki, müllenbachi, sz.-andrászi, nagy-lomniczi, továbbá a zsákóczi, pálmalfalvi, farkasfalvi, ábrahámfalvi, hozeleczi, svabóczi templomok adattak át az illető kath. községeknek. 1673-ban Bársony a késmárki templomot, plebániát és iskolát vette át s 1674. ápr. 18-án a löcsei templomot. Ugyan ez évben valamennyi XIII. szepesi város temploma, melyeket a protestánsok hosszú éven át használtak, Mihály, lengyel király, Varsón 1671 jún. 24-én kelt meghagyása ²⁾ következtében visszaadatott a katolikusoknak.

1674. május 1-én a szepes-váraljai lengyel biztosok által a XIII. város lelkészei hivatalaiktól megfosztattak és sokan közülök július 10-én elhagyták a parókiát s az országot.

Bársony 1675. szept. 13-án egri püspökké neveztetett

¹⁾ Annal. Scep. P. III. 107. 1. és Historia Residentiae Scepus. Kézirat.

²⁾ Eredeti pergamen-okmány a podolini piarista-kolostor levéltárában.

ki s 1678. jan. 11-én halt meg a Szepességen, hová egészségi szempontból jött ¹⁾.

Luzenszky Joachim prépost, 1676—1681.

Sebestény András prépost, 1681—1683. Midőn András a Szepességre jött, itt nagyon is szomorú társadalmi viszonyok uralkodtak, mert a vallási viszályokhoz politikai mozgalmak csatlakoztak s ezeket Tökölyi idézte elő.

Sebestény, mint ügyes diplomata, minden erejéből azon igyekezett, hogy Tökölyi és Lipót között a békét valamikép létrehozza, fáradozásának azonban nem lett sikere. Tökölyi őt, habár kérelmeinek és figyelmeztetéseinek nem is igen engedett, folyton nagy tiszteletben tartotta, még akkor is, midőn a szepesi vár 1681-ben Tökölyi birtokába jutott.

Sebestény 1683-ki apr. 1-én halt el ²⁾.

A megváltozott idők jeléül megjegyezni való, hogy az 1681. évi 25. törv. cikk értelmében a protestánsoknak az egész Szepességen „csak“ Görgön, Topporczon, illetőleg Batizfalyán volt megengedve a szabad vallásgyakorlat; nevezett helységek azért későbbben artikuláris helyeknek (loca articula) s az ottani templomok artikuláris templomoknak nevezettek.

Balogh III. Miklós, szepesi prépost 1683—1689.

Mattyasovszky III. László, nyitrai püspök, birodalmi kancellárj 1689—1696.

László alatt Lubomirszky Szaniszló Heraklius, a XIII. város kapitánya, a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot engedett. László mint magyar kancellár Bécsben halt meg 1705. május 10-én ³⁾.

Sigrai VII. János prépost 1696—1718.

A kath. egyháznak buzgó szolgája volt, ki minden erejével azon volt, hogy Lubomirszky Tivadar hg. 1702-ben kiadott rendeletének az által szerezzon érvényt, hogy a protestánsokat visszatérítse a kath. egyház kebelébe.

Midőn 1703-ban a Rákóczy-pártiak Késmárkot, Lőcsét s más szepesi városokat birtokukba vették, megyénkben borszasztó vallás-háború támadt. II. Rákoczy Ferencz, Erdély fejedelme, Görgey Imrét, Melczer Jánost és Becskeházy Istvánt küldötte a Szepességbe mint biztosokat, kik a fejedelem nevében 1705-ben a katolikusok birtokában levő késmárki, hunfalvi, zsákóczi, nagy-lomniczi s több más helységbeli templomokat visszaadták a protestánsoknak ⁴⁾. Ily körülmények között Sigray 1705. okt. 17-ig maradt a káptalanban. Mivel nem

¹⁾ Anal. Scep. P. III. 113. 1.

²⁾ Anal. Scep. P. III. 119. 1.

³⁾ Anal. Scep. P. III. 123. 1.

⁴⁾ Weber: „Geschichts- und Zeitbilder“ 142 l.

akart a Rákóczy-pártiakhoz csatlakozni, ezek által száműzetett s csak nagyon kevésbe múlt, hogy általuk agyon nem veretett. Egy napon ugyanis körülfogták a prépostsági épületet és Sigray csak éltének koczkáztatásával tudott menekülni egy szalmás kocsin. Erre Rákóczy a prépostságot megürültnek nyilvánította és Brenner János Domonkos Antalt nevezte ki préposttá. A káptalan ugyan eleinte vonakodott Brennert elismerni, utóbb azonban engedni volt kénytelen, midőn Rákóczy 1706. decz. 23-án Rozsnyóról a káptalanhoz fenyegető levelet küldött. Miután azonban a Rákóczy-pártiak Trencsén mellett megverettek, Brenner 1710-ben örökre elhagyta a Szepességet, mire Sigray Oppauból, hol időközben tartózkodott, visszatért a káptalanba s a prépostságot ismét birtokába vette ¹⁾.

A Rákóczy-féle felkelés elnyomtatása után azon templomok, melyek az utóbbi időben a katolikusoktól elvették, nekik ismét visszaadattak.

Sigray 1718-ban halt meg.

Szentmiklósi és óvári báró Pongrácz Imre prépost. 1719—1724.

Pelcz VIII. János prépost 1725—1740.

Szalai gróf Barkóczy Ferencz prépost 1740—1744 később egri püspök, végre esztergomi érsek.

Markusfalvi Mariássy Sándor prépost 1745—1755.

A 44-ik s egyszermind az utolsó szepesi prépost volt kis-kolaczini Zbisko József Károly 1755—1774.

Vele végződik az egykor híres és hazánk történetével sokszor szoros összefüggésben lévő szepesi prépostok sora.

Mária Terézia 1776-ban a szepesi társas egyházat, mely keletkezésétől fogva az imént említett évig folyton az esztergomi érseki megyéhez tartozott, székes-egyházzá emelte s a szepesi prépostságot szepesi püspökséggé tette, melynek első évszados fenállását Császká György, mostani szepesi püspök, 1876. nov. 11-én ünnepelte.

Császká a püspökség megalapítása óta a 9-ik szepesi püspök ²⁾.

Pažica.

A káptalantól nyugatra, közvetlenül az országút mellett, mely a nyugati körfal mentén tovább egész Klinekig húzódik el, van egy nagyobb terjedelmű pázsít, melyet közönségesen „Pažicá“-nak neveznek. Ez tulajdonkép folytatása a Márton-

¹⁾ Anal. Scepus. III. 125 l

²⁾ Schematismus Cleri Dioecesis Scepus. 1881,

hegynek. A terület dombos. Az alig 20 cmnyi földfelület alatt már mészkő sziklák kezdődnek, melyek jó épület-anyagot, útkövezetet és meszet szolgáltatnak. A Pažica egy része szántóföld, más része legelő, míg egy része Sibra mellett az utóbbi időben erdei fákkal ültetett be.

Különféle pontjain kápolnák emeltettek és pedig: 1. a Rosalia-kápolna, melyet 1663-ban Bethlenfalvay János, szepesi kanonok, emeltetett. 2. Xaveri Ferencz-kápolna, mely 1675-ben építettett és 3. a kereszt-kápolna; e két utóbbi lovasberényi Bársony György szepesi prépost által építettett. 4. Nep. Sz. János kápolnája, mely Zbisko Károly által emeltetett. E 4 kápolnán kívül a Pažicán még több kő-szobor is van.

Sibra.

Tótul Šivabrada ¹⁾ (ősz-szakáll) fürdőhely, 474.4 mtnyi magasságban a tenger színe felett, a Pažica legmélyebben fekvő szélén fekszik. A kúpalakú domb keleti oldalán, mely kereszt-kápolna-dombnak neveztetik, ennek alján hideg, kén- és mésztartalmú víz bugyög fel, mely facsöveken át vezetetik a fürdőbe. A fürdőhely 10 vendég- és 15 fürdőszobából áll és egy étteremből s a Pažicával együtt a szepesi káptalan birtoka. Fenn a keresztombon, nem messze a keresztkápolnától van egy olyan forrás, melynek nincs látható lefolyása.

Baldócz.

Sibrától déli irányban, mintegy félóránnyira van Baldócz falu (435 mtnyi m.) s ettől mintegy 10 percnyire van a hasonló nevű fürdőhely, melyet a nép leginkább Bužna néven ismer. Van több fürdőszobája, egy étterme, szép kertje. Az egész a Szadlis-család birtoka. Ásványvize hideg s épen úgy, mint a sibrai kén- és mésztartalmú s melegített fürdőül használtatik.

A Branyiszkó.

Szepesváraljától éjszakkeletre, körülbelül egy óra járásnyira emelkedik a Branyiszkó-hegység, mely határt képez

¹⁾ Tót neve, mint mondják, ősz-szakállú remetétől származik, ki régente itt lakott; mások szerint a Kereszthalom fehér kőzetétől, végre pedig azon kanonok fehér szakállától vette nevét, kinek felügyelete alatt a fürdő épült. (Dr. Wachtel David: Ungarns Kurorte. Oedenburg 1855, 241. — Tátra-Vidék. 1883, 24. sz. — Analyse der Trink- und Badequelle in Šivabrada von Aurel Fest. Wien 1884).

Sáros- és Szepesmegye között. A hegylánczolat legmagasabb csúcsa a Vizoka-Hola már Sárosban van s 1172 m. magas, míg a Branyiszkó maga, melytől a hegység nevét vette, csak 816 m. magas.

A Branyiszkó különféle időkben különféle nevet viselt. Egy 1297-ben kelt kir. okmányban Ruda neven említették, valószínűleg azért, mivel a hegységben ősrégi időkben bányászatot űztek. Később, tekintettel a régi veszedelmes útra, mely rajta átvezet, „Purzelgrund“-nak (Bukóhely) neveztetett; több század óta azonban Branyiszkónak nevezik. Midőn a rajta levő erdőségek egy része még Szepesváraljához tartozott (1412), a hegység „Branyssa“ nevet viselt.

Braňisko a szláv nyelven annyit tesz, mint „védelmi hely“, de annyit is, mint „nagy kapu“, s úgy látszik, hogy itt a szónak utóbbi jelentménye volt irányadó. A Branyiszkó nyergén át ugyanis út vezet a Szepességből Sárosba s a nyereg csakugyan hasonlít kapuhoz. Az újabb időkben, 1848. óta a hegy „Guyonhegy“ néven is említették annak emlékeztetére, hogy a honvédek Guyon vezérlete alatt 1849. febr. 5-én megostromolták ¹⁾.

Fenn, a sziklába vágott kapunál egy kúpalakú emlékkő van felállítva, mely a 48-iki magyar honvédsereg e hőstettére emlékeztet a következő felirattal: „Emlékül az 1849. évi febr. 5-én győztesen harczolt branyiszkói Hősöknek; állította Szepesmegye, 1875“.

A branyiszkói hegység fogalma alá tartozik az egész hegyvidék, mely nyugaton a Polyanócz-Korotnoki-völgy, — délen a Hernád, keleten és éjszakon a Tarcza-folyó által van határolva. Szűkebb értelemben azonban csak a Polyanócz-Korotnok- és Harakóczytól keletre fekvő s éjszokról délre húzódó hegységet nevezzük így, míg a többi emelkedések más-más nevet viselnek.

A Branyiszkón át vezető út ősrégi idők óta Felső-Magyarország legfontosabb útja volt, melyen a Kassa-oderbergi vasút megnyitásáig (1872) igen élénk közlekedés volt Szepes-, Sáros- és Abaujmegyék között. Mellesleg még azt jegyezzük meg, hogy a jelenlegi út nem az eredeti.

A hegy csúcsáról pompás kilátás nyílik a Szepességre. Még meglepőbb, ha az ember Sárosból jön Szepesmegyébe. Midőn felérkezünk a Hvala Bohu (Hála Isten) csúcsra, tekin-

¹⁾ **Jegyzet.** Midőn Rudolf trónörökös ő fensége és fenséges neje Stefánia ünnepélyes bevonulásukat tartották Budapestre, 1881. máj. 18-án, akkor a 48/49-es honvédek is kivonultak s a budai oldalon képeztek sorfalat, középen a vörös zászlóval, ugyanazzal, mely alatt a branyiszkói csatában küzdöttek. (L. Pannonia. 1881. 61. sz.)

tetünk előtt egyszerre feltárul a Szepesség jó része számtalan hegy- és völgyével. Délen emelkedik a Királyhegy, nyugaton a Tátra s alant a völgyben a szántóföldek, számtalan patakkal átszelve s gyönyörű vetéssel borítva. Különösen nagyszerű a tekintet, melyet a vár nyújt, ha alant a völgyben a vidéket köd takarja el. Ilyenkor a terület a szemlélő lábai előtt úgy néz ki, mint a tenger, melyből Szepesvár nagyszerű romjai mint valamely hullámcsapdosta sziklaszigetről látszanak kiemelkedni. Nem messze Szepesváraljától, az országútról egy mellékút vezet le, melynek mindkét melléke jegenyefákkal van szegélyezve s mely

Mindszentre (némétül Betendorf, latinul Villa Omnium Sanctorum, szlávul Biacovce) visz bennünket. A helység 561 m. magasan fekszik, van 100 háza s 664 lakója, kik mindannyian tót ajkúak s kath. vallásuak. Határa mintegy 1715 kataszt. hold. A szép plébánia-templom, mely — a goth stvlű apsist kivéve — román modorban építettett, 1880-ban felújítottatott. Goth stylben emelt főoltára igen szép. A gr. Csáky-családnak ugyanitt nagy kastélya s szép és tágas kertje van. A kastélyban jelenleg gr. Csáky Albin, a „Magyarországi Kárpátgyesület“ elnöke lakik. Érdemes megnézni a kastély termeiben a család kiválóbb tagjainak arczképeit, közöttük Csáky István (1671—1699) főispán, országbíró sat. és felesége, Wesselényiét; ezen képek a várból származnak; továbbá láthatni a házi kápolnában (Kereszt-kápolna) azon oltárképet, mely Dürer Alberttól származik, végre a családi levéltárt, melyben két Árpádkori eredeti okmány is van, a többiek a mohácsi vész utáni időkből valók. A levéltárban ezen felül nagy számú magánlevél is van a család különféle tagjaitól, közöttük gr. Csáky János országbírótól 3438 drb, gr. Csáky Imre bíbornoktól 3309 drb; Rákóczy korából, különösen Ebergényi László tábornoktól (1697—1724) ötödfélezer db.¹⁾; összesen mintegy 10—12.000 drb levél.

Mindszentről jöve, az országúttól jobbra, Szepesváraljától 10 percnyi távolságra van Kolbach nevű kicsiny község, melynek régi neve Kaltbach, Kolderbach volt. A helységnek, mely 452 mnyi magasan fekszik, 70 háza s 450 lakosa van, mindannyian katolikusok s tótók. Határa mintegy 1182 kat. holdnyi.

Szepesváraljáról Csütörtökhelyre, kiindulási pontunkra utazva, Szepes-Olaszin megyünk keresztül, mely a régi okmányokban közönségesen csak Olaszi vagy Olozi néven fordul

¹⁾ Száz. 1875. 92—93. l.

elő (németül Wallendorf, latinul Villa Italarum, Villa Latorum, tótul Wlahy). A város, mely olasz gyarmat volt s 1876-ig a XVI. szepesi városok közé tartozott, most rendezett tanácsú város és (Lipszky szerint) a keleti hosszúságnak $38^{\circ} 20' 45''$ s az éjsz. szélességnek $48^{\circ} 55' 36''$ között fekszik a tenger színe felett, 388 mtnyire. Van 472 házszáma s 2477 lakosa, kik közül a nagyobb rész tótul, a kisebb németül beszél. Határa 7124 kat. hold. Van kath. és ev. plébániája, szép kath. temploma, mely az újabb időben igen szépen renováltatott; van községi iskolája, két leánynevelő intézete, melyek közül az egyik Császka György, szepesi püspök, által alapítottatott 1876-ban s a Sz. Vinczéről nevezett apácák vezetésére bízott. Császka György t. i. megvette Hradzky Francziska Antoniának 1850 óta fenálló nevelő intézetét, előbbi tulajdonosnője 1876. júl. végén Karlsbadban meghalván. A püspöki leánynevelő intézet mellett árvaház is van.

A várostól délre folyik a megyének nagyságra nézve 2-ik folyója, a Hernád, tótul közönségesen Hornad, a régi okmányokban pedig „Fluvius Conradi“. Innen a még most is gyakran hallható „Kundert“ elnevezés. A folyó mellékfolyóival együtt a Duna folyam-vidékéhez tartozik. A Királyhegy tövénél ered, déli irányt vesz s a Sajóba ömlik. Egész hossza a Szepességen 76 klméter, forrásától torkolatáig pedig 190 km.

Nem messze Olaszitól, a „Wehrbusch“ nevű erdőcske alatt van a vasuti indóház. Az indóházhoz a Hernádon át vezető híd 381.5 m. s az indóház maga 384 m. magasságban fekszik a tenger színe felett.

Innen lgló felé a legközelebbi vasúti állomás

Markusfalva, németül Marksdorf, tótul Markusovce, kis helység plebániával, 70 házzal s 500 lakossal, kik mindannyian tótok és katolikusok. A kath. templom alapja 445 m. magasan fekszik. Van a helységben több ódonszerű kastély. Ezek egyikében van a Máriássy-család levéltára, mely család e helységről viseli előnevét. A levéltárban sok érdekes okmány őriztetik, a többek között 14 db. részint eredeti, részint másolt a XIII. századból; 69 drb. a XIV. századból; 126 drb. a XV. századból sat., összesen, beleszámítva XVIII. századbelieket, 1070 db. ¹⁾

Érdemesek a megtekintésre a Máriássy-családnak az ottani templomban látható sír-feliratai²⁾. Máriássy István (meghalt 1516) sír-felirata mellett van Szapolyay István s nejének címere is. Fontos a történelemre nézve e címér azért, mivel a fából való kerek pajzson a Szapolyay-család címere ki van

¹⁾ Századok 1872, 664.

²⁾ L. Wagner Anal. Scep. P. II. 352. 1.

színezve. 1872-ig a Szapolyay-család czímerének színei ismeretlenek valának ¹⁾).

Markusfalváról Iglóra érkezünk. Igló, németül Neudorf. tótúl Nova . ves. latinúl Nova Villa. Neoconium, a Hernád mellett fekszik (Lipszky szerint) a kel. hosszúság $38^{\circ} 14' 30''$ és az éjsz. szél. $48^{\circ} 50' 27''$ között 458 m. magasságban; rendezett tanácsú város, 1876. jan. 1-ig székhelye volt a XVI. szepesi város hatóságának s jelenleg ép úgy. mint a többi szepesi város, a megye hatósága alá tartozik. Van 827 háza s 7564 lakosa s így a Szepesség legnépesebb városa. A lakosok nagyobb része tótúl, a kisebb németül beszél. A község határa 17.810 kat. holdnyi.

Igló egyike a Szepesség legcsinosabb városainak. Nevezetesebb épületei közé tartoznak: az ev. ágost. főgymnasium, épült 1867-ban; a kath. népiskola épülete, mely 1877-ben emeltetett; az ev. nép- és polgári leányiskola; a provincia épülete; a városháza; a goth-stylú templom, az állami tanítóképző épülete, mely 1874-ben épült, a bányapolgárság háza sat. Van Iglónak posta- és távirtda állomása, vasuti indóháza, kir. járásbírósága, magy. kir. bányakapitánysága; székhelye a felső magyarországi bánya-polgárságnak (bányász-szövetkezet). Az említett tanintézeteken kívül van Iglónak még ipariskolája, gazdasági minta intézete, két gyermekkertje sat. A lakosok földmiveléssel, kereskedéssel, bányászattal, iparral foglalkoznak. Van fős- és keményítő-gyára, papir- és műmalma, rézolvasztója, fűrészmalma, haltenyészője sat.

Iglóról egy jó karban tartott országút vezet tovább nyugat felé; ezen egy jó óra alatt eljutunk kiindulási pontunkra, Csütörtökhelyre.

¹⁾ Századok 1872, 664.

Szepes-vár azaz a vára Ripley Háza

(Csipő (Schiff) és Fővár (Hauptstadt))

1. Kőrös (Körös)

2. Bástya (Bastion)

3. Kőrös (Körös)

4. Bástya (Bastion)

5. Kőrös (Körös)

6. Bástya (Bastion)

7. Kőrös (Körös)

8. Bástya (Bastion)

9. Kőrös (Körös)

10. Bástya (Bastion)

11. Kőrös (Körös)

12. Bástya (Bastion)

13. Kőrös (Körös)

14. Bástya (Bastion)

15. Kőrös (Körös)

16. Bástya (Bastion)

17. Kőrös (Körös)

18. Bástya (Bastion)

19. Kőrös (Körös)

20. Bástya (Bastion)

21. Kőrös (Körös)

22. Bástya (Bastion)

23. Kőrös (Körös)

24. Bástya (Bastion)

25. Kőrös (Körös)

26. Bástya (Bastion)

27. Kőrös (Körös)

28. Bástya (Bastion)

29. Kőrös (Körös)

30. Bástya (Bastion)

31. Kőrös (Körös)

32. Bástya (Bastion)

33. Kőrös (Körös)

34. Bástya (Bastion)

35. Kőrös (Körös)

36. Bástya (Bastion)

37. Kőrös (Körös)

38. Bástya (Bastion)

39. Kőrös (Körös)

40. Bástya (Bastion)

41. Kőrös (Körös)

42. Bástya (Bastion)

43. Kőrös (Körös)

44. Bástya (Bastion)

45. Kőrös (Körös)

46. Bástya (Bastion)

47. Kőrös (Körös)

48. Bástya (Bastion)

49. Kőrös (Körös)

50. Bástya (Bastion)

51. Kőrös (Körös)

52. Bástya (Bastion)

53. Kőrös (Körös)

54. Bástya (Bastion)

55. Kőrös (Körös)

56. Bástya (Bastion)

57. Kőrös (Körös)

58. Bástya (Bastion)

59. Kőrös (Körös)

60. Bástya (Bastion)

61. Kőrös (Körös)

62. Bástya (Bastion)

63. Kőrös (Körös)

64. Bástya (Bastion)

65. Kőrös (Körös)

66. Bástya (Bastion)

67. Kőrös (Körös)

68. Bástya (Bastion)

69. Kőrös (Körös)

70. Bástya (Bastion)

71. Kőrös (Körös)

72. Bástya (Bastion)

73. Kőrös (Körös)

74. Bástya (Bastion)

75. Kőrös (Körös)

76. Bástya (Bastion)

77. Kőrös (Körös)

78. Bástya (Bastion)

79. Kőrös (Körös)

80. Bástya (Bastion)

Életh. Hadnagy Béla ábrák.